

glasul BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

4 / 2001

An VIII. Nr. 32

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

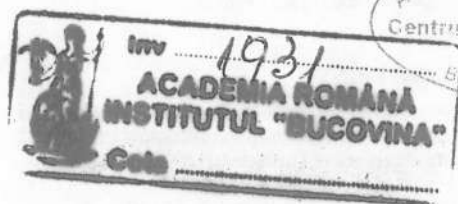
GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

2001, Nr. 4
Anul VIII. Nr. 32

Redactor-șef: ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACTIE : prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
acad. Radu Grigorovici (București), Ștefan Hostiuc (București),
prof. dr. Mihai Iacobescu (Suceava), dr. Z. Ornea (București),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Arcadie Suceveanu (Chișinău),
dr. Dimitrie Vatamaniuc (București).

REDACTIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, dr. Ilie Luceac, Vasile Tărățeanu.

SUMAR

IN MEMORIAM

Ilie Luceac , Zigu Ornea și „Glasul” întristat al Bucovinei	5
--	---

DIN ISTORIA NEAMULUI

Viorica Moisuc , <i>Tezaurul României evacuat la Moscova în 1916 și confiscat de Soviete – problemă internațională actuală</i>	9
---	---

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

Marin Aiftincă – acad. Radu Grigorovici , <i>În onoare acad. Radu Grigorovici la 90 de ani. Gânduri despre adevărul vieții și adevărul științei</i>	24
--	----

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Nina Negru , <i>Întârziere în obișnuit</i>	39
Vasile Tarățeanu , <i>Un om dintr-o bucată</i>	44

POEZIE

Vasile Levițchi , <i>Versuri</i>	50
---	----

ARHIVA BUCOVINEI

Arhiva istoricului Teodor Balan : <i>Documentele familiei Hurmuzachi 1636 – 1856. Studiu (în manuscris) de dr. Teodor Balan</i>	58
--	----

CERCETĂRI SOCIOLINGVISTICE

Gheorghe Jernovei, Eugen Jernovei , <i>Limba română vorbită în regiunea Odesa, Ucraina (studiu demografic și lingvistic)</i>	73
Felicia Vrânceanu , <i>Identitatea lingvistică – o problemă de actualitate a zonelor românofone din Ucraina</i>	88

CRONICA VIEȚII CERNĂUȚENE

Maria Toacă , <i>Un alt mod de a rezista prin cultură (manifestări culturale la Cernăuți: Anul 2001)</i>	105
---	-----

CĂRȚI. REVISTE. CONFERINȚE

Marian Olaru , <i>Recenzie la cartea: Ilie Luceac, Familia Hurmuzachi: între ideal și realitate (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)</i> , Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p. (7 anexe și 12 foto)	111
Maria Toacă , <i>Tăceri dezvăluite în rana poeziei (Recenzie la cartea: Elena Marița, Hotarul de foc, Editura Augusta, Timișoara, 2001, 226 p.)</i>	115
Ilie Luceac , <i>Al XI-lea Congres de Genealogie și Heraldică de la Iași (Iași, 20–23 septembrie 2001)</i>	118
Sumar (<i>Glasul Bucovinei</i> , nr. 1 – 4, 2001)	121

CONTENTS

IN MEMORIAM

Ilie Luceac , <i>Zigu Ornea and Bucovina's saddened voice</i>	5
--	---

PAGES FROM THE NATION'S HISTORY

Viorica Moisuc , <i>Romanis's Thesaurus, evacuated to Moscow in 1916 and confiscated by the Soviets – an International Issue</i>	9
---	---

PERSONALITIES OF BUCOVINA

Marin Aiftincă – Radu Grigorovici , <i>In honorem Radu Grigorovici, member of the academy, turns 90. Thoughts on the Truth of Life and the Truth of Science</i>	24
--	----

LITERARY THEORY, CRITICISM AND HISTORY

Nina Negru , <i>„Lingering in the Habitual“. An homage to Vasile Levițchi</i>	39
Vasile Tărățeanu , <i>A straightforward man. An evocation of Vasile Levițchi</i>	44

POETRY

Vasile Levițchi , <i>Poems</i>	50
---	----

BUCOVINA'S ARCHIVES

Teodor Balan , <i>The Documents of the Hurmuzachi's Family. From the unedited Manuscripts of Teodor Balan</i>	58
--	----

SOCIOLINGUISTIC RESEARCH

Gheorghe Jernovei, Eugen Jernovei , <i>The Romanian Language as Spoken. In the Odessa Country, Ukraine (demographic and linguistic research)</i>	73
Felicia Vrânceanu , <i>Linguistic Identity – a Current Issue in the Romanian-speaking Areas of Ukraine</i>	87

A CHRONICLE OF LIFE IN CERNĂUȚI

Maria Toacă , <i>A different Way of Resisting through Culture (cultural manifestations In Cernăuți: the year 2001</i>	105
--	-----

BOOKS. JOURNALS. CONFERENCES

Marian Olaru, Ilie Luceac , <i>Familia Hurmuzachi: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)</i> . Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p. (7 anexe și 12 foto)	
Maria Toacă, Elena Marița , <i>Hotarul de foc</i> , Editura Augusta, Timișoara, 2001, 226 p.	
Ilie Luceac , <i>The XIIth Congress of Genealogy and Heraldic Science in Jassy, 20–23 september 2001</i>	
GLASUL BUCOVINEI , No. 1-4, 2001, <i>Contents</i>	

In memoriam

ZIGU ORNEA ȘI „GLASUL“ ÎNTRISTAT AL BUCOVINEI

Ilie Luceac

Cernăuți

Joi, 15 noiembrie 2001, s-a stins din viață criticul, istoricul literar și editorul Zigu Ornea. Disparația lui reprezintă o grea pierdere pentru cultura românească și o tristețe adâncă pentru colectivul revistei „Glasul Bucovinei”.

Zigu Ornea s-a născut la 27 august 1930, în comuna Frumușica, județul Botoșani, ca fiu al lui Marcu Ornea, negustor, și al Cheilei. Urmează liceul la Botoșani, unde va fi și funcționar (1949 – 1950). Absolvă cursurile Facultății de Filozofie a Universității din București (1951 – 1955), apoi este redactor la ESPLA (1955 – 1959), îndrumător la Centrala Librăriilor (1959 – 1962), bibliograf la Institutul de Științe Economice (1963 – 1966), redactor la Editura Meridiane (1966 – 1969), și la Editura Minerva (1969), unde devine redactor-șef și, după 1990, director. În anii '90 este și director al Editurii Hasefer și consilier la Fundația Culturală Română. Debutează în 1960 în „Gazeta literară” și editorial (în colaborare cu N. Gogoneață) cu volumul *A. D. Xenopol. Concepția socială și filozofică* (1965).

Zigu Ornea a scris și a publicat următoarele cărți: • *Junimismul*, București, Editura pentru Literatură, 1966. • *Țărănismul*, București, Editura Politică, 1969. • *Trei esteticienți*, București, Editura pentru Literatură, 1969. • *Sămănătorismul*, București, Editura Minerva, 1970 (ediția a II-a, 1972). • *Poporanismul*, București, Editura Minerva, 1972. • *Studii și cercetări*, București, Editura Eminescu, 1973. • *Actualitatea clasicii*, București, Editura Eminescu, 1973. • *Junimea și junimismul*, București, Editura Eminescu, 1975 (ediția a II-a, 1998, în colecția „Biblioteca pentru toți” a Editurii Minerva). • *Curentul literar de la „Contemporanul”*, București, Editura Eminescu, 1977. • *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980. • *Comentarii*, București, Editura Eminescu, 1981. • *Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea*, București, Editura Cartea Românească, 1982. • *Opera lui C. Dobrogeanu-Gherea*, București, Editura Cartea Românească, 1983. • *Atitudini*, București, Editura Eminescu, 1984. • *Viața lui Titu Maiorescu*, vol. I-II, București, Editura Cartea Românească, 1986-1987. • *Viața lui C. Stere*, vol. I-II, București, Editura Cartea Românească, 1990-1991. • *Înțelesuri*, București, Editura Minerva, 1994. • *Anii treizeci – Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995. • *Fizionomii*, București, Editura Nemira, 1997. • *Medaliaoane*, Iași, Editura Institutului European, 1998. • *Portrete*, București, Editura Minerva, 1999. • *Glose despre altădată*, prefată de Dan-Silviu Boierescu, București, Editura Alfa, 1999.

În colaborare: *Falansterul de la Scăieni*, București, Editura Științifică, 1968.

A editat și prefăcut volume din Gh. Panu, Titu Maiorescu, M. Dragomirescu, E. Lovinescu, C. Stere, A. D. Xenopol, H. Sanielevici, C. Dobrogeanu-Gherea ș.a. Primește Premiul Uniunii Scriitorilor în 1995.

* * *

Toate ziarele și revistele centrale din București au semnalat încetarea din viață a remarcabilului editor și critic literar Zigu Ornea, colegii și prietenii lui de breaslă omaghiindu-i amintirea. Într-un comunicat al Ministerului Culturii și Cultelor se specificau următoarele: „Ca director al Editurii Minerva și Hasefer, Zigu Ornea a promovat edițiile critice, restituirile și literatura română contemporană, cărțile Domniei sale fiind titluri de referință pentru publicul român” („Curierul Național”, 17-18 noiembrie 2001, p. 6). Referindu-se la cărțile pe care le-a scris și publicat Zigu Ornea în decursul vieții sale, Adrian Marino nota în revista „22”: „Stilul diametral opus al lui Z. Ornea, fără «grații» literare, nu urmărea succesul imediat. Nici de public și nici de «autoritate». Obiectivul său esențial este demonstrația riguroasă, carte de referință, de studiu, de bibliotecă, bazată pe consultarea directă și atentă a izvoarelor de epocă. Ea nu are, nu poate avea, în condițiile actuale, mai mult de «o mie de cititori». Cifra simbolică, globală. Dar vom deschide mereu și cu toată încrederea astfel de cărți, care rezolvă în mod și în spirit fundamental o problemă” (Săptămânalul „22”, din 20-26 noiembrie 2001, p. 9).

Plângându-i moartea fulgerătoare, scriitorul Constantin Țoiu menționează următoarele: „Un scriitor însemnat moare întotdeauna de două ori, pentru cititorii fideli: întâi, fizic, pe urmă ca un deținător unic al sistemului de combinații, de semne hărăzite posterității, celor ce vor veni și vrând să înțeleagă, ceea ce, în lipsa sursei, ar fi greu de înțeles...” („România literară”, nr. 47, din 28 noiembrie 2001, p. 13).

Zigu Ornea va lipsi de acum înainte pentru cititorii „României literare” și cei ai „Dilemei”, reviste, la care își onora cu disciplină măsurată rubricile. Cititorii fideli ai acestor cotidiene – și nu numai ei – vor regreta dispariția unuia dintre cele mai prolifiche și nelipsite condeie din viața culturală românească de la sfârșitul secolului al XX-lea.

L-am întâlnit pentru prima dată pe regretatul Zigu Ornea în 1994, la Fundația Culturală Română. Eram patru inși care porneam la drum: Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Vasile Tărățeanu și subsemnatul. Ne convocase președintele Fundației, academicianul Augustin Buzura, pentru ca să ne cunoască și, în același timp, să ni-l prezinte pe domnul Zigu Ornea, director de program pe atunci și, ulterior, de Departament, la Fundația Culturală Română. Dânsul urma să patroneze revistele proiectate pentru Bucovina și Basarabia – „Glasul Bucovinei” și, respectiv, „Destin Românesc”.

Nu știam atunci, în 1994, că Zigu Ornea avea în spate un raft întreg de cărți scrise, printre care remarcabilele monografii despre viața și opera lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, Titu Maiorescu sau Constantin Stere. Noi, cernăuțenii, care călcasem pe pământul țării-mame abia după 1990, nu aveam de unde ști ce se întâmplă în metropola culturală a României și care sunt valorile reprezentative ale intelectualității din capitală. Or, nu aveam voie să fim abonați la ziare și reviste românești, nu aveam acces nici la literatura care apărea în țară. E firesc să nu fi știut că există, pe lângă celelalte nume de răsunet ale culturii românești, și numele lui Zigu Ornea. Dămte că acest prestigios critic literar se încadraseră temeinic în studiul curentelor și mișcărilor de idei literare în critica românească, al căror rezultat – potrivit opiniei altui critic român, Gabriel Dimisianu – se înscrie exponențial pe linia orientării sociologice pe care a dorit să o ilustreze un Lucien Goldmann potrivit spiritului acțiunii purtate în critica franceză. Metoda lui Lucien Goldmann, ca și a criticului român Zigu Ornea, era de „a stabili întâi tendința social-istorică fundamentală, dezvoltându-și, ulterior, considerațiile asupra obiectului propriu-zis al explorării” (Gabriel Dimisianu).

Aveam să-l cunoaștem apoi pe Zigu Ornea mai îndeaproape, fără zarvă, metodic și într-un mod fericit pentru experiența noastră de șapte ani la rând, cât am împărțit bucuria de a colabora împreună, întâlnindu-ne cel puțin de patru ori pe an în mod sigur, când predam revista, dacă nu mai des. A fost îngăduitor și manifesta o generozitate aparte față de ceea ce facem, chiar de la începuturile revistei noastre. Mi-aduc aminte că atunci când își plimba ochiul experimentat peste paginile de pe manuscrisul care i-l prezentam, imediat observa inexactitatea sau greșeala pe care o intuia neapărat. Exclama cu indulgență: „Bine, dragul meu”, după care lua meticolos stiloul, cu mâna-i fragilă și degetele sfâșiate și deformate de atâta scris și boală, pentru ca să evite vreun cuvânt nelalocul lui sau să pună la punct vreo corectură deocheată. El ne-a crescut, el ne-a pus pe picioare ca redactori, îndemnându-ne la ceea ce credea de cuviință, fără să-și impună – dar absolut niciodată! – părerea personală.

Și poate că mai exista un motiv, pentru care ne avea dragi și pe care îl bănuim abia acum, dânsul neafișându-l și nerostindu-l niciodată. Motivul Bucovinei. O viță din rădăcina lui de obârșie rămăsese, probabil, în Botoșanii copilăriei și tinereții lui liceale. Prezența noastră la Fundația Culturală Română, cu revista pe care o tipărește și o susține această prestigioasă instituție de cultură – unica poate în țară, care se mai grijește de românii uitați, în virtutea unor tratate semnate în grabă, pecetluite și puse la index pentru memorie, toți ceilalți fiind absorbiți de frenezia vitezei în drum spre comunitatea europeană – îl bucura pe

Zigu Ornea. Bănuim acum că îi aducea aminte de „dulcea Bucovină”. Cu toate că era un bucureștean mântuit.

„Alter ego”-ul lui Zigu Ornea-editorul, directorul, redactorul de fiecare zi, era plăpândul Zigu Ornea, cu trupul său împuținat și adus din spate. Ambii făceau corp comun în austeritatea sălii de lectură a bibliotecii, în special, în cea a Academiei. Acolo își îndrepta pașii în ultimele decenii, când avea o clipă de răgaz. Neobositul cititor și răscolitor de arhive a rămas în memoria noastră „singuraticul atlet instalat în fruntea plutonului, îndreptându-se mereu spre linia de foc, de unde începe, de fapt, eternitatea...” (C. Țoiu). Acea „linie de foc” era biblioteca – pista, de unde și-au luat zborul „în eternitate” temeinicile sale monografii.

Nu-l interesau zgomotele cotidianului, nici pierderea de timp cu gâlcelele zornăite cu dichis de către politicieni. Îmi aduc aminte un detaliu semnificativ. Fiind într-un autocar, care se îndrepta la o Conferință internațională, organizată de Fundația Culturală Română la Brașov, regretatul Zigu Ornea mă întrebă, la un moment dat, admirând din mersul mașinii nu mai știu ce autostradă din capitală: „Ce clădiri or fi astea? Să știi că sunt foarte frumoase. Nu le-am mai văzut până acum”. Nu era desigur clădirea uneia dintre bibliotecile centrale din capitală, pe care nu le-ar fi putut confunda nicidecum și nicidecum...

De-acum încolo „bibliotecile cerești și spațiile de acolo care probabil se cer explorate l-au revendicat, au avut nevoie de priceperea, consecvența și puterea lui de muncă” (Augustin Buzura). Să ne fie iertată reluarea, dar acestea sunt cuvintele cele mai sincere și mai la inimă care l-au caracterizat pe Zigu Ornea și legăturile lui – numai de el știute – cu bibliotecile.

„Glasul Bucovinei” este întristat. A trecut în eternitate unul dintre cititorii revistei, unul dintre susținătorii ei constanți. Îndurerată și tristă cu încă o plecare fără întoarcere, resimțim trecerea sa la cele veșnice ca pe o pierdere grea și dureroasă.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

TEZAURUL ROMÂNIEI EVACUAT LA MOSCOVA ÎN 1916 ȘI CONFISCAT DE SÔVIETE – PROBLEMĂ INTERNAȚIONALĂ ACTUALĂ

Viorica Moisuc

București

La începutul mileniului trei, după trecerea a 85 de ani, Tezaurul românesc aflat la Moscova din decembrie 1916 continuă a atrage atenția cercetătorilor, oamenilor politici, diplomaților, tocmai din cauza caracterului foarte special al situației sale de drept și de fapt.

1. Ce reprezenta acest Tezaur?

Ceea ce s-a expedit la Moscova în anii primului război mondial reprezenta o avere uriașă, tot ce avea România ca patrimoniu istoric, artistic, financiar: tot stocul de aur al Băncii Naționale – lingouri, medalii, monede, bijuteriile Reginei Maria, averea Casei de Economii și Consemnațiuni, obiecte arheologice, inclusiv tezaurele și piesele rare, tablouri și alte lucrări artistice ale muzeelor de artă de stat și particulare, ale Pinacotecii statului, colecții de documente, manuscrise, cărți rare ale Arhivelor Naționale și Academiei Române, toate bogățiile și tezaurele, obiecte de artă religioasă ale mănăstirilor și bisericilor din toată țara, colecții particulare de bijuterii, monede, tablouri, depozite ale Muntelui de Pietate (Casă de amanet), depozite ale diferitelor instituții particulare, persoane fizice etc.

Numai stocul de aur – lingouri, monede, medalii – al Băncii Naționale a fost evaluat la **321 580 456, 84 lei – aur la valoarea din 1916**. În alți termeni, a fost vorba de **93, 36206 tone aur fin egale cu 3 001 657, 70 uncii**, calculat în conformitate cu „Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar” din 29 martie/ 11 aprilie 1867, în vigoare în 1916. La nivelul anului 1990, o uncie de aur fin valora cca 400\$, astfel că, valoarea a **93, 36206 tone aur fin** ale Tezaurului ar fi fost de **1 200 663 081, 56\$**. Cifra însă nu reflectă realitatea, deoarece tezaurul B.N.R. era compus în marea lui majoritate din medalii și monede de aur – napoleoni, lire otomane, coroane austriece, lire sterline etc., ori o monedă de aur de **1 liră sterlină** echivala cu **4,8\$**, iar în 1990 aceeași monedă erta cotate la **100\$**, ceea ce înseamnă că doar cele **88 000 monede de aur lire sterline**, existente în tezaurul B.N.R. în 1916, **valorau, în 1990, 8 800 000\$**.

Celelalte valori expediate la Moscova au fost evaluate atunci la suma de **574 523, 57 lei aur**, valori ale B.N.R., **7 miliarde și jumătate lei**, valori ale Casei de Depuneri și Consemnațiuni. Cât privește celelalte valori de artă, arheologice, numismatice, arhivistice, evaluarea lor pe bază de inventar nu s-a făcut niciodată.

2. Câteva considerații istorice

Declanșarea primului război mondial a găsit națiunea română împărțită în trei state: 1. **Regatul României**, care cuprindea zona dintre Carpații Meridionali și Dunăre, zona dintre Dunăre și Marea Neagră și teritoriul dintre Carpații Orientali și Prut; 2. **Imperiul rus** care ținea sub ocupație teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia), brațul Chilia al Dunării și o porțiune din litoralul Mării Negre; 3. **Imperiul austro-ungar** care ținea sub ocupație nord-estul României (Bucovina), colțul de sud-vest (Banatul), podișul intracarpatic (Transilvania) și teritoriile extracarpatiche (Maramureș, Crișana). Cea mai mare parte a populației românești se afla, prin urmare, sub ocupație străină.

Având ca obiect politic prioritar eliberarea teritoriilor sale aflate sub ocupație străină și reunirea lor cu Regatul, România a optat încă la începutul războiului pentru aderarea la Antanta (Franța, Anglia, Rusia). Opțiunea s-a concretizat în: 1. Hotărârea de **expectativă armată** adoptată de Consiliul de Coroană ținut la Sinaia la **3 august 1914**; 2. Convenția secretă cu Rusia din **18 septembrie 1914** semnată de ministrul de externe rus Sazonov și ministrul României la Petrograd, C. Diamandy, prin care **Rusia recunoștea drepturile României asupra teritoriilor aflate sub ocupația Austro-Ungariei și se angaja să le susțină la Londra și Paris**; 3. Acordurile cu Italia din **10 septembrie 1914** și, respectiv, din **24 ianuarie 1915**, acorduri cu atât mai valoroase cu cât, la **26 aprilie 1915**, Italia a intrat în război alături de Antanta.

La **4/17 august 1916** s-au semnat la București **Convențiile, politică și militară**, între România și Cvadrupla alianță prin care aceasta recunoștea României dreptul de a încorpora teritoriile românești ocupate de Austro-Ungaria și anume: Transilvania, Bucovina, Banatul, Crișana și Maramureșul. Se stabileau condiții clare de colaborare politică și militară.

Ca urmare, cu un efectiv de aproape un milion de oameni, reprezentând 15% din populația țării, România a intrat în război la **14/27 august 1916**. Dacă declanșarea ofensivei românești a găsit inamicul într-o situație dificilă, prins acum pe patru fronturi de luptă, nerespectarea de către aliații României a nici unui dintre angajamentele asumate prin Convențiile din august a răsturnat total situația pe frontul românesc: Centralii au adus împotriva României mari efective militare de pe fronturile inactive din Italia, Galiția, Balcani. După o ofensivă spectaculoasă în Transilvania, armata română, lăsată singură, s-a retras cu mari pierderi, lăsând în mâna inamicului Transilvania și Oltenia, Muntenia și Dobrogea.

3. Condițiile politice și militare în care s-a decis evacuarea Tezaurului

Amenințarea ocupării Bucureștilor – capitala României – de către Centrali a determinat luarea hotărârii de refugiere în Moldova a Guvernului, Regelui Ferdinand și a familiei regale, a instituțiilor statului. În consecință, la **11 octombrie 1916**, Consiliul General al Băncii Naționale a României a decis că, „*dacă Guvernul își mută reședința din București în alt oraș, să fie strămutate și reședința și sediul legal și de fapt al Băncii Naționale în acel oraș*”¹. O lună mai târziu, situația frontului agravându-se, **Decretul Regal nr. 3120/17 noiembrie 1916** decidea strămutarea B.N.R. la Iași – devenit temporar capitala României². Tezaurul Băncii a fost și el mutat la Iași, folosindu-se numai pentru transportul stocului metalic **18 vagoane a câte 15 000 kg**³. Dezastrul militar și consecințele sale au determinat Guvernul

român, în consens cu Aliatii, să propună refugiarea Tezaurului românesc la Moscova, „care oferă o mai mare securitat decât oriunde”⁴. Această decizie nu s-a luat fără serioase împotriviri din partea acelor care se temeau de Rusia. Astfel, s-a propus trimiterea Tezaurului la Cristiania, în Danemarca, sau depunerea lui la Londra (bancherul Mauriciu Blank). A prevalat însă propunerea trimiterii la Moscova, pentru această formulă pledând și condițiile de securitate a transportului (în toate celelalte cazuri transportul pe apă era amenințat de submarinele germane), precum și calitatea de aliată a Rusiei.

Încă la **2 decembrie 1916**, Consiliul General al Băncii Naționale a decis că Tezaurul se va strămuta numai dacă „Guvernul rus va asigura paza și păstrarea lui”, iar în Protocolul româno-rus „se va stipula că el [Tezaurul, n. n.] este și rămâne proprietatea Băncii, care va dispune de el conform intereselor ei”⁵. La **11 decembrie 1916**, B.N.R. întărea solicitarea din 2 decembrie și comunica Ministerului de Finanțe că nu va proceda la încărcarea și predarea Tezaurului „decât dacă ni se va comunica Convențiunea încheiată cu Guvernul Imperiului rus pentru garantarea acestui tezaur și autorizarea dată unor anume funcționari de a primi acele valori în mâinile și sub responsabilitatea Guvernului imperial rus”⁶. În aceeași zi de 11 decembrie, ministrul Rusiei la București, generalul Mossoloff informa oficial guvernul român că „am fost autorizat să semnez în numele său [al guvernului rus, n.n.] Protocolul... iar Guvernul rus garantează integritatea lui atât pe parcurs, cât și în timpul depozitării la Moscova”⁷. Ca urmare, la **12 decembrie 1916**, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 20.901 bis se decidea „să se pună în siguranță în Rusia Tezaurul Băncii Naționale și aprobă transferarea lui”⁸.

Concomitent, prin Înalță Decizie regală, la **11 octombrie 1916**, s-a emis **Ordinul permanent nr. 30 al Șefului Statului Major General** prin care Alexandru Tzigara-Samurcaș a primit misiunea să „inventarieze și să transporte tezaurele mănăstirilor din țară amenințate cu invazia inamicului”⁹. 14 lăcașuri de cult: Slatina, Agapia, Văratec, Neamț, Bistrița, Horezu, Arnota, Tismana, Dintr-un Lemn, Episcopia Râmnicului, Cozia, Biserica Sf. Paraschiva, Biserica Trei Ierarhi, Mitropolia-Iași au fost vizitate de delegația oficială care a ridicat, în virtutea unor procese-verbale și inventare sumare, toate valorile de artă medievală și modernă, religioasă și laică. Activitatea acestei comisii a fost întreruptă brusc la 30 octombrie 1916, printr-un ordin al Ministerului Instrucțiunii Publice care a dispus ca „în 48 de ore să transport la Iași toate splendidele tezaure adunate, fără a mi se lăsa nici timpul pentru terminarea fotografierii și a detaliatei inventarieri începute” – relatează Al. Tzigara-Samurcaș în „Mărturisirile” sale. La **3 noiembrie**, „cele 7 lăzi legate cu arcuri de fier și sigilate, cuprinzând comorile artistice ale lăcașurilor de cult, au fost predate directorului Cancelariei mitropolitane din Iași”, întocmindu-se un „Jurnal-Adeverință” al Mitropoliei Moldovei și Sucevei nr. 2418/3 **noiembrie 1916**. Aceste lăzi aveau să ia drumul Moscovei în vara anului 1917 (cu cel de-al doilea transport).

4. Prima etapă a evacuării: decembrie 1916 – februarie 1917

La 14 decembrie, la Iași, s-a încheiat **Protocolul româno-rus** semnat de ministrul de finanțe român și ministrul Rusiei în România, A. Mossoloff, precum și de delegații B.N.R., Th. Capitanovici, A. Saligny și M. Z. Demetrescu. Protocolul era însoțit de mai multe documente explicative care precizau datele tehnice cerute de Banca Națională privind transportul, depozitarea și securitatea la Kremlin a

Tezaurului, subliniindu-se în mod expresiv următoarele: „Tezaurul Băncii Naționale a României, precum și celelalte lăzi [conținând bijuteriile Reginei Maria, n.n.] se găsesc, din ziua în care au fost încredințate delegatului Guvernului imperial și încărcate în vagoane, sub garanția Guvernului imperial al Rusiei în ceea ce privește securitatea transportului, securitatea depozitării, precum și a înapoierii în România”¹⁰.

Transportul Tezaurului de la sediul din Iași al Băncii Naționale la gara C.F.R. Iași s-a făcut în nopțile de **12, 13 și 14 decembrie; cele 1 740 de lăzi** (inclusiv cele două lăzi conținând bijuteriile Reginei Maria) au fost încărcate în **17 vagoane de marfă**, încheindu-se trei procese-verbale semnate de delegații oficiali ai celor două guverne. Valoarea totală a celor 1 740 de lăzi a fost estimată la **321. 580. 456. 84 lei** aur. Vagoanele au fost sigilate și plumbuite. Trenul – format din 17 vagoane (conținând Tezaurul Băncii Naționale), 4 vagoane cu 200 jandarmi de pază și 3 vagoane pentru personalul însoțitor al B.N.R. – a plecat la **15 decembrie ora 3 a.m.** din gara Iași, a ajuns la Odesa la **17 decembrie** și a plecat spre Moscova în aceeași zi, ajungând în gara Nikolaevska la **20 decembrie ora 4 p.m.**; acolo trenul a fost primit de reprezentanții oficiali ai Băncii de Stat a Rusiei, V. I. Kovalnitki, g-ral A. C. Tscenko, N. V. Veniaminof și consulul general al României la Moscova, P. Guerin. Recepționându-se transportul într-un proces-verbal provizoriu¹¹, s-a început la ora 10 p.m. transbordarea lăzilor în cele 30 de camioane rusești, operațiune ce a durat până la ora 4 a.m. în ziua următoare. Însoțite de 200 de soldați ruși, camioanele s-au deplasat la Kremlin. După depozitarea lăzilor în Sala Armurilor din acest palat, o comisie formată din reprezentanți ai Băncii Naționale a României și ai Băncii de Stat a Rusiei a început, la **9 ianuarie 1917**, operațiunea – care a durat **19 zile** – de inventariere amănunțită a conținutului lăzilor; apoi acestea s-au sigilat din nou cu sigiliile B.N.R. și „*au fost depuse în compartimentul de rezervă al sucursalei Băncii de Stat din Moscova în Kremlin (Palatul Armurilor) sub garanția Guvernului imperial rus pentru securitatea Tezaurului*”. Era vorba de o sală mare, pavată cu lespezi de piatră, la parterul palatului Orujeinaia, având patru ferestre protejate cu grile de fier și obloane și prevăzute cu sistem de alarmă electrică. Protocolul încheiat la finalul acestei operațiuni, la **16 februarie 1917**, sintetizează procesele-verbale zilnice și concentrează în două tabele rezumative rezultatele cifrice. El este semnat de reprezentanții B.N.R. și de cei ai Ministerului de Finanțe al Rusiei și ai Băncii de Stat a Rusiei¹².

O precizare de cea mai mare importanță se face la punctul 1 al **Protocolului din 16 februarie 1917** și anume: „*Văzând verificarea minuțioasă și condițiile potrivite cărora vor fi păstrate valorile, o verificare nouă, amănunțită nu va fi nevoie să se facă la restituirea către B.N.R. a Tezaurului ei, și se va limita la deschiderea acelor lăzi ale căror sigilii vor fi fost realmente deteriorate: prin urmare, o anticipare a înapoierii Tezaurului, înscrisă în alt act oficial ruso-român*”.

Ușile blindate ale compartimentelor de tezaur cu valorile B.N.R. au fost închise și sigilate cu sigiliile B.N.R. și ale Băncii de Stat a Rusiei și s-au așezat în fața lor santinele militare și pază specială formată din funcționari ai Băncii de Stat a Rusiei, filiala Moscova.

Acesta a fost primul transport în Rusia al valorilor românești cuprinzând exclusiv Tezaurul Băncii Naționale și bijuteriile Reginei Maria. La 23 mai, Capitanovici, director în B.N.R., și M. Z. Demetrescu, cenzor, au inspectat Tezaurul și au găsit totul în ordine¹³.

5. Etapa a doua, iulie–august 1917

În primele luni ale anului 1917, situația internațională a României s-a înrăutățit. Mai mult de jumătate din suprafața Vechiului Regat se afla sub ocupația Centralilor; armata română era refugiată în Moldova și urma un regim de refacere și reorganizare cu ajutorul Aliatilor. Marele Cartier General Rus avea încartiruiți pe teritoriul românesc liber peste un milion de soldați, în special în zona Iași și în alte centre urbane, în timp ce pe frontul româno-rus, armata rusă intrase într-o profundă criză de autoritate, complicând situația internă și externă a țării. Totuși, Rusia rămăsese singurul canal de legătură a României cu Aliții și lumea exterioară, singura sursă de aprovizionare a armatei și a populației. Pe teritoriul Rusiei se evacuasera numeroase întreprinderi industriale, șantiere navale etc., unde lucrau mii de muncitori români evacuați, în portul Odesa fuseseră adăpostite șapte mari nave de pasageri românești, multe nave comerciale, șleपुरi, remorchere, cu tot personalul lor. Pe teritoriul Rusiei, Guvernul român organizase multe depozite de muniții și alimente. În primăvara anului 1917 continuau să se refugieze în Rusia instituții și întreprinderi, persoane particulare. O comisie specială trata refugierea în Rusia și a autorităților de stat românești; se pregătea și evacuarea Guvernului și a familiei regale în orașul Kerson, la gura Niprului.

Acestea în condițiile în care relațiile în cadrul Antantei se deteriorau din cauza instabilității situației din Rusia. La **17/30 martie 1917**, Gucikov, ministrul de Război în Guvernul provizoriu rus, declara la întâlnirea cu șefii misiunilor militare aliata că situația din Rusia este gravă, armata și flota „sunt în plină dezorganizare” și se arăta sceptic în ceea ce privea viitorul cooperării militare în cadrul Antantei¹⁴.

În această situație, prin **Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 272 bis din 18 iulie 1917**, la propunerea ministrului de Finanțe Nicolae Titulescu, se hotărăște strămutarea în Rusia a sediului și avutului Băncii Naționale. Câteva zile mai târziu, la **22 iulie**, Titulescu autoriza Banca Națională – refugiată deja la Iași – „să-și strămute aiurea sediul și avutul ei, cât și pe cel pe care-l are în păstrare”. Aceeași comunicare s-a trimis și instituțiilor bancare mai importante, ca „Banca Marmorosch-Blank”, „Banca Comercială Română”, „Banca Românească”, „Banca Comercială”, „Banca de Scont” etc. La **24 și 27 iulie 1917**, prin două scrisori, ministrul Rusiei în România, Poklewski-Koziell, l-a informat pe ministrul de Finanțe, Nicolae Titulescu: „am primit de la Guvernul meu puterile depline necesare pentru a semna Protocoalele privind evacuarea în Rusia a valorilor aparținând Băncii Naționale și ale altor instituții publice din România”¹⁵.

Încărcarea noului transport s-a făcut în perioada **23–27 iulie în 24 vagoane CFR**. Conform **Protocolului din 27 iulie 1917** încheiat la Iași de ministrul de Finanțe Nicolae Titulescu, delegații B.N.R. C. Nacu și g-ral N. C. Constantinescu –, precum și ministrul Rusiei Poklewski-Koziell, al doilea transport cuprindea: ceea ce mai rămăsese din stocul metalic de aur, proprietate particulară a B.N.R., în valoare de **574 523, 57 lei aur**, ca și valori, titluri, efecte, arhive, cărți, acte, toate acestea încărcate în **188 de lăzi** și având valoarea totală de **1 594 836 721, 09 lei**. Se specifica în Protocol că aceste valori „se găsesc începând cu ziua când au fost încredințate delegatului Guvernului rus și încărcate în vagoane în garanția Guvernului rus în ceea ce privește securitatea transportului, securitatea depozitării și înapoierea lui în România”¹⁶.

În aceeași zi de **27 iulie 1917**, Casa de Economii și Consemnățiuni a încredințat și ea, aceluiași delegați rusi și sub garanția ministrului de Finanțe, Nicolae Titulescu, „toate averile sale” estimate la **7 miliarde și jumătate lei**. Ele au fost depozitate în 1 635 lăzi sigilate, după care au fost încărcate în vagoane CFR.

Cu această ocazie s-a încheiat un **Protocol** semnat de aceleași persoane, Poklewski-Koziell din partea rusă și Nicolae Titulescu, ministru de Finanțe, din partea română. Și în acest document s-a precizat: „*Toate aceste valori, de orice natură, încărcate în vagoanele menționate mai sus și având o valoare declarată de 7 miliarde și jumătate lei, trec, începând din ziua când au fost încredințate agenților Guvernului rus și încărcate în vagoane, sub garanția Guvernului Rusiei în ceea ce privește securitatea transportului, securitatea depozitării și a înapoierii lui în România*”¹⁷.

La 5/19 august 1917, trenul, format din **24 de vagoane**, cuprinzând cel de-al doilea transport, a ajuns la Moscova; cu această ocazie s-a încheiat un proces-verbal semnat de delegații Băncii Naționale, T. Capitanovici, C. Nacu, g-ral N.C. Constantinescu și P. Guérin, consulul general al României la Moscova, pe de o parte, și delegații Băncii de Stat a Rusiei, V. Kovalnițki, N. Veniaminov, V. Iakovlev, pe de altă parte¹⁸. Cele 188 de lăzi sigilate, aparținând B.N.R. și având valoarea totală declarată de **1 594 336 721, 09 lei**, au fost depuse tot în Sala Armurilor din Kremlin. În aceeași zi de **5/18 august 1917** s-au depus în depozitele Casei de Stat de Împrumuturi și Depuneri din Moscova, din str. Nastasinski nr 3, în trei săli, una la subsol, una la parter și una la etajul trei, cele **1 635 de lăzi** cuprinzând averea Casei de Depuneri și Consemnațiuni a României și s-a încheiat un proces-verbal semnat de aceiași reprezentanți ai celor două părți¹⁹.

La 12 august 1917, cu același transport au fost trimise spre păstrare în Rusia acte ale Arhivelor Naționale, acte ale Brașovului, picturile lui Nicolae Grigorescu, și alte tablouri din Pinacoteca Statului, de la Muzeul Kalinderu, obiecte de mare valoare ale Muntelui de Pietate (Casa de amanet), odoarele mănăstirești din Moldova și Muntenia, colecțiile de manuscrise și cărțile rare ale Academiei României, piesele rare ale Muzeului de Antichități (printre care și „Cloșca cu pui de aur”) etc.

Toate actele oficiale referitoare la preluarea de către Rusia: transportul la Moscova, depunerea la Kremlin, păstrarea în deplină securitate și înapoierea în România s-au făcut în limbile rusă și franceză, au fost semnate și parafate cu stampilele oficiale ale celor două părți.

La 12 august 1917, cenzorii B.N.R. C. Nacu și g-ral Constantinescu au efectuat o verificare amănunțită a Tezaurului B.N.R. depus la Kremlin cu ocazia primului transport, constatând că toate valorile erau intacte²⁰.

6. Situația Tezaurului după instaurarea regimului sovietic în Rusia

După instaurarea regimului sovietic în Rusia în noiembrie 1917, păstrarea Tezaurului în Rusia nu mai prezenta nici o siguranță. Delegatul oficial al statului român la Moscova, T. Capitanovici, refugiat în clădirea Consulatului român, comunica Guvernului Băncii Naționale: „*La 5 noiembrie am putut avea primele informații despre Tezaurul nostru de la Kremlin, unde avuseseră loc lupte mari de artilerie și am fost asigurați că depozitul nostru este încă în bună stare, fără a avea însă cu cine comunica pentru a asigura în viitor conservarea lui. Până azi, 5 decembrie 1917, Tezaurul nostru este intact, s-au verificat intrările și s-au găsit ușile și pecețile intacte... Situația continuă a fi foarte grea și nesigură, o atmosferă imposibilă, nu știu ce se va mai întâmpla, fie cu depozitele noastre, fie chiar cu noi*”²¹.

În acest context, Guvernul român a încercat să ia măsuri urgente pentru strămutarea Tezaurului de la Kremlin în Statele Unite, iar până s-ar fi realizat acest

lucru, reprezentanții Puterilor Aliate la Moscova au fost solicitați să facă un demers colectiv pe lângă autoritățile sovietice pentru a obține asigurări vizând securitatea Tezaurului. În orice caz, la **2 decembrie 1917**, Titulescu afla că „*Aliații refuză să garanteze securitatea transportului*” pe Transsiberian și apoi pe apă până în America²². La **11 ianuarie 1918**, Titulescu îi transmitea ministrului român la Paris, Victor Antonescu, însărcinarea să „*trateze cu Guvernele aliate, în special cu cel al Americii, cedarea aurului și obiectelor de valoare ce se găsesc la Moscova cu obligația din partea lor de a le restitui după pacea generală*”²³.

La **sfârșitul anului 1917** și începutul celui următor, relațiile româno-sovietice au cunoscut o serioasă deteriorare ca urmare a eșecului tentativei de lovitură de stat în România și de instaurare a puterii sovietice, pusă la cale de grupuri ale armatei roșii infiltrate pe teritoriul românesc, precum și a autodeterminării Basarabiei la **2 decembrie 1917**. Concomitent, intențiile Guvernului sovietic de a încheia o pace separată cu Puterile Centrale s-au tradus în dezorganizarea frontului româno-rus, cu repercusiuni dintre cele mai grave asupra stabilității interne din România. În acest context, după arestarea ministrului plenipotențiar al României la Petrograd, Constantin Diamandy, și încarcerarea lui la Petropavlovsk, la **13/26 ianuarie 1918**, se comunică la Iași **Hotărârea Comisarilor Poporului din Petrograd prin care se declară rupte relațiile diplomatice cu România, precizându-se despre Tezaur**: „*Fondul românesc de aur care se găsește la Moscova [subl.ns.] este declarat intangibil pentru oligarhia română. Guvernul Sovietelor își asumă răspunderea de a conserva acest fond și de a-l remite [subl.ns.] în mâinile poporului român*”²⁴. Această Declarație a Guvernului sovietic reprezintă prin ea însăși: 1. o clară **recunoaștere a existenței în Rusia a Tezaurului românesc**; 2. o recunoaștere a **dreptului de proprietate a României asupra acestui Tezaur**; 3. o afirmare a faptului că Guvernul sovietic **nu-și asumă proprietatea asupra Tezaurului**; 4. angajamentul Guvernului sovietic de a **păstra acest Tezaur** („a-l conserva”); 5. angajamentul Guvernului sovietic de a **înapoia poporului român Tezaurul. Așadar, departe de a anula angajamentele anterioare ale Guvernului rus** privind păstrarea și înapoierea Tezaurului proprietarului său de drept, Declarația Guvernului sovietic **a confirmat aceste angajamente**.

După ruperea unilaterală a relațiilor diplomatice româno-sovietice, interesele României în Rusia sovietică au fost reprezentate de ambasadorul Franței, Noulens. La **19 ianuarie/1 februarie 1918**, acesta a anunțat pe E. Labonne, consulul francez la Moscova, că „*Tezaurul român depus la Kremlin a fost cedat statelor aliate ca proprietate*” și-i cerea ca, împreună cu ceilalți reprezentanți ai Puterilor Aliate și Asociate, să înceapă demersuri pe lângă autoritățile sovietice pentru a obține „*asigurarea integralității Tezaurului*”²⁵. Era vorba însă doar de *primul transport al B.N.R. în valoare de 321 580 456, 84 lei aur*. Labonne a preluat de la consulul român la Moscova, Guérin, toată arhiva Consulatului, inclusiv toate Protocoloalele, Procesele-verbale, scrisorile și alte acte întocmite cu prilejul depunerii la Kremlin și în sediul Casei de Economii a Rusiei a valorilor românești, a verificărilor făcute în cursul anului 1917 de reprezentanții Băncii Naționale. Labonne a mai preluat Tipografia din Moscova a Băncii, unde se tipăreau bancnotele necesare circulației interne (operațiunea nefiind sigură în țară), precum și cheile de la compartimentele din Kremlin unde se afla depozitat Tezaurul B.N.R.²⁶

Printr-o **Notă verbală**, Labonne i-a făcut cunoscut Comisarului sovietic pentru probleme externe, Fritsche, faptul că Tezaurul românesc se află sub garanția Puterilor Aliate și Asociate. Dar, neluând în seamă acest lucru, la **27 februarie 1918**, Fritsche a cerut în mod imperativ lui Labonne cheile Tezaurului, aducând ca „argument” așa-zisa „stare de război” dintre Rusia sovietică și România ce ar rezul-

ta din **Declarația din 13/26 ianuarie** a Guvernului sovietic, sus-citată²⁷. Refuzul categoric al diplomatului francez de a da curs cererilor lui Fritsche și Declarația sa, făcută în prezența reprezentanților diplomatiei ai Puterilor Aliate în sensul că este nevoit „să cedeze în fața forței”, l-au determinat pe Comisarul Fritsche să remită lui Labonne **Nota nr. 7595 din 1/14 martie 1918** în care precizează: „*Mă cred dator să vă asigur că valorile Statului român depuse acolo [la Kremlin, n.n.] vor rămâne neatinse, în conformitate cu procesele-verbale ce le aveți*”²⁸. Nota este semnată de Fritsche și B. Besonov, șeful Cămarilor. Cheile urmau să-i fie remise lui Fritsche doar temporar pentru a ridica din acele compartimente unele valori ce ar fi aparținut statului rus. Dar, la **2/15 martie 1918**, Comisarul sovietic a ridicat din depozitul românesc **8 lăzi cuprinzând bancnote imprimate românești în valoare de 1 920 000 lei**, după care a restituit cheile consulului Labonne. Prin acest act puterea sovietică a încălcat tratatele oficiale româno-ruse și toate convențiile internaționale în domeniu.

După această dată încetează orice informație oficială privitoare la starea Tezaurului României din Kremlin ca și din celelalte depozite.

În ceea ce privește cheile depozitelor din Kremlin, povestea lor ține mai mult de anecdotă: pe măsură ce diplomații occidentali au fost expulzați de puterea sovietică, cheile au fost predate aceluia dintre diplomați care prelua girarea intereselor statelor respective. Astfel, de la Labonne, cheile au trecut în posesia consulului Danemarcei care, fiind la rândul lui expulzat, a dus cheile la Copenhaga, de unde au ajuns la Paris, la Ministerul de Externe francez și, de acolo, la București, în mâinile lui Ion I. C. Brătianu... Într-o scurtă perioadă, când interesele Franței, României și ale Danemarcei erau girate de consulul Norvegiei, Ministerul de Externe al României a încercat să profite de bunele relații dintre consulul Norvegiei și Comisarul pentru problemele externe, Cicerin, pentru a obține repatrierea arhivelor Consulatului român, a bancnotelor tipărite și a hârtiei de imprimat bancnote, toate puse sub sechestru de puterea sovietică. Încercarea însă a eșuat.

7. Internaționalizarea problemei Tezaurului după primul război mondial

Pentru România, stat abia ieșit din război și cu o economie în plin proces de refacere, cu mari probleme privind unificarea administrativă, legislativă, monetară, politică, absența Tezaurului Băncii Naționale a agravat situația bugetară a țării, a ridicat mari probleme de ordin financiar. Tocmai de aceea, unul dintre obiectivele României la Conferința de pace de la Paris, și ulterior, a fost recuperarea Tezaurului.

Prin Ion I. C. Brătianu, șeful Delegației României la Paris, și unul dintre experți, G. Danielopol, s-au făcut intervenții pe lângă guvernele Angliei și Franței în virtutea garanțiilor date de acestea României în **ianuarie 1918** privind Tezaurul de la Moscova. **Procesul-verbal nr. 15 din 8 aprilie 1919 al Comisiei Reparațiilor** consemnează intervenția delegatului B.N.R., G. Danielopol, care, după ce a expus pe scurt motivele ce au determinat evacuarea Tezaurului la Moscova în perioada 1916–1917, a amintit situația creată acestui Tezaur după instaurarea puterii sovietice în Rusia din 1917 și trecerea lui sub garanția Puterilor Aliate și Asociate; el a spus în continuare: „*Delegația română a insistat ca în interesul țării sale și al Puterilor garante să fie luate unele măsuri pentru asigurarea restituirii acestor bunuri a căror valoare totală depășește un miliard de franc*”²⁹. La propunerea președintelui Comisiei

Reparațiilor, Klotz (ministrul de Finanțe al Franței), se hotărăște transferarea problemei Tezaurului României la Comisia financiară a Conferinței de Pace. La **16 aprilie 1919**, Delegația României la Conferință depune, prin G. Danielopol, un amplu **Memorandum** la Comisia Reparațiilor și la „Consiliul celor Patru” (Franța, Marea Britanie, SUA și Italia). Explicând că decizia de evacuare în Rusia a Tezaurului a fost consecința directă a ocupării militare a țării (inclusiv a capitalei, București) de Puterile Centrale, se arată: *„Delegația română crede că este drept datorie a sa să atragă binevoitoarea atenție a Conferinței, în momentul când se discută preliminarile păcii și condițiile ce urmează să se impună Germaniei asupra faptelor menționate [ocuparea României, n.n.], pentru a se putea avea în vedere măsurile de luat, în scopul de a salvarda, odată cu interesele României și ale Băncii Naționale, și acelea ale Puterilor garante privind restituirea valorilor de care este vorba”*³⁰.

Pe acest considerent al răspunderii ce o poartă Germania și aliații săi pentru evacuarea Tezaurului în Rusia și subliniind faptul că *„situația actuală din Rusia face imposibilă restituirea depozitului”*, Delegația română a solicitat ca *„să i se ceară Germaniei și celorlalte Puteri inamice să reamită imediat României o cantitate de aur echivalentă cu suma de **322 154 980, 41 franci**”* (Tezaurul Băncii Naționale și bijuteriile Reginei Maria – primul transport, n.n.), adăugând că, pentru celelalte valori, *„Germania și Puterile inamice să fie ținute responsabile de a despăgubi România și Banca Națională de pierderile suferite de ele”*³¹.

La **26 mai 1919**, Delegația engleză la Conferința de Pace s-a pronunțat asupra solicitărilor României printr-o scrisoare a lordului Balfour adresată lui G. Danielopol, delegatul B.N.R., în care se arată: *„Guvernul Majestății Sale nu poate să descopere că ar fi existat vreo obligativitate de garanție din partea sa pentru siguranța sau restituirea vreunei părți din această proprietate”*³². Menținându-se pe aceleași poziții, Delegația română a solicitat Delegației britanice *„să examineze din nou această chestiune și să accepte condițiile memorandum-ului”* românesc sus-amintit. La **23 iunie 1919**, Ion I. C. Brătianu, șeful Delegației României, a trimis personal un memoriu lui Georges Clemenceau și generalului Foch; referindu-se la garanția dată de Alianței României pentru 310 milioane lei aur ale Tezaurului de la Moscova, în **februarie 1918**, a reiterat cererea ca Germania să fie obligată a restitui acel aur României³³. Dar, alături de englezi, francezii se dezic și ei de angajamentele luate în februarie 1918: prin **Nota verbală din 3 iulie 1919** remisă ministrului României la Paris, C. Diamandy, se arată: *„Guvernul francez nu are cunoștință de angajamentul despre care este vorba”*³⁴.

Două zile mai târziu, la **5 iulie 1919**, răspunzând Memorandum-ului lui Ion I. C. Brătianu din **23 iunie**, ministrul de Finanțe al Franței, Klotz, preciza că Germania nu este în nici un fel implicată în chestiunea aurului românesc și recomandă reluarea restituirii Tezaurului românesc în cadrul Comisiei Reparațiilor³⁵.

Luând în considerare prevederile Tratatului de pace de la Versailles cu Germania și anume **art. 231** care o făcea pe aceasta răspunzătoare pentru toate pagubele și pierderile cauzate supușilor țărilor aliate drept consecință a războiului, precum și **art. 233** care stipula că, până la **1 mai 1921**, Comisia de Reparații va notifica Germaniei reparațiile pe care trebuia să le plătească. B.N.R. a remis la **10 ianuarie 1920** un Memoriu Ministerului de Finanțe român, solicitându-i să prezinte Comisiei Reparațiilor cererea ca Germania, fiind ținută responsabilă pentru evacuarea Tezaurului în Rusia, să emită bonuri la purtător (ele exprimau atunci valută-aur) în valoarea Tezaurului, care să fie predate imediat României, *„dar care să nu fie plătite decât atunci când se va avea certitudinea pierderii Tezaurului și viceversa, dacă Banca Națională va intra în posesia depozitelor sale, să restituie acele bonuri”*³⁶.

Intervențiile României la Comisia de Reparații nu au avut ecou. Cuantumul reparațiilor pentru România din totalul reparațiilor pe care Germania le avea de plătit a fost stabilit de Comisia Reparațiilor la 1%.

Insistențele României pentru recuperarea Tezaurului au continuat. În cadrul **Conferinței economice internaționale de la Genova din 1922**, România a depus un amplu **Memoriu** în care face analiza cauzelor care au determinat evacuarea, în decembrie 1916, a valorilor românești la Moscova, descriind conținutul Tezaurului B.N.R. cât și al celorlalte valori; se fac referiri la toate documentele oficiale ce au însoțit operațiunea de evacuare, la situația creată după instaurarea puterii sovietice, explicându-se în detaliu modul în care Aliții au garantat parțial valoarea averilor românești aflate în Rusia. În consecință, „*Guvernul român, în virtutea dreptului său...cere Conferinței de la Genova ca luând în considerare justa sa cerere, să binevoiască a hotărî restituirea integrală și imediată a depozitului făcut de România în Rusia, în împrejurările mai sus expuse*”³⁷. Dându-se câștig de cauză României, Conferința a hotărât că „*Guvernul sovietic rus va restitui Guvernului român valorile depozitate la Moscova de numitul Guvern român*”, hotărâre comunicată oficial Delegației sovietice la Conferință la **3 mai 1922**. Rusia a respins cererea Conferinței, arătând că „*această chestiune [restituirea Tezaurului] face parte din întregul chestiunilor politice, teritoriale și altele în litigiu între Rusia și România și nu poate fi examinată în mod special*”. Acest răspuns definea o poziție care s-a păstrat până azi în arsenalul diplomației sovieto-române: includerea chestiunii Tezaurului într-o sumedenie de alte lucruri declarate „litigioase” de partea rusă.

După această dată, chestiunea recuperării de către România a Tezaurului evacuat la Moscova și confiscat de Soviete nu a mai făcut obiect de studiu pentru vreo Conferință internațională.

8. Tezaurul în cadrul negocierilor bilaterale româno-sovietice 1919–1991

Cele mai grave probleme existau între România și Rusia sovietică, țară ce rupsese unilateral relațiile diplomatice cu România la **13/26 ianuarie 1918**, confiscând totodată și Tezaurul Băncii Naționale și celelalte averi depuse spre păstrare la Moscova de statul român, în perioada **1916–1917**, în virtutea unor tratate oficiale.

Între anii 1919–1924, stabilirea relațiilor diplomatice între cele două state a constituit obiectivul numeroaselor runde de negocieri româno-sovietice, el fiind subordonat reglementării acestor litigii. Pozițiile celor două părți au fost însă diametral opuse pe tot parcursul acestor discuții.

Astfel, România socotea că reluarea relațiilor diplomatice trebuie să fie precedată de:

- a. **Recunoașterea de către Soviete a frontierei româno-sovietice pe Nistru** (deci implicit a recunoașterii apartenenței Basarabiei la România).
- b. **Restituirea integrală a Tezaurului** și a averii Legației române la Petrograd, confiscate de Soviete.

U.R.S.S. susținea reluarea imediată a relațiilor diplomatice și apoi discutarea celorlalte probleme, incluzând valoarea Tezaurului în așa-zisul „decont general reciproc”. Trebuie precizat faptul că așa-zisele „probleme litigioase” între România și Rusia sovietică au fost **create** de aceasta din urmă. Astfel:

1. Rusia **n-a recunoscut** valabilitatea actului de **Unire a Basarabiei** cu România la **27 martie 1918**, susținând, pe o „argumentație” falsă, că partea dintre Prut și Nistru a vechiului Principat al Moldovei, ocupată de

Rusia prin forța armelor și coruperea Porții Otomane în 1812, ar fi „pământ rusesc“.

2. Încalcând toate convențiile oficiale cu România și reglementările internaționale în domeniu, **Rusia sovietică a confiscat Tezaurul României** depus la Moscova spre păstrare în anii 1916–1917 și a refuzat să-l restituie, invocând așa-zise „deconturi generale“ care n-aveau nici o legătură cu chestiunea punctuală a restituirii Tezaurului.

Din punctul de vedere al României, raporturile cu Rusia sovietică aveau în vedere trei obiective:

1. Recunoașterea de către Rusia a integrității teritoriale a României, în limitele geografice stabilite prin Actele Unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România și frontierele specificate în Tratatul de pace de la Paris din 1919–1920.
2. Recuperarea integrală a Tezaurului și respectarea angajamentelor Rusiei în acest sens.
3. Restabilirea relațiilor diplomatice între cele două țări și atragerea Rusiei sovietice în cooperarea politico-economică regională.

La 26 septembrie 1921, în cadrul negocierilor de la Varșovia, delegatul român Filaliti a subliniat că „*Tezaurul era un depozit făcut de Guvern la Guvern și, ca atare, sacru, și toate legile vă obligă să-l restituiți integral*“. Karahan, delegatul sovietic, a dat atunci o informație care, într-un fel sau altul, a fost reluată de alți diplomați sau oameni politici sovietici în anii ce vor urma: „*Când Moscova era amenințată de Denikin – a afirmat el – am început evacuarea lucrurilor de preț, deci și a Tezaurului românesc, care a fost transportat fie la Nijni-Novgorod, fie la Perm, fie aiurea. Nu v-aș putea spune dacă toate lăzile au fost aduse înapoi la Moscova, dar desigur că Tezaurul nu mai poate fi intact. Când veți avea un reprezentant la noi, desigur că i se vor pune la dispoziție lăzile și ce se va mai găsi*“³⁸. Așadar, o informație din care rezultă două lucruri clare: 1) că Tezaurul a fost scos din Kremlin și dus undeva în provincie, 2) că Tezaurul nu mai era intact în 1921, dar partea rusă recunoștea dreptul de proprietate a României asupra lui.

În decembrie 1922, la Lausanne, în cadrul convorbirilor între diplomatul român C. Diamandy și ministrul de Externe sovietic Cicerin, apare un element nou: Cicerin propune „*recunoașterea sub o formă oarecare a alipirii Basarabiei contra Tezaurului și a bijuteriilor Coroanei, făcându-se o totală lichidare a datorităilor reciproce*“³⁹. Propunerea a fost respinsă de Guvernul român atunci ca și mai târziu, în 1929 și 1931. În convorbirile ce au mai avut loc în perioada imediat următoare, n-au intervenit noutăți în abordarea acestei probleme.

La tratativele din **martie–aprilie 1924 de la Viena**, partea sovietică a mutat accentul pe chestiunea basarabeană, chiar dacă nu renunțase la ideea „schimbului“: recunoașterea apartenenței Basarabiei la România contra renunțării de către România la Tezaur.

În poziția românească intervine însă o schimbare de atitudine. Premierul Ion I. C. Brătianu, în instrucțiunile verbale date membrilor delegațiilor române, care aveau să ducă tratativele cu sovieticii la Viena, a făcut precizarea că nu se va aborda nici o problemă punctuală „*decât după ce Unirea Basarabiei va fi fost recunoscută*“; în acest caz, adăuga el, „*nu renunțăm la Tezaur decât când rușii ar renunța la toate socotelile, atunci numai putem renunța și noi la tot, mai puțin însă la depozitele particulare, arhivele și bijuteriile Reginei Maria*“⁴⁰. Era, prin urmare, o poziție pragmatică a primului-ministru român în contextul în care sovieticii declaraseră, încă în 1921, că valorile românești evacuate la Moscova nu mai erau

intacte. Acest aspect al problemei nu s-a mai discutat însă, deoarece Rusia sovietică, având o poziție internațională mult îmbunătățită față de anii anteriori, mai ales după derularea numeroaselor convenții și acorduri cu Germania, a adoptat o poziție foarte dură în tratativele de la Viena, punând deschis problema unui „referendum” în Basarabia, ceea ce ar fi anulat atât autodeterminarea din 1917 a fostei gubernii imperiale a Basarabiei, cât și Hotărârea de Unire cu Regatul României a acestei provincii românești. Guvernul român a respins propunerea sovietică sus-amintită. De altfel, în 1924, ofensiva Rusiei sovietice contra României s-a concretizat și în planul Kominternului de declanșare a unui război civil în România, în toamna aceluiași an (împărțirea României în 5 zone în care ar fi acționat comandouri sovietice infiltrate peste frontieră împreună cu agenți interni și membri ai Partidului Comunist din România), plan care a eșuat după ce armata română a anihilat prima dintre aceste acțiuni, cea de la Tatar-Bunar în Basarabia.

După reluarea relațiilor diplomatice între cele două state în 1934 (fără ca Rusia sovietică să fi recunoscut frontiera pe Nistru), Guvernul U.R.S.S a restituit României unele bunuri cuprinse în cel de-al doilea transport (iulie 1917). **La 31 mai 1935**, în baza unui **Protocol** semnat de Stern, directorul politic pentru chestiunile românești și ministrul României la Moscova, Ciuntu, s-au restituit 1 443 lăzi – toate sparte și răvășite – cuprinzând, cu unele lipsuri, documente ale Arhivelor Statului, ale Academiei Române, metrul și kilogramul etalon de platină, acte private de proprietate, acte particulare fără importanță. În tratativele duse cu acea ocazie, partea română a revendicat operele de artă din Pinacoteca Statului, din Muzeul Kalinderu, obiectele arheologice și artistice ale Muzeului Național de Antichități și colecția Nicolae Bălănescu, precum și operele de artă medievală laică și bisericească, obiectele de orfevrie ale mănăstirilor și bisericilor. Aceste cereri au rămas fără răspuns.

În 1956, în baza unui Protocol încheiat la 6 august, URSS a restituit României **1 350 de tablouri** de pictori români, dintre care 120 ale lui Nicolae Grigorescu, **156 de icoane** din sec. XVI-XVII, circa **350 obiecte bisericești de cult**, **35 533 medalii și monede vechi**, **Tezaurul arheologic din aur cunoscut sub numele de „Cloșca cu pui”** de la Pietroasa. Conform aprecierilor sovietice, era vorba de: **33 kg aur, 640 kg argint, 22, 12 karate briliante, 30, 03 karate rubine, 184, 55 karate smaralde**. Din confruntările făcute, ulterior, între inventarele sovietice și cele vechi, românești, **au reieșit nepotriviri mari de cifre în defavoarea părții române.**

Comunicatul „TASS” din 11 iunie 1956 aduce informații suplimentare cu privire la peregrinările Tezaurului și anume că *„în anii celui de-al doilea război mondial, toate arhivele sovietice și valorile de stat, inclusiv românești, au fost evacuate în regiunile țării aflate în afară de primejdie”*. De asemenea, din relatările generalului Vedenin, Comandantul Kremlinului, făcute academicianului G. Oprescu în 1956, aflăm că valorile românești nu se mai aflau în depozitele din Kremlin, ci în diferite biserici (de exemplu: Sf. Apostoli din Kremlin), sau prin subsolurile palatului...Generalul ar fi informat despre aceasta Guvernul sovietic care a hotărât ca *„tot ce fusese încredințat Rusiei în 1916 să fie înapoiat Republicii Populare Române”*. Din acest „tot”, a mai relatat Vedenin, *„o parte a mai rămas la Moscova”*. Nu aflăm de nicăieri date despre toate aceste chestiuni.

După 1956, nici URSS, nici Rusia nu a mai restituit României ceva din cele depozitate la Moscova în perioada 1916–1917.

Totuși chestiunea Tezaurului a rămas o constantă a convorbirilor dintre București și Moscova în deceniile ce au urmat. În **1965**, Alexandru Bârlădeanu a avut însărcinarea să discute în detaliu această problemă cu Brejnev. În 1990, un

membru al comisiei instituite la Moscova pentru a cerceta chestiunea Tezaurului românesc a reluat teza evacuării forțate a acestuia în timpul ofensivei lui Denikin, și a relatat că „a pierdut urma Tezaurului la Samara”. În 1991, convorbirile Iliescu - Gorbaciov au ca rezultat constituirea unei comisii româno-ruse de studiere a problemei. După puciul de la Moscova, chestiunea s-a mai reluat la nivel diplomatic.

Punctul de vedere oficial rus cel mai nou asupra chestiunii Tezaurului a fost expus de **Igor Stroev**, președinte al Consiliului Adunării Federale a Federației Ruse, într-o declarație făcută la București în **februarie 2001**, după care, între România și Rusia „nu există nici un fel de tratate internaționale sau înțelegeri care să reglementeze retrocedarea bunurilor către România” și că nu există nici un document oficial prin care „România ar putea emite pretenții tutelare asupra acelor valori”⁴¹. Este vorba, în cel mai bun caz, de o lipsă totală de informare a domnului Stroev, ceea ce pune sub semnul întrebării buna credință a diplomatului rus.

9. Ce nu s-a restituit

● Tezaurul Băncii Naționale a României în integralitatea lui, evaluat în 1916 la **314 580 456, 84 lei aur**.

● Bijuteriile Reginei Maria evaluate în 1916 la **7 000 000 lei aur**.

● Stocul metalic al Băncii Naționale evaluat la **574 523 lei aur**.

● Valorile Casei de Economii și Consemnațiuni evaluate în 1916 la **103 000 000 lei aur**.

● Obiecte de artă, tablouri, averi ale mănăstirilor și bisericilor.

● Tipografia de la Moscova a Băncii Naționale pentru imprimarea bancnotelor evaluată la **225 000 ruble**.

● Depozitele Băncii Naționale în diferite bănci din Rusia în valoare totală de **2 493 525 ruble**.

S-au evacuat în Rusia 93 tone aur fin și s-au restituit României: 33 kg aur, 690 kg argint, 22,12 karate briliante, 30,03 karate rubine, 184,55 karate smaralde.

10. Concluzii

Din documentele la care s-a făcut referire mai sus rezultă următoarele:

● Decizia Guvernului român de evacuare în Rusia a Tezaurului Băncii Naționale, precum și a celorlalte averi naționale, **a fost determinată de ocuparea teritoriului României de către Puterile Centrale în decembrie 1916**.

● Guvernul imperial rus **a investit cu puteri depline** pe plenipotențiarul său la București ca să semneze Protocoalele oficiale cu Guvernul român privind trimiterea Tezaurului în Rusia.

● Guvernul imperial rus s-a angajat în aceste Protocoale: 1) **să asigure securitatea transportului de la Iași la Moscova**, 2) **să asigure securitatea lui pe timpul depozitării la Moscova**, 3) **să înapoieze României după război Tezaurul în integralitatea lui**.

● Guvernul sovietic a recunoscut, prin **Declarația din 13/26 ianuarie 1918** de rupere a relațiilor diplomatice cu România, dreptul României de proprietate asupra Tezaurului și s-a angajat să păstreze și să restituie acest Tezaur „**în mâinile poporului român**”.

- În cadrul tratatelor româno-sovietice din 1919–1924, **Guvernul sovietic a recunoscut**, în diferite forme, **dreptul de proprietate al României asupra Tezaurului**.
- Restituirile parțiale din 1935 și 1956 reprezintă recunoașterea explicită și implicită a angajamentelor luate de U.R.S.S. de înapoiere a Tezaurului.
- Conferința internațională de la **Genova** a hotărât ca **Rusia sovietică să restituie** României Tezaurul în totalitatea sa.
- **Nu s-au încheiat niciodată tratate internaționale care să le anuleze pe cele sus-citate; între România și U.R.S.S nu există nici un acord, convenție sau tratat prin care România să fi renunțat la Tezaurul ei.**

Prin urmare, **drepturile României asupra Tezaurului său sunt intacte astăzi**, ca și acum 83 de ani. Documentele oficiale existente reprezintă baza de drept a proprietății românești asupra întregului Tezaur expedit la Moscova în 1916–1917.

Într-o lume în care se declară domnia dreptului asupra forței, a legalității asupra in justiției, a egalității asupra discriminărilor de orice fel, este în afară de orice dubiu că **recuperarea de către România a Tezaurului său este o problemă internațională deschisă**.

NOTE

1. C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale. 1914–1920*, vol. III, 1933, p.133.
2. „Monitorul Oficial”, nr. 184/20/XI/1916.
3. *Tezaurul României la Moscova. Documente* (ed. Viorica Moisuc), București, Editura Globus, 1993, doc. nr. 5, p.35. (în continuare: *Tezaurul...*).
4. *Tezaurul...*, doc. nr.2, p. 32.
5. *Odiseea Tezaurului din Moscova*, în „Argus”, nr. 19/III/1922; Aristide Blank, *Economice*, București, Editura „Adevărul”, 1933, p. 64; p. 151–152.
6. C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 139–140.
7. *Tezaurul...*, doc. 8, p. 38; *Arhiva Ministerului de Externe al României*, în continuare *Arb. MAE*, Fond 71/1914, E. 2, Partea I, vol. 183, f.49.
8. *Tezaurul...*, doc.9, p. 39.
9. *Ibidem*, p. 80, 82.
10. *Arb. MAE*, loc cit., f. 50–53; *Tezaurul...*, doc. 10, p. 39–41.
11. *Tezaurul...*, p.41.
12. *Arb. MAE*, loc. cit., f. 54–60.
13. *Arhiva Băncii Naționale a României*, în continuare *Arh. BNR*, dosar 22, f. 39.
14. Viorica Moisuc (coordonator), *România la Conferința de Pace de la Paris, 1918–1920*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, p.152.
15. *Tezaurul...*, doc. 19, 21, p. 63–65.
16. *Arb. MAE*, loc. cit., f. 64–67.
17. *Ibidem*, f. 76–80.
18. *Ibidem*, Fond 71/USSR, vol. 133, f. 163–165.
19. *Ibidem*, Fond 71/1914, E. 2, Partea I, vol. 183, f. 72–75.
20. *Arb. BNR*, dosar 22, f. 96; *Tezaurul...*, doc. 26, p. 74.
21. *Ibidem*, f. 83–84.
22. *Tezaurul...*, doc. 42, p.122.
23. *Ibidem*, doc. 43, p.113.
24. *Ibidem*, doc. 45, p. 114.
25. *Arb. MAE*, Fond 71/USSR, vol. 133.

26. *Tezaurul...*, p. 116, nota 53.
27. *Ibidem*, doc. 51, p. 119.
28. *Ibidem*, doc. 52, p. 120, nota 57.
29. *Ibidem*, doc. 54, p. 123–124.
30. *Ibidem*, doc. 55, p. 125–126.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*, doc. 57, p. 127–128.
33. *Ibidem*, doc. 59, p. 129–130.
34. *Ibidem*, doc. 60, p. 131.
35. *Ibidem*, doc. 61, p. 132–133.
36. *Ibidem*, doc. 62, p. 133–135.
37. *Ibidem*, doc. 63, p. 135–139.
38. *Arh. MAE*, Fond 71/USSR, 1921–1933, vol. 134.
39. *Ibidem*, Fond 71/USSR, 1941–1947, vol. 132.
40. *Ibidem*.
41. Ziarul „Național“, București, 28 februarie 2001.

SUMMARY

The article of the Romanian historian Viorica Moisiuc, Ph.D., brings back into the spotlight, after 85 years, the issue of *the Romanian Thesaurus*. During the First World War, the thesaurus was sent to Moscow and it consisted of a fortune: everything Romania possessed as historical, artistic and financial heritage; the gold stock of the National Bank, medals, coins, the jewels of Queen Maria, the wealth of the House of Bonds and Savings, archeological finds, including thesauri and rare pieces, paintings and other artistic works belonging to state and private museums, to the state Central Museum of Art, collections of documents, manuscripts, rare book belonging to the National Archives and the Romanian Academy, all the riches and thesauri, religious art belonging to monasteries and churches all over the country, private collections of jewels, coins, paintings, deposits at the Piety Mountain (pawning house), stocks of various private institutions and individuals etc.

The Romanian Thesaurus, in Moscow since 1916, still draws the attention of researches, politicians, diplomats, because of the special character of its legal situation.

After analyzing reference documents, the author finds that Romania's rights over the thesaurus have never been alienated and that, moreover, international organizations have prompted the restitution of the riches to their rightful owner.

IN HONOREM

Acad. Radu Grigorovici la 90 de ani

GÂNDURI DESPRE ADEVĂRUL VIEȚII ȘI ADEVĂRUL ȘTIINȚEI

Marin Aiftincă – acad. Radu Grigorovici

Acad. Radu Grigorovici.

Marin Aiftincă: Mi se pare realmente interesantă o coincidență strecurată în biografia dumneavoastră, domnule academician, de la care v-aș propune să începem convorbirea noastră: toamna trecută, am fost aproape șocat de vestea că atingeți opt decenii de viață*.

Înfățișarea dumneavoastră îmi dădea dreptul, atunci ca și acum, să cred că ați mai avea mult de străbătut până la acest moment. Ei bine, toamna trecută, ați vizitat Cernăuții, orașul în care ați apărut pe lume, orașul copilăriei și al tinereții dumneavoastră. Cred că a fost un prilej de a reface în memorie drumul vieții parcurse până acum.

Acad. Radu Grigorovici:

Nu este în firea mea să mă uit adeseori în urmă cu regret și nostalgie. Totuși, de locul copilăriei și al tinereții te leagă prea multe amintiri, bune sau mai puțin bune, pentru ca gândul să nu te ducă la ele și la evocarea locurilor unde s-au petrecut acele întâmplări, care ți s-au întipărit în minte. Confruntarea dintre amintire și realitate a fost destul de dureroasă.

M.A.: După câtă vreme reveneați la Cernăuți?

R.G.: După aproape 52 de ani. Fusesem concentrat la Regimentul 4 Pionieri, din Cernăuți, ca ofițer de rezervă, cu puțină vreme înainte de prăbușirea Poloniei

* Interviu a fost realizat la aniversarea a 80-a de la nașterea savantului și se publică pentru prima dată. La 20 noiembrie 2001 acad. Radu Grigorovici a împlinit vârsta de 90 de ani. Fotografiile din acest material ilustrează momente de la cea de-a 90-a aniversare a domnului academician Radu Grigorovici.

sub lovitura concertată a lui Hitler și Stalin, și am văzut cu ochii mei tragedia refugiuului civililor, al aviației și al armatei poloneze, în septembrie 1939.

M.A.: Cum ați regăsit orașul, acum?

R.G.: Aproape neschimbat, însă acum neglijat și unilateral înstrăinat. Am revăzut clădirile în care m-am născut și am copilărit, casa în care am locuit, școlile în care am învățat, Catedra de Fizică unde am lucrat și care s-a dezvoltat extraordinar de mult, rămânând totuși aproape complet izolată de lumea occidentală și de noi. Nici un nume românesc – în afară de cel al lui Eminescu – nu mai apare în denumirile străzilor sau ale instituțiilor orașului. Le poți găsi, pe unele, doar în cimitir. Ar fi fost o experiență foarte tristă, dacă n-ar fi existat și organizațiile minoritarilor români, care luptă pentru drepturile națiunii lor.

M.A.: Știu că, la Cernăuți, ați urmat Liceul „Aron Pumnul”, școala în care a învățat Eminescu. Era acesta un motiv de mândrie pentru dumneavoastră?

R.G.: Ca local, Liceul „Aron Pumnul” nu era cel în care învățase Eminescu și profesase Aron Pumnul. A fi, ca român, elev al acestui liceu era ceva firesc. Cernăuții moșteniseră, de la administrația austriacă, acel „Ausgleich”, acea înțelegere între numeroasele sale popoare realizată de comun acord în 1910, după care fiecare din cele cinci naționalități principale (românii, ucrainenii, germanii, evreii și polonezii) aveau în oraș câte un liceu național, unde unele obiecte de studiu erau predate în limba națională. În 1921, când am intrat la Liceul „Aron Pumnul”, tradiția se păstrase, doar că liceul românesc se mutase în localul situat în centrul orașului, în care se găsisse, înainte de 1918, liceul german. Înființată în 1862, Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina, reînființată, de altfel, la Rădăuți în 1990, ținuse trează între altele conștiința noastră națională pe vremea dominației austriece și, cu atât mai mult, după Unire. De aceea, nu puteam fi decât mândri de toți bărbații iluștri izvorâți din neamul românesc, care se născuseră sau studiaseră în Bucovina. La loc de frunte era, firește, Eminescu.

UN PRIETEN AL LUI EMINESCU

M.A.: Apropo de Eminescu, recent am avut bucuria să răsfoiesc o carte rarisimă, de care nu prea am văzut pomenindu-se în istoriile literaturii de la noi. Este vorba despre un elegant volum de poezii *Mihai Eminescu*, apărut la Berlin, în 1901, după ediția Maiorescu. Cartea este tradusă de Em. Grigorovitza. Nu numai calitatea excelentă a traducerii m-a impresionat; mi-a reținut atenția îndeosebi mențiunea traducătorului, de pe prima pagină, care spune: „*Memoriei neuitatului meu prieten, răposatul poet Mihail Eminescu*”. Există vreo legătură de rudenie între dumneavoastră și acel Emanuil Grigorovitza?

R.G.: Em. Grigorovitza era fratele cel mai mare al tatălui meu. După studii strălucite în Elveția și Germania, s-a mutat la București, unde a devenit, printre altele, profesor temut de limba germană la Liceul „Spiru Haret” și de limba rusă la Școala de război. A publicat nenumărate studii, traduceri, dicționare; a descris, în nuvele și povestiri, viața bucovinenilor și, printre toate acestea, a publicat și un volumaș conținând traduceri în limba germană a unor poezii ale lui Eminescu, pe care, desigur, îl cunoscuse la București. Deosebirea de nume față de tatăl meu se datorește faptului că terminația „vici” a numelui original, obișnuită în Bucovina,

sugera la București o origine sârbă, care nu-i convenea. De aceea, și-l schimbase într-un nume asemănător existent în Bucovina. De altfel, numele original al familiei din care se trăgea bunicul meu, originar din Horodnicul de Sus, era Zubu, poreclă dată unui felcer moldovean, dezertor din armata rusă. Eu personal nu l-am cunoscut pe Emanuil Grigorovitz. Între el și tatăl meu era o diferență de vârstă de 14 ani.

M.A.: Cu diverse ocazii, mulți m-au întrebat, mai ales istoricii, dacă sunteți fiul lui George Grigorovici. Pentru că astăzi puțini mai știu cine a fost părintele dumneavoastră, dați-mi voie să menționez aici câteva date: George Grigorovici, născut la Storojineț, a studiat medicina la Viena; între 1907–1918 a fost deputat social-democrat în Parlamentul austriac, unde a susținut cauza românilor din Bucovina. În octombrie 1918, a rostit un discurs memorabil în acest Parlament, în care, spre deosebire de deputații naționaliști, a declarat deschis că, în cazul în care se va încerca încorporarea Bucovinei în Ucraina sau Polonia, va face un apel la armata României. A fost membru al Consiliului Național din Bucovina, care a hotărât, în noiembrie 1918, revenirea acestei provincii la patria-mamă. După Unire, a fost președinte al Partidului Social-Democrat și senator ales în Parlamentul României, în câteva legislaturi. A fost un privilegiu pentru dumneavoastră faptul de a fi avut un asemenea părinte?

R.G.: Dacă vreți să întrebuințați termenul de „privilegiu” într-un sens mai abstract, răspunsul este *da*. Am învățat să nu fiu laș, să-mi spun părerile pe față, să cred în superioritatea democrației, în dreptate socială și într-o etică ce se apropie mult de cea creștină. Dacă este vorba de privilegii practice, răspunsul este limpede, nu! Am fost mereu și continuu să fiu etichetat în fel și chip, întotdeauna defavorabil din punctul de vedere al puterii sau al celor care speră să ia puterea, iar faptul că mama mea a fost evreică și a luptat alături de tatăl meu pe plan politic, se adaugă celorlalte păcate ale mele. Fiind ortodox, legionarii mi-au acordat un răgaz de adaptare și armata m-a trimis pe frontul antisovietic, ca ofițer de rezervă. Pentru rabinul șef sunt totuși evreu. Am fost, pe rând, bolșevic-socialist, jidan, naționalist român, social-democrat reformist de origine mic-burgheză, iarăși comunist și iarăși jidan și om căruia nu trebuie să i se facă publicitate. M-am obișnuit cu toate acestea și puțin îmi pasă. Am câștigat *acest* privilegiu enorm și îmi văd de drum, fără să sufăr. Îmi dau tăria toți cei care continuă să aibă încredere în mine și toți cei pe care-i pot ajuta să se realizeze ca oameni și ca specialiști, în ciuda tuturor dificultăților.

M.A.: Nu credeți că activitatea tatălui dumneavoastră, consacrată unității naționale și democrației, i-a supărat cel mai mult pe sovietici? Altfel nu se explică de ce Internaționala comunistă, într-un apel din 27 martie 1920, semnat de Jacques Sadoul, comisar al Kominternului, afirma amenințător: „...nașterea unor state noi, ca Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, nu schimbă cu nimic problema internaționalizării revoluției”. Apelul îl califica pe generalul Averescu, eroul de la Mărășești, ca „lacheu ipocrit și primitiv, susținut din nefericire de social-democratul bucovinean, George Grigorovici, inamic declarat al bolșevismului rus și ungar, și de social-patriotul Ion Fluieraș, ce ar putea să poarte fără să roșească epitetul de trădător al revoluției ungare”.

R.G.: Sigur că i-a supărat. Ca de obicei, atitudinea sa a fost clară. Cine vrea să se documenteze, n-are decât să citească contribuția sa referitoare la Constituția sovietică, din volumul despre constituțiile europene, editat în 1922 de profesorul Dimitrie Gusti, în care demască fariseismul acestui text, comparând prevederile constituționale cu realitățile regimului sovietic. De altfel, întrebat (de multe ori cu discreție) dacă am vreo legătură cu socialistul George Grigorovici, replicam întot-

deuna cu plăcere, spre uimirea interlocutorului, că, într-adevăr, sunt fiul acestui „trădător al clasei muncitoare”, cum a fost etichetat de comuniști.

M.A.: Iertați-mă că intervin cu o întrebare, cu privire tot la părintele dumneavoastră. George Grigorovici a fost membru marcant al Partidului Social Democrat Român, constituit în februarie 1921; în 1936, la Congresul al XVI-lea, a fost ales președinte al C.C. al P.S.D.R. Ce s-a întâmplat, totuși, de și-a sfârșit zilele în închisoare?

R.G.: De ce vă mirați? Aceasta a fost soarta tuturor acelor care s-au opus bolșevismului. Nu uitați că politicienii burghezi erau doar dușmani; social-democrații erau considerați trădători și, după regulile războiului, aceștia trebuiau lichidați. Ce-i drept, nu prin tortură. Aceasta e o recucerire a secolului nostru.

M.A.: Ați crescut și v-ați format într-o familie de orientare social-democrată. V-au influențat, în vreun fel, ideile politice ale părinților dumneavoastră?

R.G.: În parte, v-am răspuns mai înainte. Ar trebui să mai adaug că, la vârsta la care am deschis ochii asupra politicii, începuse, pentru părinții mei, epoca deziluziilor din ce în ce mai amare. Marea trădare a lui Lenin, pretinsa aplicare a dictaturii proletariatului într-o țară înapoiată din punct de vedere social și tehnic ca Rusia însemna renunțarea la ideea fundamentală a democrației. La această idee părinții mei nu puteau renunța. Îi amăra și atitudinea net bolșevică sau, mai rău, ambiguitatea a multora dintre prietenii și tovarășii de luptă, în fond, comuniști, care se camuflau de frică în Partidul Social Democrat. Personal, am tras două concluzii. Prima: să nu fac politică, rămânând, totuși, un observator atent al scenei politice. A doua: să păstrez o atitudine critică față de orice edificiu teoretic, fie el oricât de frumos, mai ales dacă are caracter monist și dogmatic, și să mă încred numai în experiență, drept judecător al binelui și adevărului. Așa am ajuns la meseria mea de astăzi și la o filozofie a vieții care, pe lângă substratul meu genetic și de noroc, mi-a ajutat să supraviețuiesc într-o formă relativ bună, până la vârsta mea, de acum.

M.A.: Familia dumneavoastră a avut legături cu diverse personalități ale vremii. Ce oameni mai deosebiți ați cunoscut și în ce împrejurări?

R.G.: N-aș putea spune că am avut multe legături cu personalități importante, cunoscute marelui public. Dimpotrivă, așa spune că le-am evitat. Ele arată adeseori mai bine pe soclu, decât văzute de aproape. De aceea, lista mea va fi cam pestriță și, desigur, surprinzătoare.

Ne-am refugiat, în 1914, din Bucovina la Ploiești, unde am locuit câteva luni la Dobrogeanu-Gherea, căruia i-am sărutat mâna, din proprie inițiativă – aveam trei ani – gest condamnat într-o familie socialistă. M-a binecuvântat, în fața hotelului Băilor Govora, Prea Fericitul Miron Cristea, patriarhul României, făcând impresiune din veșmintele de mătase. L-am întâlnit, împreună cu tata, în zorii zilei, în restaurantul gării din Storojineț, pe Iancu Flondor, nașul tatălui meu și cunoscut patriot bucovinean. M-a examinat cu ochi severi, așa că am băut, fără să crâcnesc, cafeaua cu lapte din fața mea, cu tot caimacul de care aveam oroare. Cu mulți ani mai târziu, în timpul instalării dictaturii lui Carol al II-lea, l-am însoțit, de la ușă, în camera tatei, pe Lucrețiu Pătrășcanu, după care s-au sfătuit îndelung. Cam aceasta este lista, scurtă, și, pentru viața mea, nesemnificativă a întâlnirilor mele cu personalități publice cunoscute.

Dintre cei ce mi-au îndrumat pașii vieții încă din anii liceului, oameni deosebiți mi se par doar câțiva. Încă de când eram în clasele mici, ne întâlneam pe drum, spre școală, cu profesorul de latină și greacă veche, Paul Sireteanu. Masiv, îngrijit îmbrăcat, răspundea extrem de ceremonios, scoțându-și pălăria cu boruri tari, la salutul nostru și el puțin exagerat. Lucrul ne amuza, dar atenția și seriozitatea reacției sale ne flatau. Era holtei și se zvonea că își cheltuiește tot venitul pentru a

plăti datoriile unui frate ușuratic. În ultimele clase, l-am avut profesor de greacă. Citeam și traduceam din *Odiseea*. Așezat la catedră, se legăna greoi pe scaun atunci când un elev scanda corect și fluent versurile lui Homer și pe fața lui, altfel severă, se răspândea un zâmbet fericit. Am învățat de la el fericirea satisfacției estetice.

Luam lecții de pian, trecând, fără nici un succes, de la o profesoară la alta. Până la urmă, am ajuns la o doamnă distinsă, ce locuia într-un apartament elegant din Piața Teatrului. Făcea parte din burghezia evreiască scăpătată, din cauza inflației de după primul război mondial; dădea lecții de canto și pian. Cântase ca amatoare la Viena, ca solistă în oratorii, sub bagheta lui Schalk. M-a învățat să-l înțeleg pe Bach, cântând din *Patimile după Matei* și am parcurs cu ea nenumărate lieduri de Schubert, Schumann, Brahms și Hugo Wolf, eu acompaniind-o la pian. Am revăzut-o, după mulți ani, în gară, la București, șezând pe un geamantan. Își pierduse unicul fiu, în maquis-ul francez; emigra în Israel. Era o doamnă distinsă și acum. Iar eu continuu și astăzi să cânt la pian, de plăcerea mea. O chema Amalia Eigermann și era un om deosebit.

Acad. Radu Grigorovici, alături de soția sa.

Poate că ar trebui să amintesc, printre oamenii deosebiți, și pe fratele bunicului meu, pe Zaharia Zub, primar al Horodnicului de Sus, timp de vreun sfert de veac. A venit la Cernăuți toamna, devreme. Urcase pe jos, în cizme, suman și căciulă, timp de vreo oră, de la gară, până sus, pe fosta toloacă a Mănăstiriștii, unde locuiam, pentru ca tata să-l ajute să-i găzduiască băiatul, ieșit, cred, dintr-o a doua căsnicie, într-un cămin studențesc, la Iași. Am fotografia lui, bărbat mândru și probabil aprig. Pe un nepot al său l-am găsit anul trecut la Horodnic, la vârsta de 84 de ani. Își redobândise o mică parte din fosta sa avere, lucrasc pământul cu soția sa și acum stătea în pat de epuizare. Singurele sale regrete erau că nu se putea răzbuna pe fostul primar, care-i luase averea, îi distrusese gospodăria și-l trimisese la Canal, și că nici unul dintre copiii săi nu voia să se reîntoarcă la țară.

Dintre cei ce m-au îndreptat pe cărările actuale ale vieții, încă din anii adolescenței, l-aș numi pe profesorul Orest Drăgan, care m-a îndreptat spre chimie, făcându-ne să înțelegem cum se leagă atomii în molecule, atribuind atomilor un număr de membre așa-zise „valențe” prin formule ca: „oxigenul este o mamă care, în cazul apei, ține un copil (hidrogenul) la piept cu un braț și pe al doilea de mână” sau „sulful este un cărăbuș, el are 2, 4 sau 6 picioare”. Și ne fascina cu experiențe în care se schimbau culorile lichidelor, explodau amestecuri de gaze, se oglindeau eprubetele, ieșeau gaze înțepătoare și altele asemenea.

Ne fascina și singurul profesor „regățean”, de filozofie, psihologie, educație civică, Petre Toma. De o virilitate evidentă, folosind un limbaj modern, dând exemple din viața reală, a adus un suflu nou în atmosfera pedantă a școlii. Când, la psihologie, ne-a vorbit deschis despre relațiile dintre bărbat și femeie, nu ne venea a crede că așa ceva este posibil să ni se spună. Îl adoram. S-a căsătorit cu cea mai frumoasă fată din Cernăuți, o poloneză. L-am revăzut după război, la București. Își căuta băiatul, care fugise de acasă. Am înțeles de la el puterea cuvântului bine rostit și a apropierii dintre școală și viață.

Firește, dacă, furat de amintiri, aș continua în același ritm, aș ajunge să vă plictisesc cu o galerie kilometrică de oameni deosebiți la scara vieții mele. În frunte se vor găsi profesorii mei de fizică, de la Universitatea din Cernăuți, Eugen Bădărău și Herbert Mayer. De la primul am învățat meseria și cu el am lucrat timp de vreo 40 de ani. Al doilea, deschizător de drum în lume pentru fizica straturilor subțiri, m-a fascinat cu precizia formulărilor și modernitatea metodelor didactice, încât, după terminarea studiului chimiei, m-am dedicat, în final, fizicii.

Dintre colegii, astăzi dispăruți, deosebiți mi s-au părut Șerban Țițeica, oracolul nostru, al pietonilor fizicii experimentale, care, spre deosebire de Pythia, dădea răspunsuri lipsite de ambiguitate, și Gheorghe Manu, autor al unei teze de doctorat de mare valoare, susținută la Marie Curie, om de cultură excepțională în toate domeniile cunoașterii, caricaturist neîntrecut, legionar de bună și înșelată credință, mort în închisoare, în chinuri, și respectat de toți tovarășii săi de suferință.

Mă opresc aici, limitându-mă la persoane care nu mai sunt în viață; dar parcă-i mai bine așa. Nu vreau să las deoparte o ființă modestă, care a lăsat printre cei ce au cunoscut Laboratorul de Optică al Facultății de Fizică din București o amintire neștersă, plină de respect. Era coana Maria, pe numele ei întreg Maria Cristea, originară din Făgăraș, neștiutoare de carte. Era de o cinste totală. Ținea în laborator o curățenie exemplară și îi și îndruma pe studenți la lucrările practice. De exemplu, le explica cum se excită la vibrații longitudinale o bară metalică, folosind o cârpă presărată cu sacăz. Această femeie, incultă dar mândră, nu accepta să-ți facă un serviciu personal în schimbul unui bacșiș, ci numai din simpatie. Iar atunci când a descoperit, din întâmplare, ascunzișul plin de „cocoșei” al persoanei care propusese darea afară din Facultate, din motive politice, a unui șef de lucrări, precum și a soțului ei, portarul „nea Mitică”, fost plutonier, și-a folosit arma pentru a obține nu numai reintegrarea lui nea Mitică, ci și pe aceea a șefului de lucrări. „Cocoșei” au fost restituiți.

Galeria colegilor străini deosebiți este mult prea bogată, pentru a o înfățișa aici. Aproape toți cei pe care i-aș aminti sunt în viață și mi-au devenit prieteni, așa încât, admirația profesională se îmbină, aici, cu afectivitatea sufletească. Poate că de unii va mai fi vorba. Doar un nume vreau să-l amintesc aici: Sergiu Rădăuțan, astăzi vicepreședinte al Academiei moldovenești din Chișinău, a cărui luptă îndelungată și de multe ori dură, pentru reînvierea culturii românești în Basarabia, am putut-o urmări și admira timp de peste trei decenii.

Dintre colegii de liceu, unul mi-a rămas lipit de suflet pentru toată viața, deși n-am fost colegi decât în clasele II, III și IV. Ne simțeam bine împreună, iar când ne revedeam, după ani și ani, nu ne simțeam niciodată stingheriți sau în lipsă de subiecte de conversație. Spiru Hoidas a devenit profesor de română și latină, la Brașov, și știa să-și rotunjească veniturile prin lecții particulare foarte apreciate, traducând, în același timp, din poezii latini, cu preferință deosebită pentru Catul. Nu știu să spun ce era deosebit la el, dar pentru mine era.

Evident, deosebiți erau doi colegi de liceu, din clasele superioare: Mircea Streinul – fiu de preot, scriitor în devenire (a făcut parte din Grupul Iconarilor), cu înclinații mistice și simpatii legionare; Silviu Griseanu era evreu, fiul corespondentului „Dimineții” și „Adevărului” la Cernăuți, comunist convins. Cei doi erau nedespărțiți, în permanentă discuție prietenească și departe de a fi frumoși. Mircea Streinul a murit de tânăr, după ce își făcuse un nume în literatură. Silviu Griseanu, revenit la București, după 1945, circula modest cu tramvaiul, deși fusese ilegalist. Ne întâlneam din când în când. Ultima dată l-am văzut în 1964. Fusese scos din partid, fiindcă criticase reforma monetară a lui Vasile Luca, și ajunsese modest corector la Editura Tehnică. Ca fost ilegalist, era presat să reîntre în partid, dar era fericit că găsisse o formulă salvatoare, pentru a refuza: „nu mă pot adapta condițiilor de luptă în legalitate”, motiva el, nu fără umor. Firește, cei doi formaseră un cuplu deosebit.

Nu pot încheia galeria mea, fără a evoca oameni deosebiți întâlniți în afara mediului meu de viață obișnuită. Un astfel de mediu l-a constituit războiul. Picat cu hârzobul din cer (de fapt cu un avion Junkers-52, de transport) în Crimeea izolată, comandantul batalionului de pionieri de munte, colonelul cu stea (era un colonel cu vechimea și calificările de a deveni general) Matei Mihăilescu, om curajos, cinic și bețiv, m-a întâmpinat cu cuvintele: „De ce nu te-ai învățat, domnule sublocotenent în rezervă?” Am devenit comandantul unui pluton în satul Kokkosi (Ochi albastru), pe versantul nordic al munților Iaila, și cazat în conacul prințului Iusupoff, care a luat parte la asasinarea lui Rasputin. Încheietorul acestui pluton, sergentul Moscu Bălan, a avut grijă de mine. Mic de stat, cu ochi albaștri iscoditori, pielea albă și părul negru, trecuse prin atacuri la cazemate, minări și deminări. Era calm, autoritar și corect și nu știa ce-i teama. M-a educat în multe privințe, printre altele. Îmi cerea adeseori părerea despre oameni și întâmplări, pentru a-mi risipi apoi iluziile și naivitățile, subliniind contrastul dintre aparențe și realitate.

Comandantul companiei, locotenentul Emil Stăiculescu, afemeiat și cartofor (câștiga întotdeauna la pocher, dar cu miza maximă de 10 lei), obraznic cu superiorii, cumsecade cu subalternii, obținuse o învoire de o lună în țară, tocmai când rușii începuseră ofensiva pentru ocuparea Crimeii. Ne-a asigurat că va reveni de îndată ce va începe evacuarea. Nu l-a crezut nimeni. A apărut, într-adevăr, când a început evacuarea Sevastopolului. Așa ceva nu se uită.

Am lăsat la urmă pe alți doi oameni deosebiți, dintr-un mediu cu totul aparte. Amândoi mi-au atras atenția prin privirea ochilor. Una era profesoara de pian a fiicei mele, o călugăriță catolică, izgonită din mănăstire. În rasa ei roasă până la urzeală, Mère Timothée mergea din casă în casă, pe orice vreme, la fel de senină și zâmbitoare, parcă neafectată de căldură sau ger, iar ochii ei priveau nevinovați, ca ai unui copilăș. Nu știu ce a devenit mai târziu, dar după ce o întâlneam în acele zile grele, îmi era rușine să mă mai plâng de ceva.

Pe părintele Adrian l-am remarcat după o sluibă la mănăstire. Înconjurat de credincioși, le vorbea privindu-i pe rând cu blândețe severă. Altădată, pe peronul unei gări, câțiva dintre numeroșii trecători necunoscuți își schimbaseră traiectoria, atrași de figura bătrânului ca de un magnet: îi sărutau mâna și plecau împăcați,

după ce primeau binecuvântarea. El fusese ridicat de pe câmpul de luptă, rănit grav și inconștient, de un avion de recunoaștere german, care se rătăcise și aterizase lângă el. S-a întremat până la urmă și, deși fusese ateu, sau poate tocmai de aceea, considera viața sa ca pe un dar al lui Dumnezeu. S-a călugărit, a studiat teologia și slujește zilnic la biserică. Pentru el fiecare cuvânt, fiecare gest al serviciului divin are un înțeles adânc, pe care ți-l explică cu plăcere. Sunt mulțumit că în ordinea oarecum arbitrară a celor enumerați mai sus, părintele Adrian, credincios convins, deși frământat uneori de îndoieli, ocupă locul cheii de boltă.

AM FOST SFĂTUIT DISCRET ȘI BINEVOITOR SĂ ALEG CERCETAREA

M.A.: Am impresia că, furați de apele istoriei, ne-am abătut puțin de la ținta noastră. Să revenim. Așadar, sunteți licențiat în științe chimice (1931) și în științe fizice (1933) la Universitatea din Cernăuți. Tot acolo v-ați luat și doctoratul (1938) cu teza „Potențialul disruptiv în vapori de mercur”. Nu înțeleg cum ați trecut, în numai doi ani, de la chimie la fizică. Și apoi, știu că părinții vă îndrumau către studiul medicinei. Cum s-a produs orientarea spre fizică?

R.G.: Părinții nu m-au îndreptat către un studiu anume. S-au mirat doar că m-am orientat spre științele exacte. La chimie, am ajuns, cum v-am povestit mai înainte, prin profesorul Drăgan. La Universitate însă deziluzia a fost mare. Toceam prepararea și proprietățile a mii de compuși, fără nici o explicație, fără o privire de ansamblu. La fizică, vedeam la fiecare curs multe experiențe, seminariile erau frecvente și ne obligau la cooperare. Profesorii Bădărău și Mayer ne îndrumau către literatura originală și ne făceau cunoscute ultimele descoperiri. Aveam și un curs de fizică teoretică al profesorului Bedreag, în timp ce la București un astfel de curs nu exista. Cum multe cursuri din primii doi ani erau comune cu chimia, mi-a fost ușor să completez, în alți doi ani, examenele pentru secția de fizică. De altfel, la fizică, în anul respectiv, erau numai cinci studenți.

M.A.: Ce s-a întâmplat de s-a întrerupt brusc cariera dumneavoastră universitară?

R.G.: În 1960, am fost puși să alegem între învățământ și cercetare. Am fost sfătuit discret și binevoitor să aleg cercetarea, căci în învățământ, oricum, nu voi putea rămâne. Am urmat sfatul. Hotărârea am luat-o cu atât mai ușor, cu cât, numai cu un an înainte, ni se trasase sarcina – cum se spunea atât de frumos – nu numai să ne scriem cursurile, dar nici să nu ne abatem, în lecțiile noastre orale, cu nici un cuvânt de la aceste texte. Fusesem, de altfel, numit conferențiar de trei ori, revocat de două ori, și n-am depășit acest grad cu care aveam dreptul să-mi spun și să mi se spună profesor. De altfel, și titlul de doctor, obținut în 1938, nu mi-a fost recunoscut, ce-i drept ca doctor docent, decât în 1958. Am oprit publicarea celei de a treia părți a cursului de optică, recuperând manuscrisele cursurilor mele de electronică și opto-tehnică și trecând, la examenul din vară, pe toți studenții care se prezentaseră și au îndrăgăst măcar câte ceva. Am solicitat audiență la prorector, pentru a-mi cere transferul la Institutul de Fizică al Academiei. Prorectorul a regretat plecarea mea și m-a întrebat dacă am restanțieri la examen.

L-am asigurat că le-am trimis vorbă puținilor restanțieri să nu mai tacă la tablă și să spună orice, că îi voi trece. Prorectorul s-a luminat la față, a spus „foarte bine, foarte bine” și ne-am despărțit cu o tovărășească strângere de mână.

M.A.: Între 1947 și 1957, ați lucrat direct în producție, ca inginer la fabricile de becuri „Lumen” și „Electrofar”. Cum era posibil să predai la catedră și să lucrezi și în producție?

R.G.: Cât privește lucrul în producție, în paralel cu învățământul superior, el era perfect legal și foarte obișnuit în domeniul tehnicii. Or, în cursul războiului, caracterul aplicativ al fizicii se accentuase atât în lumea capitalistă, cât și în cea comunistă. Unde mai pui că îmi valorificam, astfel, cunoștințele mele de optică și tehnica vidului, priceperea la sudura sticlei, câștigând, la un moment dat, înainte de naționalizare, de 9 ori mai mult ca șef de producție, decât ca șef de lucrări la Universitate.

După naționalizare, am fost pe rând inginer-șef, șeful serviciului tehnic, inginer consultant, retrăgându-mă treptat și făcând loc foștilor mei studenți. Aceasta i-a dat posibilitate domnului inginer Emilian Rodean – singurul cercetător trimis din IFB în străinătate pentru perfecționare – care a revenit fără nici o lucrare publicată. A ajuns instructor al C.C. pentru IFB, secretar al organizației de partid IFB, apoi vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Energie Nucleară, ambasador al RSR în Canada, ulterior cercetător principal gradul I, președintele Consiliului Științific al Institutului de opto-electronică (IFA, Măgurele), responsabil pentru fizică la proiectele Eureka, la Ministerul Învățământului și Științei – ca apoi să informeze în scris Comitetul Central al partidului, că locul de director adjunct științific la IFB este ocupat de un inginerăș din industrie. Acesta eram eu.

O ȘANSĂ DE AFIRMARE ÎN LUME

M.A.: Creația dumneavoastră științifică cuprinde un spectru tematic larg, de la descărcări electrice în gaze, la fizica straturilor subțiri metalice, de la optică fiziologică și aplicată, la semiconductori amorfi. Se pare că ultima temă v-a adus notorietatea științifică internațională. Un laureat al Premiului Nobel, fizicianul Nevill Mott (Cavendish Laboratory, Cambridge), mărturisește că interesul remarcabil față de problema semiconductoarelor amorfi începe odată cu reuniunile științifice de la Praga (1965) și București (1967), la care ați fost coorganizator. Preocupat de aceeași problemă, Mott v-a vizitat la București, în 1968, vizită care, după propria-i afirmație, l-a inspirat în organizarea unui simpozion internațional la Cambridge. Acolo, spune același fizician, ați prezentat una dintre importante contribuții științifice, și anume: modelarea structurii semiconductoarelor amorfi și aplicarea poliedrelor Voronoi. Spuneți, vă rog, în ce constă noutatea deosebită a cercetării semiconductoarelor amorfi în fizică și care sunt consecințele practice ale acestei cercetări?

R.G.: Aceste cercetări au pornit din convingerea că numai prin abordarea unei tematici încă puțin atacate, ne putem afirma în lume. M-a inspirat un scurt articol al lui A. F. Joffe, în care acesta se întreba de ce, la topire, metalele își modifică prea puțin proprietățile electrice, deși ele și-au pierdut structura cristalină, iar toate teoriile explică aceste proprietăți pe baza existenței unei ordini cristaline. Mai

ciudată i se părea comportarea semiconductorilor, dintre care unii, ca seleniul, își păstrau, la topire, însușirile caracteristice, în timp ce alții, ca germaniul și siliciul, căpătau proprietăți metalice. Încă mai ciudată era comportarea unor sticle, lipsite și ele de structură cristalină, în care electronii, în mișcarea lor printre atomi, se ciocneau cu ei, după ce parcurgeau distanțe mult mai mici decât distanța medie dintre doi atomi.

Cum aveam în grupul nostru experiență în depunerea straturilor subțiri, am abordat cercetarea straturilor cristaline și amorfe (adică necristaline) de siliciu și germaniu, în ideea că am putea contribui la înțelegerea rolului pe care îl are dezordinea structurală asupra proprietăților acestor elemente. La mijlocul anilor '60, acestea din urmă erau cunoscute în mare detaliu, din cauză că germaniul și siliciul cristalin erau materialele de bază ale dispozitivelor electronice moderne ca, de exemplu, tranzistorul, pentru a cărui inventare trei fizicieni americani luaseră Premiul Nobel și care revoluționaseră toată tehnica transmiterii informației. Astfel, ne-am făcut un nume în lumea științifică internațională, colaborând îndeosebi cu un grup de colegi cehi, sub conducerea lui Jan Tauc. Subiectul era atât de exotic, încât adeseori aveam dificultăți în acceptarea lucrărilor noastre pentru publicare. Nu se întrezăreau, pe atunci, nici aplicații posibile ale acestor materiale. Astăzi, calculatoarele de buzunar, alimentate cu celule solare, și fax-urile, cu care se transmit documentele în facsimil, se bazează pe fotodiode și tranzistori de câmp, pe bază de siliciu amorf sau microcristalin și se speră că materialele amorfe din această clasă vor juca un rol important în energetică și în tehnica materialelor de tip diamant artificial. Faptul că țara noastră n-a putut trage nici un folos economic de pe urma inițierii studiului acestor materiale, nu poate surprinde pe cel ce cunoaște progresiva noastră izolare de lumea întreprinzătoare a economiei de piață, începând cu debutul anilor '70, și bănuiala care plana, între alții, și asupra mea, de a fi acționari ai unor firme americane.

M.A.: Parcă îmi amintesc că prin 1988 erați preocupat de cercetarea structurii nucleului atomic, apelând la serviciile calculatorului. S-ar putea descifra în aceasta o convergență cu orientarea investigațiilor din fizică spre nivelul microscopic al sistemelor fizice? Aceste cercetări confirmă, cumva, mutarea interesului științei fizicii de la substanță, la relații, la comunicare și timp?

R.G.: N-am fost niciodată implicat în cercetări asupra nucleului atomic. Nu mi-a plăcut să lucrez sub pază militarizată și în secret. Oricum, mijloacele necesare în astfel de cercetări depășeau posibilitățile de finanțare ale țării, impunând cooperări cu străinătatea, care, pentru mine, erau practic închise. De altfel, trebuie să mărturisesc că mă simt mai bine la scara umană a fizicii corpului solid. Asamblarea în sisteme dense dă naștere unor efecte tot atât de noi și de neașteptate în lumea atomilor, ca și în aceea a oamenilor. Cercetarea fundamentală, pătrunderea în necunoscut, nu se limitează la lumea infinitului mic sau a infinitului mare. Necunoscutul ni se prezintă și în lumea interacțiunilor puternice, neliniare, și a sistemelor complexe, chiar dacă au dimensiuni comensurabile cu cele umane. În lumea atomilor, exemplul cel mai apropiat este cel al fizicii fazelor condensate – solidele și lichidele; în lumea ființelor umane, este sociologia, de unde și unele analogii tulburătoare.

ȘTIINȚA A DAT MAI MULTĂ PUTERE OMULUI SAU L-A FĂCUT MAI CONȘTIENT DE NIMICNICIA LUI?

M.A.: Încercând să reducă diversitatea naturii la o imagine mai simplă, pentru a fi descrisă corect, atomiștii Democrit, Epicur, Lucrețiu încercau, printre altele, să-l elibereze pe om de frica față de atotputernicia unei ordini care ar întrece-o pe aceea a omului și a naturii. După mai bine de două mii de ani, știința modernă a izbutit să micșoreze sau să amplifice această frică a omului? Credeți că știința a asigurat mai multă putere omului, spre a-și proteja demnitatea existenței, sau l-a făcut mai conștient de nimicnicia lui în raport cu forțele infinite ale Universului?

R.G.: Trebuie să lămurim, în primul rând, ce înțelegem prin „modern”. Cred că descoperirea unei „ordini” în natură și posibilitatea de a pune cunoașterea acestei „ordini” în slujba sa i-au dat omului o încredere exagerată în forțele lui, încă din vremuri străvechi. În *Cartea Facerii* (I, 28–29), Dumnezeu le zice primilor oameni: „*Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și îl supuneți pre dânsul și domniți peste peștii mării și preste păsările cerului și preste toate animalele câte se mișcă pe pământ. Iată, v-am dat vouă toată iarba purtând sămânță, care crește peste tot pământul, și tot pomul roditor purtând sămânță: acestea vă vor fi vouă de mâncare*”. Și când omul modern s-a înmulțit, a umplut pământul și l-a supus; când legile exacte se dovedesc a fi haotice în efectele lor, perturbări minime putând induce schimbări imprevizibile în sistemele mari, această încredere este pe punctul de a se preschimba în teamă.

Sentimentul de nimicnicie față de imensitatea Universului pe care-l resimțea doar o minoritate a omenirii s-a dovedit a fi îndreptățit în mod indirect. Cunoașterea dobândită de om nu justifică înfumurarea sa, care-l făcuse să-și aroge calități divine. Căci, într-adevăr, în încheierea primului capitol din *Cartea Facerii*, la care revin, se spune: „*Și Dumnezeu se uită la toate câte le făcuse și iată, erau foarte bune*”. Dar acestea se întâmplau înainte ca Adam și Eva să mănânce din pomul, ale cărui roade, cum le explică șarpele, le vor deschide ochii și „*vor fi ca Dumnezeu, cunoscând binele și răul*” (3, 5).

M.A.: Se spune că apariția în prim-planul cercetărilor a termodinamicii, cu aparatul ei conceptual specific – ireversibilitate, entropie –, fizica a descoperit temporalitatea și, odată cu ea, o altă posibilitate de a descrie sistemele fizice, care modifică imaginea noastră asupra naturii. Mai mult, fizica propune o nouă concepție asupra raporturilor dintre om și natură, în termeni de interdependență și comunicare. Deși dumneavoastră aveți niște rezerve față de filozofie, fie ele justificate sau nu, vă întreb, totuși, sunt aceste rezultate ale cercetării despre care vorbeam o dovadă că fizica dobândește un loc privilegiat în deschiderea științei către filozofie? Are ea un potențial sporit pentru impunerea unor reajustări ale concepțiilor ontologice?

R.G.: Este o întrebare mult prea dificilă pentru un necunoscător în ale filozofiei. Dar ea îmi amintește de fabula lui Esop, despre disputa dintre leu și om, cu privire la întrebarea care dintre ei este mai puternic. Ca să-l convingă pe leu că el, omul, este mai puternic, acesta îl duce pe leu în țara oamenilor, unde omul își demonstrează superioritatea cu ajutorul unei statui, reprezentându-l pe Hercule sugrumând un leu. Acesta, însă, nu acceptă argumentul și îl duce pe om în țara leilor, unde îi arată o statuie reprezentând un leu care sfâșie un om. De aceea, impresia mea este că, cel puțin de când mă știu, descoperirile mari ale fizicii ca relativitatea, teoriile cosmologice, mecanica cuantică (în special principiul incerti-

tudinii) și mai recent teoria haosului determinist au impus mai degrabă reajustări ale concepțiilor filozofice, decât invers. De altfel, lumea antică nu diferenția știința de filozofie, iar mulți oameni de știință au trecut în tagma filozofilor la o vârstă mai înaintată, când încercau să sintetizeze sau să sistematizeze cunoștințele dobândite în timpul vieții, îmbinându-le cu îndoieli și întrebări rămase fără răspuns, în iureșul cercetărilor de specialitate.

O NĂZUINȚĂ DE A CUPRINDE LUMEA ÎN NECUPRINSUL EI

M.A.: Un cunoscut fizician, Heinz K. Henisch (Universitatea din Pennsylvania), evocând personalitatea dumneavoastră, spune că sunteți „un om de știință de renume mondial, un umanist și un muzician“. Într-adevăr, în discuțiile noastre anterioare, am fost impresionat de întinsele cunoștințe pe care le stăpâniți în domeniile literaturii și artelor. Mai știu că pianul vă este un prieten apropiat. Mi se pare puțin obișnuită această apropiere pe care ați realizat-o între un domeniu al științelor naturii, rigid prin rigoarea lui, și artele frumoase: a cuvântului, a culorii formelor și sunetelor. Să fie oare aceasta dovada unei vocații reprimată?

O secvență de la sărbătorirea celor 90 de ani ai academicianului, alături de prieteni, fiica Rodica Marchidan (în picioare) și soțul ei, Dan Marchidan.

R.G.: Faptul că dintre toate artele, fizicienii preferă adeseori muzica, nu este de mirare. Încă Pitagora legase armonia muzicală de raporturi simple între numere întregi. În Evul Mediu, muzica devenise una din cele patru discipline ale studiului artelor libere, așa-numitul quadrivium, alături de aritmetică, geometrie și

astronomie, în timp ce disciplinele inferioare, triviale, erau gramatica, dialectica și retorica. Evoluția instrumentelor muzicale datorează mult acusticii. Acordarea temperată a instrumentelor cu claviatură, la care a contribuit esențial marele Bach, se bazează pe o scară logaritmică de frecvență, iar printre cărțile vândute de văduva lui Mozart se găseau tratatele de matematici după care învățase compozitorul în copilărie și la care ținea foarte mult. Și invers: se știe că ultima lucrare științifică publicată de Max Planck se referea la orgă, iar Albert Einstein era un violonist consumat. Când se credea singur, Eugen Bădărău cânta la vioară vechi române, iar ca adevărat teoretician, Șerban Țițeica urmărea la Conservatorul din București toate cursurile teoretice de muzică, lăsându-se convins până la urmă să învețe totuși să cânte la pian. Acasă ținea săptămânal seri de muzică de cameră. Pot divulga acum că, ani de-a rândul, el era cel ce atribuia de fapt premiul anual de muzică al Academiei, fiind adeseori pus la încercătură de notațiile muzicale ultramoderne, pe care nu le cunoștea. Fie-mi, deci, permis și mie să clămpănesc puțin la pian, ca un experimentator ce sunt, fără să prea știu teorie, cam ca și în fizică.

M.A.: Eu cred că tentațiile multor specialiști din sfera științelor naturii de a cultiva literatura, artele, filozofia nu sunt decât expresii ale aptitudinii omului de a îmbrățișa totalitatea lumii. Pentru că specialitățile științifice lucrează adeseori limitativ asupra noastră, pe când literatura, artele, filozofia acționează întotdeauna într-o direcție expansivă și îl ajută pe om să-și reprezinte întregul și să se manifeste în integralitatea lui.

R.G.: În această privință, remarcam într-un eseu, apărut cam trunchiat, în *Cartea interferențelor*, următoarele: „Văd în năzuința noastră spre o a doua cultură o reacție de compensare a psihicului nostru, o măsură de igienă emotivă, fie-mi scuzat termenul prozaic. Ne preocupăm aproape exclusiv de materia neînsușită. Profesiunea ne oferă arareori emoții. Simțim în mod acut lipsa lor și, deoarece pilulele de substituit emoția violentă, ca să parafrazez pe Aldous Huxley, nu s-au inventat încă, ne adresăm celei de-a doua culturi”. Cred că acesta poate fi un răspuns posibil la întrebarea dumneavoastră.

ACADEMIA VALOREAZĂ ATÂT CÂT VALOREAZĂ MEMBRII EI

M.A.: Domnule academician, nu pot face abstracție de faptul că ați împlinit opt decenii de viață* tocmai în anul în care Academia Română celebra 125 de ani

* Rândurile care le-ați citit prezintă pentru revista noastră un admirabil și în același timp onorabil *Dialog* cu bucovineanul Radu Grigorovici. Având accepția domnului academician pentru acest frumos „impact” publicistic, am ancorat înțeleptele *Gânduri despre adevărul vieții și adevărul științei* într-un spațiu rezervat uneia dintre cele mai remarcabile personalități pe care le-a dat Bucovina științei contemporane.

Motivul publicării acestor frumoase gânduri – „pietre pentru templul” academicianului – este dublu. Odată, că nu au văzut lumina tiparului vreme de zece ani. Și în al doilea rând, domnul Radu Grigorovici le-a dat „bun de tipar” abia acum, când și-a sărbătorit jubileul de 90 de ani. Cu acest prilej cernăuțenii îl felicită din tot sufletul, urându-i sănătate și putere de muncă. Putere de muncă – fiindcă în ultimii zece ani Domnia sa ne-a dezvăluit o altă vocație pe care o are și despre care îi place să spună cu o ușoară ironie: „Am fost fizician și acuma m-am făcut bucovinean”. În această frază găsim un adevăr, și anume: academicianul Radu Grigorovici demonstrează că Bucovina a fost dintotdeauna o oază de cultură,

de existență. Acum, când diverse persoane, în cunoștință, dar mai ales în necunoștință de cauză își dau cu părerea despre ceea ce este și cum trebuie să fie o Academie, este foarte important să știm cum vedeți dumneavoastră legătura dintre democrație și Academie. Care este rolul Academiei în viața științifică și spirituală a țării?

R.G.: Ca toate instituțiile, Academia Română valorează atât cât valorează oamenii care o constituie. După mărturiile celor ce au cunoscut-o între cele două războaie mondiale, membrii Academiei Române puteau face atunci figură onorabilă în oricare Academie europeană. Mi-aș dori, în primul rând, ca atunci când rândurile ei se vor fi completat, peste vreun an și jumătate, când se va termina mandatul conducerii actuale, să fi fost puse bazele unei instituții de același nivel științific și moral. Și acesta să fie rezultatul a ceea ce s-ar putea numi „democrație” în cadrul Academiei. Căci esența acestui sistem politic este selecționarea celor mai buni. Și dacă unele alegeri se dovedesc greșite, îndepărtarea celor nedemni și neutralizarea influențelor nefaste devine o acțiune necesară. În sistemele academice, prima acțiune cade în seama justiției sau a lui Dumnezeu; a doua este la îndemâna celor demni.

Specific pentru Academia noastră este faptul că, deși parțial organizată după modelul sovietic, ea nu a devenit o Academie de științe, ci a rămas Academia Română – for reprezentativ al întregii spiritualități românești. Cine a ascultat câte-va din discursurile de recepție ale noilor academicieni, promovați sau aleși după 1990, și răspunsurile date acestora, și-a putut da seama cu emoție că oamenii din fața lor nu erau doar niște eminenți și respectabili specialiști într-o știință sau alta. Din modul în care-și organizează expunerea și în care împletesc prezentarea realizărilor proprii cu amintiri personale semnificative, cu concepții filozofice și etice, cu adnotații de umor subtil sau de emoție reținută, din aspectul estetic al graficelor ilustrative și din forma literară perfectă a textelor se desprinde acea pecete a culturii de larg orizont, care-i caracterizează pe cei mai buni dintre colegii noștri și instituția din care fac parte.

că Bucovina istorică a fost de-a lungul anilor un loc de interferență a mai multor popoare și interese; că ideea Bucovinei, „modelul Bucovinei”, mai persistă și astăzi în mințile celor care fac politica, istoria, cât și a celor care, în ultimă instanță, împart destinele popoarelor. Pentru a fi pe deplin convingător, domnul Radu Grigorovici a procedat în mod pilduitor pentru istoricii și cercetătorii trecutului Bucovinei. Și anume: a îngrijit o ediție unică în problemele cunoașterii amănunțite a părții de nord a Moldovei istorice, intitulată: *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice* (Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici. Traducerea textelor germane și franceze de Rodica Marchidan și acad. Radu Grigorovici). Această ediție cuprinde: *Descrierea districtului bucovinean* de general Gabriel Splény von Mihálydy (1775), editată de dr. Johann Polek [I]; *Tabelul localităților din Bucovina* de general Gabriel Splény von Mihálydy (1775) [II]; *Descrierea Bucovinei*. Extras din lucrarea dlui general Baron de Splény și dintr-un raport al dlui de Jenisch (1790) [III]; *Descrierea Bucovinei și a stării ei launtrice* de Vasile Balș (1780) [IV]; *Memoriul lui Enzenberg Karl Freiherr von Enzenberg către Divanul Moldovei* (1782) [V] și *Scurte observații asupra Bucovinei* de Ioan Budai-Deleanu (1813) [VI]. Îngrijitorul și alcătuitorul ediției amintite conchide axiomatic, lămurindu-i deopotrivă atât pe editorii români, cât și pe cei ucraineni ai *Descrierii districtului bucovinean* că „un document, pentru a fi interpretat corect, trebuie să fie complet și nu știrbit cu scopul de a putea ajunge la concluzie” [op. cit., p. 230] dorită de partea interesată. Consecvența și acribia multiplexelor studii publicate și a volumelor îngrijite de acad. Radu Grigorovici în ultimii zece ani sunt o mărturie a faptului că nu numai Bucovina i-a fost și îi este dragă, dar și adevărul istoric, în numele și pe lângă care un om cu o educație aleasă și o cultură vastă, cât și cu un caracter ferm nu poate să treacă cu indifferență. [I.L.]

Acad. Radu Grigorovici la o expoziție Løvendal din București.

Și încă un ultim cuvânt. Oricare ar fi injuriile jucătorilor de bridge sau ale altor amatori neavizați în ale științei, îmi place modelul așa-zis sovietic al unei academii active, cu mulți membri în plină putere de creație, cu institute proprii de cercetare fundamentală, în care ei și urmașii lor să-și poată desfășura în libertate, fără nefasta planificare, cercetările din simplă curiozitate științifică și să-și discute ideile și rezultatele cu pasiune și îndrăzneală. De fapt, aceasta a fost tradiția academică a Antichității și a Renașterii, aceasta a fost tradiția Academiei Române, în celebrele ei ședințe, doar că grupurile de cercetare nu se numeau institute. Iar în ceea ce privește Academia Sovietică de Științe, continuatoarea celebrei Academii Ruse de la St. Petersburg, să nu uităm că, pe lângă realizările ei

științifice remarcabile obținute în ciuda restricțiilor impuse de regimul comunist, ea se poate lăuda prin faptul că a oferit adăpost și apărare până la limita posibilității unor oameni de atitudine protestatară ca Pavlov, Vavilov, Kapitză, Saharov. De altfel, akademiile de pură consacrare mi se par mai degrabă caraghioase cu pălăriile, robele și uniformele lor brodate, iar akademiile active, cu mult mai numeroase în Europa decât vor să ne facă să credem cei pe care-i roade invidia.

P.S.

Publicarea precedentului interviu în „Glasul Bucovinei” la un deceniu după înregistrare impune o explicație a acestui fapt din partea mea.

În 1990 fusesem ales vicepreședinte al Academiei Române reînnoite. Nu este aici și acum locul și timpul să relatez în amănunt ce a urmat. Dar am putut constata că viața politică și socială evolua către o luptă acerbă, lipsită de orice etică, pentru păstrarea, respectiv acapararea de privilegii și avere și că această concepție și mentalitate pătrundea atât în viața academică, cât și în aceea a comunității fizicienilor, din care făceam parte. Împreună cu câțiva colegi am încercat să ne opunem acestor tendințe, dar am reușit numai arareori. Am hotărât să mă desprind de mediul meu, făcând, cât se putea, puține valuri. Vorba colegului meu Griseanu: nu mă puteam adapta condițiilor de luptă în democrație. Am întrerupt cercetările în curs, publicarea rezultatelor, participarea la conferințe internaționale. Interviul de față a căzut victimă acestei acțiuni.

M-am atașat unor oameni curați, care se luptă cu abnegație pentru păstrarea continuității etnice și culturale a românilor din fosta Bucovină istorică. Am cedat rugămintii de a autoriza publicarea interviului de mai sus, fiind convins că în decursul deceniului trecut, destul de agitat, nu mi-am modificat în esență opiniile și opțiunile, iar o reactualizare ar fi necesară, o completare substanțială, care ar fi trebuit să acorde cuvântul și criticilor mei. (R.G.)

ÎNTÂRZIERE ÎN OBIȘNUIT*

Nina Negru

Chișinău

De atâtea ori e prea târziu în poezia lui Vasile Levițchi, încât dacă n-ai intuit la timp că atmosfera aceasta e în cazul său o chestiune de ton și nu de substanță, ai risca să cuprinzi într-o optică falsă creația viguroasă a acestui scriitor. Are o mare importanță cum știi să citești versuri ca: „Deșeu de viață zvârlite în drum – / Prea târziile clipe și ore“.

Cititorul familiarizat cu primele cărți ale poetului își amintește numaidecât de acea proaspătă rusticitate pe care o degajau poeziile sale.

De atunci și până la cartea de sinteză care dă profilul acestui poet (*Întârziere de-o viață*), bucuriile vieții și frumusețea naturii au fost sărbătorite cu o intensitate care a dat mereu culoare și robustețe versului său. Astfel că aparenta „întârziere de-o viață“, susținută și de activitatea fabulistică desfășurată pe paginile periodicelor, demonstrează nu o contradicție a vitalității sale structurale, ci, mai degrabă, reacția unei naturi puternice în fața monotoniei și plafonării.

Vasile Levițchi.

* La 15 noiembrie 2001, regretatul poet Vasile Levițchi ar fi rotunjit frumoasa vârstă de 80 de ani. Revista noastră îi omagiază amintirea, onorându-i jubileul neîmplinit cu un ciclu de versuri, selectate din ultimele culegeri antume.

„Mai e loc pentru dragostea cea mai nebună!“ este nu numai expresia unei mari disponibilități erotice, dar și modul său de a rămâne mereu același, deși teama de a nu muri „netrăit“, necheltuit îl determină să reînnoiască, să o ia veșnic de la început. De aici și tendința, manifestată în ultimele cărți, de a ocoli calapodul uniform încântat de a-și asuma îndrăzneț nu doar paradigma beatitudinii, ci și amărăciunile deziluziei:

*Ce frumoasă meteabună – să vrei,
Ce trezire din vis – să ai mai târziu!*

E acel „mai târziu“ sugerat și de titlul ultimei cărți și care răzbate deslușit în poeziile noi incluse în ea. Poetul destăinuie, la modul tolerant și suportabil (nici vorbă de angoasa pretențioasă a celor care vor să șocheze cu gălăgia noutății), un sentiment obsedant de întârziere:

*N-am motiv să mă plâng pe soartă,
Numai c-am prea întârziat.*

Și nu fiindcă poetul ar fi ajuns la vârsta rememorărilor autobiografice. Nu trebuie să ne grăbim a pune sensul unui text în ecuație cu un fapt exclusiv exterior. Căci sentimentul de întârziere, de distanță mereu prea mare între dorință și împlinire în căutarea frumosului a fost dintotdeauna un izvor de mare poezie... Miron nu și-a îmbrățișat niciodată frumoasa fără corp. A murit de scârbă între lucruri mai mediocre ale realității. „Ah, mînea pe care o țin în mână e banală, nu-i cea visată“, îi scapă odată lui V. Levițchi.

Adevărat, etalonul are întotdeauna un caracter ideal, deci, intangibil. Dar poezia lui V. Levițchi ne sugerează că nu acesta este unicul motiv de tristețe. De multe ori viața noastră se reduce la un șirag de concesi și abdicări lașe care ne închid, cu voia noastră, într-o existență plafonată. *Întârziere de-o viață* este nu atât o neglijență, cât teama de a ieși din inerție și de a-și trăi îndrăzneț „clipa cea sigură din îndoielnică oră“. Pentru că, cu toată incertitudinea, dacă îți cunoști codul, îți poți intui, cu anticipație chiar, momentele hotărâtoare ale vieții. Momente care concentrează în ele, virtual, șansele împlinirii *Visului* nostru și care, pierdute fiind, ne lasă înglodați, fără lumină, „cu o părere de rău cât o viață de lungă“. Sentimentul acesta de ratare a șansei echivalează la V. Levițchi cu ratarea unui destin:

*Întârzii la marea-ntâlnire cu soarta
Stupid, cum întârzii la tren.*

Vechiului refren „N-a fost să fie!“ îi putem găsi și nuanțe de autoculpabilitate: cine se teme să-și trăiască cu înflăcărare momentul ieșirii din obișnuit, își irosește, mai târziu, puterile în *Mici străluciri*, cum e intitulată o poezie despre tenacitatea ridicolă a fluturilor care dau târcoale unui prozaic... bec, de parcă ar asalta însuși Soarele:

*Pâlpăit de aripi
Lângă geamul-destin.
Năzuință eroic plâpândă
Spre marile mici străluciri...*

Viața ca o regretabilă întârziere în obișnuit sau ca o așteptare înfrigurată într-un tren „ce nu mai pleacă din gară“. Trenul iluziei și al deziluziei „pentru când nu mai

creдем în basme". Găsim în carte câteva titluri de poezii cu trimitere la lumea basmului: *Căci cuvântul din poveste, Odă lui Harap Alb, Pentru când uităm de basme*. Vrem să atragem atenția asupra lor nu pentru a demonstra aici vibrația coardei populare, ci pentru relevarea unei modalități de a demitiza. Calul-animal, ce deține în povești o poziție simbolică importantă, marchează în aceste poezii o dureroasă întoarcere în rutină. Calul năzdrăvan, care sfida împăcarea obtuză croindu-și drum spre slăvile cerului, e coborât pe pământ. Depoetizată, figura lui ne oferă spectacolul dezolant al unei biete mârtoage, despuiate de mister. Acuiat în grajd, îndopat cu ovăz, fostul cal năzdrăvan se uită cu dezgust la jărat. Își ronțăie apatic tainul, fără nici un dor. A recăzut în starea de cal:

*Tot mai cal te faci: cuminte,
Resemnat ca orice gloabă,
Dat cum trebuie la brazdă,
Pus cum trebuie la treabă.*

Ciclul *Păsări migratoare* vizează fără alegorie aciuarea domestică și resemnată, „viața lungă cu drum scurt de la pat la masă”:

*Nutrim un ideal, scrutăm o depărtare,
Iluzia atât de mult ne costă,
După-nceștări ca mările-n turbare –
O streășină, o scorbura anostă.*

Turnura satirică a creației lui V. Levițchi aici își are sorgintea. Galeria de tipuri umane ironizate bonom în *O, sfântă naivitate!* se completează cu nuanțe noi prin poeziile *Mascaradă, Chef, Poveste veche, Optică, Fără sabie, În teama de rutină și-mbuiare* ș.a. În tabloul cu „amici” mai prinde contur falsul prieten, care te invită la el „fără sabie, fără paloș, fără scut”, precum și tipul uman guvernat doar de reflexe condiționate. După spectacolul acestui „aventuraj de paradă /cu fraze, vai! impudice de goale,/ cu mersul lent și practic de cireadă”, evident, este preferabilă „tristețea izolării siderale”: „Să pizmuiesc meteorii sclipitori, / Căci n-au ortaci și nici îndrumători”.

Această tristețe a izolării se observă în poeziile ce definesc esența lirică a lui V. Levițchi: *Măceșul, Călinul, Murele, Păcatul nerodirii, Brazilii, Zăpezi în toamnă*.

Simpla consemnare protocolară a florei din poezia lui V. Levițchi demonstrează predilecția sa pentru speciile singuraticе, izgonite din împărăția grădinii: brad, măr sălbatic, măceș, călin, mure. Toate au un fel al lor de a exista demn. Reactitudinea bradului care, chiar și în cădere, are trunchiul „năprasnic și drept”. Curajul măceșului ghimpos „de a rodi însutit”, chiar dacă roada nu-i va fi culeasă. Acest tufar de „soi rău și de neam prost și vitrejit”, „cu firava și goala îndârjire” a lor sugerează omului că se poate trăi demn și prin puținul ce ți-e dat, fără să-ți însușești ceva din afară: „Dar tocmai desfrunzindu-se și-a scos / În văzul lumii albe roada purpurie, / Ciorchini de lacrimi roșii picurând în jos, / Cu amara și smerita lor mândrie” (*Călinul*). Sau iată soarta confratelui său arbust, măceșul: „Fructe multe și roșii, de leac.../ Și acum mor / Negustate, uitate... Cine le știe?”.

A trăi tot timpul cu sentimentul zădărniceii și a nu detesta viața dovedește o mare disponibilitate pentru ea. „Viața-i frumoasă ca marea”, conchide autorul nostru în ultimul vers al unei poezii. Întregul univers al poetului – de la bradul uriaș până la „colțul firav de grâu care țipă de frig” – își strigă suprema dorință a rodirii. „Acul ierbii ce coase adânc în piatră”, „mlădița cu primul ei fruct

năzdrăvan", părăsitele poiene ce „râd cu lacrimi negre-n gene" – toate par a striga: „Până la toamnă ce mult voi avea adunat! / Seve din plin pentru darul cel mare".

Orice firavă plantă „rodirea și-o teme". Până și pomul sterp are de dus o povară – păcatul nerodirii. Într-un loc poetul exclamă: „Nerodita mea roadă e-o povară ce doare!"

Cu toată severitatea limbajului din poeziile sus-numite, se conturează tot mai clar imaginea unui eu liric delicat, care trăiește mereu cu teama de a-și pierde privilegiile de tandrețe. Prozodic, tensiunea se face simțită uneori în versul cu un ritm sacadat din cauza cezurilor prea dese, alteori în versul scurt și abrupt ce urmează celui lung și melodios.

După lectura cărții sale *Inima iarăși* îl încadrasem și pe V. Levițchi într-o tipologie de scriitori frecvent întâlnită: poeții inimii. Deși trece drept ușor desuetă în acest secol al vitezei (tinerii „copii ai veacului" se declară în mod deliberat antisentimentali), V. Levițchi pune în ea o sinceritate poetică pasionată care amintește de arzătoarele efuziuni ale romantismului. Ca și la aceștia, planul interior al simțirii e proiectat pe vastul plan exterior al naturii. În exclamația „Vai ce multe frunze-au căzut, / Foșnitor și bogat, părăsit așternut!" deslușim nu numai fenomenul simplu al căderii frunzelor. Poezia aceasta (*Ce-i cu tine, pădure*) e un dialog al sufletului cu frumusețea melancolică a naturii, un joc subtil al afinităților. De observat că nu vom găsi la V. Levițchi multăudata perfecțiune a naturii în sine: nimic din ce-i frumos în afară nu e decât o proiecție a frumosului din noi: deci, singurătatea frunzei ce cade nu are loc în afară, ci în noi, pentru că ea exprimă mecanismul fenomenelor noastre sufletești: „Sufletul mi-l știe / Frunza din crâng, / e verde-ntunerică / frunza când plâng".

Un model de extrovertire curat folcloric.

Claviatura sentimentului e mai întinsă la V. Levițchi decât o arată aparența. Nu numai decorul naturii însoțește și explică poezia sa de dragoste. Fragmente cu caracter mai intimist ca *Veghe, Din ceruri și din ape, Târzie clipa cea dintâi, Știam c-o să revii* ascund metaforic imaginea unui eu în plin zbucium, obosit și stimulat concomitent de jocul vechi și mereu nou al iubirii: „Se destrăma o noapte de-așteptare, / Mă-nșingera perfid ca mărăcinii / Trezirea din nesomn și neuitare".

Câteva poezii de factură folclorică (*Blestem de fată, Populară*) descriu îndrăzneț poruncile turbulente și imperioase ale celui mai popular sentiment. Sonetele *Pentru fata ajunsă „fată", Pentru cel ce-și vinde sclava* ne revelează un fin observator al sufletului femeii.

Dincolo de trăirea concretă, tălmăcit pe registre ideatice superioare, sentimentul adevărat, luat în absolutul lui, este o raritate: „Poate-am iubit cândva de când iubim?". În mod cotidian cuvântul iubire se ia în deșert, chiar „Când râde-n clocotul iubirii toată firea / Învinsă plânge uneori iubirea". Deși cardiograma arată „strâmte cărările inimii de zgura iubirilor" în suflet simțim „drojdia amară / A marilor iubiri fără iubire". Este aceeași întârziere în obișnuit și același surplus de viață „atât de netrăită încă". De aici și sentimentul de singurătate, deși cuvântul e rar întâlnit în cartea lui V. Levițchi. În vocabularul său cuvântul „fără" are o interesantă semnificație. Lipsa cuiva e semnalată analitic în felul următor: „Hoinar pe țarm și-atât de fără tine".

În *Logodnica*, singurătatea nu e o stare de conjunctură, ci o lipsă eternă: „Pe sub cer e-atăta / Verde pe coline, / Verde cu tăceri, / Verde fără tine". Aici e foarte interesant modul în care poetul destramă finalul tradițional al baladei *Miorița* (cel cu măicuța bătrână) pentru a fructifica o variantă mai puțin cunoscută (cuprinzând

episodul cu Logodnica, procedeu utilizat și de poetele M. Benea și L. Lari (marcată de o puternică notă erotică). E un salt al imaginației spre ficțiune și ideal.

Ciclul despre Eminescu (*În împărăția Poetului*) dezvoltă și perfecționează același procedeu. Numai că aici V. Levițchi valorifică tema fundamentală a concepției mioritice – nunta, nuntirea: „Din câte nunți s-au nuntit în visuri de fată, / Din câți miri au avut / nunțile noastre vre-o dată – / mirele cel mai frumos a fost el, / cel mai fără logodnă și fără inel, / cel mai fără nuntași la masă, / cel mai fără mireasă“. Iată ideea singurătății (și singularității) luând proporții cosmice, pentru că „cel mai fără mireasă“ este de fapt cel mai fără de pereche.

Atingând mai mult fenomenul Eminescu decât persoana Poetului, V. Levițchi scoate din penumbra inconștientului tot ce s-a sedimentat în cele mai vechi și cețoase arhive ale memoriei noastre. Lungile veacuri de durere și vis, despre care avem prea puține mărturii și date istorice concrete, au luminat „toate de-odată și toate pe rând“, ca să împlinească, îndelung și greu, Luceafărul – „steaua ființei neamului meu“. Găseam în aceeași carte poezii ca *Revărsare-n urcuș* sau *Purificare* despre adâncurile care sprijinesc numaidecât piscuri și mă gândeam la Grigore Vieru, care făcea pași mari, de sinteză, când scria: „Atâta dor al mamei / Sub tânărlul meu nume! / Atâta munte / Sub bradul de pe culme!“.

Vecinătatea acestui poet, prin exemplul minunatei lui clarități, contaminatează și pune în lumină reflecțiile lui V. Levițchi despre Cuvânt. Veșmântul ce „împietrește în mit“ clipa efemeră a eternului azi: „Cuvinte-veșminte bogate se cer, / Perechi nepândite de teamă că pier / Înainte de a se fi stins în trecut / Simțirea ce le-a durut, / / Înainte de a se topi arzând / Gândirea ce le-a dat gând, / / Înainte de a trece destrămandu-se-n vis / Albă mâna care le-a scris“. Ne place să credem că acest nobil deziderat n-a rămas numai în stadiul de intenție.

Fără a mai inventaria cartea la toate capitolele ei, unele, poate, de importanță secundară, dar având în vedere valențele-i fundamentale, trebuie să conchidem, că anume această antologie de autor dă măsura puterilor poetului, venind ca o încununare armonioasă a capacităților sale de receptare și creație.

SUMMARY

Vasile Levitchi's poetical creation does not deny the structural vitality of his robust verse, but rather shapes the reaction of a strong nature against monotony and limits, the creator's desire and inclination to always start all over again. The last verse brochures by V.L. tend to avoid the uniform patterns. In spite of the severity of language displayed in *Întârziere de-o viață*, the image of a delicate lyrical ego takes shape, an ego living in fear of ever losing its tender privileges.

The range of sentiments is wider than one might at first suspect with V.L. „A poet of the heart“, V.L. does not describe the perfection of nature as such, but rather applies the notion that anything of beauty on the outside is but a reflection of the beauty inside.

UN OM DINTR-O BUCATĂ

[evocare]

Vasile Tărățeanu

Cernăuți

I.

Închid ochii și gândul mă duce acasă la Sinăuții mei, unde revin din când în când să văd ce mai face mama și de pe retina lor se desprind, una câte una, sau de-a valma, imaginile de neuitat ale unei copilării oscilând între bucuriile vârstei și lipsurile vieții din primul deceniu de după un război care a trecut cu tăvălugul său și peste satul nostru răstignit ba de o parte, ba de alta a unor frontiere arbitrare.

Mă văd printre alți puradei umplând curtea școlii vechi unde descopeream o nouă lume, legam noi prietenii cu copiii din celelalte părți ale satului pe unde ajungeam doar de două-trei ori pe an – de Crăciun, de Sfântul Vasile și, mai ales, de Bobotează, când îl urmam pe bătrânul preot Ropceanu, cu nepotul căruia, Stelică, prieteneam, strigând alături de alți copii cât ne țineau bojocii „Chi-ra-lei-sa-a-a!”

Școala veche din Sinăuții de Jos, în perioada când Vasile Levițchi a fost director.

Vestea că după vacanța de iarnă vom avea un nou director în locul lui Hnatiuc, un tip care nu s-a remarcat prin nimic, făcuse ocolul satului mai repede decât noi și acum fremătam cu toții în așteptarea lui. Cum va fi el – rău sau bun ? Ne va trage de urechi sau de păr ? Ne va lovi cu linia peste mâini sau cu palma peste ceafă ? Se va stropși la noi ca fostul director sau ca veteranul Zemski sau va fi altfel de om ? La cine va sta în gazdă ? Si câte alte întrebări ne frământau mintea noastră de elevi din clasele primare.

Până în acea zi din iarna lui 1955 când la școala noastră a venit cineva de la raion să ni-l prezinte în câteva cuvinte protocolare, care nu ne satisfăceau curiozitatea, pe viitorul director, spunându-ne că, până a fi transferat la noi, „tovarășul Vasile Ivanovici Levițchi a lucrat la Pătrăuții de Sus“, raionul Storojineț, tot în calitate de director, că e profesor de „limba și literatura moldovenească“ și că-i originar din Carapciu-pe Siret.

Ne uitam cu deosebit interes la cel care era numit în fruntea școlii noastre. Era un bărbat înalt, tânăr, zvelt, așa zice chiar frumos. Avea o privire pătrunzătoare, severă, care izvora de sub sprâncenele drept arcuite, de parcă ar fi fost sculptate în piatră. Tot atunci am aflat că e căsătorit, că soția lui, Tatiana Vasilievna, la fel de frumoasă și ea, ne va preda limba și literatura rusă, că au doi copii – un băiat și o fetiță, Valeriu și Victorița, respectiv de cinci și patru anișori și că vor locui în fosta casă abandonată a lui Vasile Tudosă, care n-a mai vrut să rămână sub ruși și în 1947 s-a refugiat în România, casă situată chiar în centrul satului, la încrucișarea principalelor drumuri ale lui.

După înscăunarea noului director, la școala din sat și nu numai în cadrul ei au început să se întâmple diverse lucruri îmbucurătoare. Și noi eram zi de zi nu numai martorii oculari ai unor schimbări și mutații, menite să spargă lăncezeala în care se scufunda de câțiva ani satul, ci și participanți activi ai acestora.

Și stagnarea a fost spartă ca o crustă. Plin de ambiții frumoase și dornic de afirmare în mijlocul sinăuțenilor, tânărul director a întreprins în scurt timp câteva raite prin sat, aproape că pe la toate familiile cu copii de vârstă școlară, pentru a sta de vorbă cu părinții noștri, pentru a vedea în ce condiții ne pregătim de lecții, dacă avem biblioteci personale ș.a. Zăbovea mai mult pe la cei care legaseră cartea de gard și nu se prezentau la școală cu săptămânile. Unii, din motive serioase, mai exact din cauza sărăciei, că nu prea aveau cu ce să se îmbrace și încălțe, alții din simplul motiv că părinții lor nu înțelegeau importanța științei de carte, a școlii în ansamblu, replicând la observațiile învățătorilor că n-au de gând să-și facă odraslele popă, și că de aceasta nu le trimit la școală cu regularitate.

N-am de unde ști cum l-a primit pe noul director colectivul de învățători, majoritatea dintre care tot veniți de prin alte părți erau. Noi, copiii însă, văzându-i sprâncenele drepte, nu știu cum încruntate, și privirea vulturească a ochilor, ne simțeam cuprinși de un fel de teamă nebănuită: „Directorul acesta ne va bate măr pe toți. Nu mai răsturnăm noi școala ca până acum“, își ziceau cei mai zburdalnici dintre noi, privindu-l.

Dar n-a fost să fie așa! Nu-i vorbă, mai primeam noi, din când în când, câte o palmă de la noul director, dar pentru mulți dintre noi era îndeajunsă privirea lui, ca să rămânem țintuiți locului, să ne mai oprim din „slalomurile“ ce le făceam prin coridoarele înguste și întunecoase ale școlii, – o clădire ceva mai mare decât două case țărănești alipite, în care, dacă veneau toți copiii la lecții, se făcea mare înghesuială în timpul pauzelor.

Noul director a știut însă să canalizeze energiile copilărești în altă direcție, încât zbenguiala noastră a fost mutată din clase și coridoare pe terenul sportiv al școlii, unde în timpul directoriei lui s-au făcut diverse lucrări de amenajare: s-au

creat câteva piste de alergare, un sector de sărituri, un teren pentru volei, și, principalul, s-au instalat câteva utilaje sportive de gimnastică și de cultură fizică, o bară fixă, niște paralele și bărne, o capră de sărit și câte altele, unde noi ne petreceam mai tot timpul liber.

Dar parcă numai aceste lucruri au făcut să-l simțim pe tânărul Vasile Levițchi mai aproape de noi? Dar frumusețea de iaz cu barcă pe el, care grație eforturilor lui a apărut în locul mlaștinei ce se afla în spatele școlii?

Câți dintre noi ne-am plimbat pe el, învățând a înainta cu o singură vâslă?

Dar lecțiile lui de literatură, neîntrecutele lui lecții de literatură română, care nu pot fi repovestite, pentru că erau deosebit de interesante, irepetabile, care-l transformau și pe dânsul parcă în alt om, cel care era cu adevăratelea – sociabil, ironic și blând, totodată?

Datorită lui s-a revigorat și mișcarea de artiști amatori din Sinăuți. Tonul dându-l desigur școala, unde elevii erau mereu antrenati nu numai la învățătură, ci și să cânte, să danseze, să declame poezii. Însăși Vasile Levițchi servea drept exemplu în această privință, fiind un recitator deosebit, care putea să declame ore în șir din cele mai frumoase poezii ale scriitorilor români și străini. El știa să atragă atenția publicului, s-o concentreze într-o singură direcție, cea a mesajului operei declamate de pe scenă. Și apoi cine altul decât el ar fi putut să recite cu atâta suflet și noblețe intelectuală *Luceafărul* lui Mihai Eminescu, *Trei, Doamne, și toți trei, Moartea lui Fulger, El-Zorab, O scrisoare de la Muselim-Selo* și alte versuri de George Coșbuc, sau *Moartea câprioarei* de Nicolae Labiș, pe care le-am învățat și eu de la el, declamându-le, la rândul-mi, la sfârșitul anilor cincizeci după plecarea lui din sat.

De fapt, momentul acesta – plecarea lui Vasile Levițchi din Sinăuți – a fost deosebit de greu pentru sat. În cei cinci ani, cât l-au avut în mijlocul lor, sinăuțenii l-au îndrăgit ca pe nimeni altul dintre directorii și învățătorii din alte sate câți fuseseră repartizați la școala noastră până la dânsul. L-au îndrăgit definitiv și pentru totdeauna pentru felul său deschis, franc, de a fi, pentru calitățile sale intelectuale deosebite, pentru umorul fin, pe alocuri chiar sarcastic, cu care aborda diverse probleme legate de viața satului. Pentru că nu-i ținea pe săteni la distanță și nu se situa deasupra lor, ca un egal cu ei, mergând la pescuit sau, mai des, la vânatoare.

Cam tot prin acea perioadă a vieții sale, Vasile Levițchi a început să se afirme în viața literară din Moldova, să publice primele grupaje de versuri în „Femeia Moldovei”, versuri de un lirism și de o cursivitate aparte a discursului liric.

În acea perioadă, a aflării sale la Sinăuți, la Chișinău i-a apărut prima carte de poezii, intitulată simplu și nepretențios – *Versuri*. Tot atunci a scris și o carte de versuri pentru copii – *Mofturoasa*. Țin minte cum fetița lui, Victorița, declama și ea de pe scenă versurile, probabil special scrise pentru ea:

*Are mama o fetiță,
cu ochi mari și cu gropițe,*

pe care o încheia cu întrebarea:

*Ce folos că e frumoasă,
dacă-i tare mofturoasă?*

Exemplul lui poeticesc a fost molipsitor. Mai mulți dintre cei mai pasionați cititori ai bibliotecii din sat, dintre foștii lui elevi, dintre cei mai în vârstă, care simțeau sau credeau că au ceva de spus în versuri, au început să „comită” și ei poezii, unele mai stângace, altele mai reușite, pe care i le prezentau spre dreaptă

judecată. Eu, ce-l puțin, așa am procedat atunci când, la un moment dat, aveam înșirate mai multe rânduri în strofe, ce „din coadă aveau să sune”. Am venit la el cu mult prea modestele mele „poezioare”. Eram stăpânit de un fel de teamă, dar și cu speranță că Vasile Ivanovici, cel care mai târziu avea să-mi devină și profesor universitar și prieten mai în vârstă, va găsi ceva bun în ele. Fără ca să-și afișeze superioritatea, cel care a fost pentru noi „marele nostru egal”, după cum a observat prea bine Ștefan Hostiuc, le-a citit cu un anumit interes, deși nu prea avea ce citi pe acele câteva foi de caiet, și, cu un zâmbet de bucurie și cu multă bunăvoință, m-a încurajat să scriu mai departe, atrăgându-mi totodată atenția asupra banalităților și stângăciilor de limbă și ritm ale acelor modeste încercări.

După acel dialog de început despre poezie, pe parcursul nenumăratelor întâlniri, vizite pe care ni le-am făcut reciproc de-a lungul a peste 30 de ani de relații – aş putea spune cu adevărat prietenești, cum rar se întâmplă între elev și învățător – au urmat alte dialoguri despre poezie, despre rolul literaturii și al scriitorului în viața unei societăți și câte alte întâlniri, în care s-a destrămat nu o singură noapte albă din multele pe care le petreceam împreună la un pahar de vorbă, fie la el acasă, fie la mine sau la Ilie Tudor Zegrea, alt sinăuțean îmbolnăvit de poezie.

Erau cele mai frumoase și instructive dialoguri, discuții, dintre toate cele câte le-am avut și cine știe dacă le voi mai avea cu cineva în viața aceasta.

Îți mulțumesc, bădiță Vasile.

II.

Nu știu de ce, dar de fiecare dată când mă gândesc la Vasile Levițchi, la chipul și mersul lui, la felul cum își azvârlea capul pe spate, înainte de a-și purta degetele rășchirate prin chica-i rărită de ani, mi-l aseamăn unui cerb, stând pe un vârf de colină, cu privirea-i pătrunzătoare, ca de vultur scrutând depărtările albastre.

Bădița Vasile avea semeția și mândria unui cerb carpatin.

Spunând aceasta nu mă gândesc la trufia prostească, la fudulia, la înfumurarea pe care o au, de obicei, oamenii găunoși, lipsiți de valoare adevărată, la orgolioșii de tot soiul din cauza căroră, la drept vorbind, o trăsătură profund umană, firească – mândria – a ajuns să reprezinte unul dintre cele mai mari păcate omenești.

Eu concep această trăsătură ca o expresie a frumuseții trupului și caracterului omenească, ca un fel de a fi al omului vrednic, conștient de valoarea sa, de propriile sale calități umane. Undeva chiar marele Sadoveanu spunea că pentru el Creangă era o mândrie, era un strigăt de luptă.

Așa și Vasile Levițchi a fost pentru noi o mândrie de om. Echilibrat, cu bun simț. Un om care știa să fie sufletul unei întruniri, să mențină buna dispoziție a celor în mijlocul căroră se afla, degajând în jurul său un înalt nivel de cultură, o educație aleasă, cunoștințe profunde în domeniul istoriei și teoriei literaturii române și universale. Era o prezență benefică, stimulatorie de creație în mijlocul nostru. Pe deasupra mai avea și o doză inepuizabilă de umor în depozitele sufletului său de atâtea ori rănit. Mănuia cu dibăcie floreta epigramei, știa să îmbrace

în haină de fabulă diverse momente din viața cotidiană, pentru a le dezvălui mai bine și a ne da la toți învățămintele necesare prin morale binevenite.

De fapt, am avut norocul de a-l cunoaște în diverse momente ale vieții sale. Și în clipele acelea rare, de bucurie sufletească, de adevărată împlinire, când, după multe nopți și zile de muncă istovitoare la traducerea cutărei sau cutărei lucrări de valoare din literatura rusă sau ucraineană, ne arăta sau ne oferea cu plăcere noile apariții editoriale, primite de la Chișinău, la care salahorise luni în șir. Dar și în clipele de durere, de deznădejde, când – fiind lovit pe nedrept – se refugia în chilioarele lui, ținându-se cu dreapta de inimă, dezamăgit de lume, cu sufletul răvășit și pustiit de răutatea omenească.

Nu l-am auzit nici o dată înjurând, rostind vorbe urâte, deși avea un vocabular bogat ca nimeni altul dintre noi – tineri aspiranți la glorie literară care roiam în jurul lui, privindu-l și ascultându-l cu admirație. Câteodată ne puneă la încercare cunoștințele, dacă știm sau nu toate sensurile cutărui sau cutărui cuvânt. Mai mult chiar, odată mi-a pus DEX-ul în mână, spunându-mi, nu fără o anumită mândrie, ca-ntr-un pariu: hai, întreabă-mă oricare cuvânt din acest dicționar și dacă nu voi ști sensul lui, dau o țuică.

După câteva ore de încercări zadarnice, tot sperând că iată, iată-l voi prinde pe maestru că nu știe cuvântul la care, eventual, mă opream cu înfrigurare în naivitatea și ignoranța mea. Până la urmă a trebuit să mă las păgubaș și să fiu eu cel care-am pierdut și-am pus o votcă rusească. Avea el un fel al lui aparte să trezească în sufletele, mai bine zis, în conștiința noastră, prin propriul exemplu, curiozitatea cunoașterii, setea de lectură, dragostea de muncă și tendința spre profesionalism, spre o permanentă autodepășire.

Și încă un lucru, de care nu pot să nu-mi amintesc aici. Lui Vasile Levițchi nu-i plăceau cuvintele mari, bombastice, detesta sforăiala. Se simțea oarecum stingherit dacă cineva (cel mai des păcătuia eu în această privință) începea să-l laude. Chiar dacă el merita pe deplin orice superlativ, firea sa de om la locul lui, care puneă preț pe modestie ca pe una dintre cele mai frumoase calități omenești, nu putea accepta elogiile. Cu atât mai mult lingușeala, prostia, bătădăria și alte vicii omenești, întâlnite la fiecare pas.

El era întotdeauna o prezență benefică și stimulatoră de adevărată viață literară. Aducea în mijlocul nostru nu numai experiența unei vieți zbuciumate, curajul de a sfrunța opreliștile artificiale, dar și bunul-simț, măsura, echilibrul clasic. Era un spirit junimist de boemă întârziată. Putea fi gingaș și tandru, caustic și dur, în dependență de circumstanțe. Dar, întotdeauna a fost un om cu dreptate.

Nu-i vorbă, poate că o fi greșit și el în viața lui. Poate să fi fost și el, măcar o dată, nedrept cu cineva. Poate că s-o fi lăsat și el, involuntar, indus în eroare de aparențele înșelătoare ale acestei lumi, poate c-o fi plătit și el tributul cerut de sloganurile ideologice ale timpului ce ne îngrădeau existența din toate părțile. Că nu există om ideal în lumea aceasta. De o fi greșit și el cu ceva, vorba ceea, „Dumnezeu să-l ierte!”. Pentru noi, el a fost însă un model. Un maestru. Un scriitor care s-a depășit în permanentă. A fost întruchiparea unui spirit înalt. O fire romantică într-un veac încrâncenat. Spirit tutelar. Intelegență sclipitoare. Și așa va rămâne peste ani atâta timp cât ne vom aduce aminte de el.

Mi-am adus aminte de toate acestea, nu pentru că ar fi avut sau ar avea vreo importanță oarecare pentru istoria literaturii române din nordul înstrăinat al Bucovinei. Poate că au, poate că nu, cine poate spune cu precizie. Important este, după umila mea părere, care nu știu cât contează, faptul că Vasile Levițchi a existat ca atare. În calitatea lui multiplă. De profesor. De poet. De publicist de forță. De deschizător de drumuri. De spărgător de gheață siberiană care acoperea înce-

Mormântul lui Vasile Levițchi la Chișinău.

tul cu încetul ținutul nostru în primul deceniu de după război și mai târziu. Căci el a fost un reazăm de credință pentru alții. Și desigur un luptător pentru ideile neamului nostru.

Am spus „a fost” și de undeva din subconștient îmi dau seama că am greșit amarnic. Căci dacă ne gândim mai bine, Vasile Levițchi continuă să fie. În amintirile noastre. În ființa noastră. În cărțile sale. În copiii și-n nepoții săi. Așa că, la drept vorbind, n-avem nici un motiv să spunem că poetul a plecat dintre noi. El, pur și simplu, a plecat înaintea noastră. Cu vreo patru ani în urmă. În acest caz, să-l dăm uitării ar fi o nedreptate. Căci el și-a lăsat în ființa fiecăruia dintre noi partea sa de lumină și cer, partea sa de cuvânt și de dor. Partea sa de durere și de speranță.

La mulți ani de neuitare, bădiță Vasile!

SUMMARY

The evocation focuses on moments in the life and activity of the poet V.L., especially of the period when he was assigned as director of the high-school, then incomplete (in the years 1955–1960), in the town of Sinăuții de Jos, the district of Hliboca, in the Cernăuți county. It also brings up V.L.'s work as cultural animator, pedagogue and perpetrator of moral and cultural values.

The author emphasizes V.L.'s decisive contribution as a literary mentor in the afterwar Bucovina, as he then was oldest of the writers in northern Bucovina.

VERSURI

VASILE LEVIȚCHI

PURTAT DE-UN GÂND

Tot mă mai cauți...Acum sunt plecat,
Nemărginirea odăii, peregrin, o străbat,
Lumea largă mi se-așterne sub pași –
E puținul pe care mi-l lași.

Drumul e numai lumină și cer,
Merg fără toiag și fără opinci de fier,
Drum ușor – zări albastre mă cheamă
Cu mătășos fâlfâit de maramă.

Lesnicios mi-i și drag fiecare urcuș,
Munții mari mi se-nchină supuși,
Cu dealuri și văi unduindu-se darnic la poale,
În veșmântul verde și moale.

Vai! ce primitoare e întreaga fire,
N-așteaptă să-i cer găzduire,
Oamenii îmi zâmbesc, mă știu că-s de-al lor,
Mirați pentru-o clipă: „Ciudat călător!”

Ape în cale-mi ies limpezi ca-n stâncă izvorul,
Late și-adânci, le trec ca prin vad cu piciorul,
Nori se-mprăstie să-mi lase văzduhul senin,
Până și marea se-mbună când vin.

De ce mă cauți unde nu sunt?
Eu cutreier pământul, purtat de un gând,
Lumea ta numai vrajă, mi se-așterne sub pași –
E puținul pe care mi-l lași.

ALB DE SPITAL

Prietenul meu e în alb. La ceas mohorât...
Nu-ntreabă, nu mustră, nu murmură. Știe.
O vietate îi urcă din piept spre gât.
Atât. Și necazuri lăsate baltă, o mie,
Poate un vis în priviri, tot mai scump,
Poate-o să dăinuie visul, viabil, peren...

Norii prin geamuri, pe cerul de plumb,
Par deprimante clișee roentgen.

Prin nori se arată aievea, nu-n vis –
Vag aluzivă, rotundă, o pată de soare,
Ochii caută soarele, cerul rămâne închis
Cu pata vag albă ca o tumoare.

Tace și parcă visează, dar treaz. Numără. Știe.
Albe sunt toate: spital și odaie și pat...
Ca și fața lui albă, livid radiind străvezie
La visul acela o viață ne-ntreagă purtat...

LIVIDĂ FAȚA EI...

De mult doritul alb. Nu din ambiții.
De anii – nu trăiți, ci-ntârziati.
Visând la arbori verzi, vedea – uscați...
Pierdură-și verdele și ochii, ofiliții.

La dor de neam – lehamite de frați,
La dor de suflet – țațoși, rostuiții.
Smerită că n-o-ntreabă fericirii –
Sfieli de câine blând că nu-l mai bați.

În sângele ostoit de lungă feciorie
I-au picurat venin din vorbe vrute bune:
Ei, las' c-o fi...Chiar de n-a fost să fie!

Ori e ceva sub cer să nu poți spune?
În somn (eclipsa ei de vis) vedea, vedea
Că timpul naște-o lume altfel decât ea.

Atavică boală – eu adun, tu aduni...
Faraonii au fost ca și mine de buni
Când își luau merinde-n sicriu,
Aurul, armele și trupul iubitei – viu !

Răscolească-mă patimi și doruri aline-mă,
Să-mi pot rândui cu grijă în inimă
Ca-ntr-un bogat sarcofag
Tot ce-am râvnit și mi-a fost drag.

Sunt lespedeaua eu, cu inscripții bizare,
De neclintit și avară, sub care
Să dăinuie veșnic mătăsurii, pahare, cuțite,
Să nu moară nimic din cele trăite.

CÂND MINȚI CĂ TE DOARE

E mort cuvântul i u b i r e
Când iei în deșert cuvântul.
E moartă pretinsa trăire
Și nimeni nu-ți caută cântul.

Poate nu știi, ci doar ți se pare,
Poate crezi, dar mai stai la-ndoială,
Poate minți că te doare,
Poate singur ești cel ce te-nșală.

Și n-au rod înfloririle tale,
Prinosul întreg îl dai vamă,
Tot ce zidești se prăvale,
Tot ce-mpletești se destramă.

Soarele-i rece, roua-i fierbinte,
Un ram de-l atingi – se usucă,
Tot ce-ndrăgești – te minte,
Tot ce râvnești e nălucă.

Șoaptele zgârâie, foșnetul țipă,
Lumea senină o vezi mohorâtă,
Tot ce aduni e risipă,
Tot ce mângâi se-ntărâtă.

Cuvântul jucat se răzbună,
Nimic din ce cânti nu-ți vrea cântul,
Nimic din ce suni nu răsună –
Atunci când trădezi cuvântul,

Când așezi tunuri de mucava
Pe butaforice mari metereze,
Când din nimic faci să iasă ceva,
Când clădești și vrei să dureze

Pe stâlpi ce se clatină putrezi,
Când pui mâna-n foc la-ntâmplare,
Când îți trâmbiți credința, și nu crezi,
Când minți lăcrimând că te doare.

SĂ-NTINERIM ÎN AMURG

Adu-mi inima ta mai aproape, las' să m-audă,
A mea o să bată cândva neauzită deloc...
Până-n clipa soroc, cea blândă și crudă,
Este loc pentru cel mai năstrușnic noroc!

Inima ta va zvâcni chemător, mai întâi,
Apoi a mea va tăcea să te-asculte,
De acum înainte – cele mai scumpe bătăi,
În urmă – risipa celor mai multe...

În rouă scăldat, în poieni cu dumbravnic,
Chipul meu va rămâne tânăr, senin.
Pasul timpului știu să-l facă mai zăbavnic,
Obrazul ți-l știu cu iz amărui de pelin.

Vreau să mi-l lași supus și cuminte
Să se culce în palma mea stângă...
Vântul anilor tineri a fost fierbinte,
Acum bate cu-ngheț să te frângă.

Vântul anilor tineri, vântul anilor tăi
Ne răvășește frunzișul, lăstarii...
Coroana în tremur își stinge trecute vâpăi,
În tulpină își torc galeriile carii.

Vino dar, adu-mi inima să ți-o simt în fior –
Mai e loc pentru dragostea cea mai nebună!
Mai ușor vom răzbi, mai ușor, mai ușor
Să-ntinerim, în amurg, împreună.

CLIPA CE N-A FOST SĂ FIE

Rug viu ardea pe masă pentru nimeni
Buchetul tău de gladiole aprinse
Cu purpura petalelor neatinse –
Ingenuă, suavă prospețime.

Voiau să dăinuie, dar se prelinse
Spre flăcările arderii sublime
Un suflu neauzit cu o mulțime
De-nfiorări de gheață și le stinse.

Corole închise pentru totdeauna
Atârnă palid una câte una
La trista resemnărilor ispită

Și-n ele-n fiecare – cine știe? –
Am ars câte o iluzie târzie,
Am ars pe rug chiar clipa netrăită.

RESTAURĂRI

Coordonări la centru – cu toptanul.
Faci coadă la iluzii, vrei nu vrei,
Cel tare pune monopol și pe idei,
Iar ție-ți lasă lintea și ciolanul.

În tabere – și drepti și farisei.
Gâlcevi împing nădejdea pe la anul.
Ce aplomb își poartă neogardianul
La vechiul brâu dogmaticelor chei.

S-ar vrea pe-o veșnicie de serviciu
La uși de fier, la porți și la zăvoare,
Să dăinuie faimosul edificiu.

Mortarul înnoirii grosolane
Cârpește-n seculara închisoare
Celule noi – gubernii suverane.

CURCANUL

E ca un prim.Tovarăș. Dar mai mare.
Peste-a ogrăzii-ntregi nomenclatură
Domină, calm, magnifica-i făptură
Pestrițul colectiv de scurmătoare.

Ai zice că plenara lui postură
Insuflă maselor eforturi ouătoare,
Dar ăsta-i crez dogmatic, o eroare,
Căci el de fapt se umflă în alură.

Și e monumental mai mult în pene.
Pentru găini, prestața lui e lene –
Deci nu-l stimează păsărimea toantă.

La justa lui valoare, bată-l vina!
Îl prețuiește numai gospodina:
Dat la cuptor pe-o tavă impozantă.

PLEDOARIE

Corbi negri sufletul ți-l pradă,
Te lași răpit de reveniri sterile,
Cu gânduri negre pipăi albe file,
Iar glia e-n lumină grea de roadă.

Vin renunțări să-și picure veninul,
Te-mbie nepăsarea cu ispite
Să nu vezi nici livezi blagoslovite,
Nici fagurii ce-și dăruie preaplinul.

Și orbii simt când cerul se-nseină,
Covoare scumpe țese-ntreaga fire
Și acul ierbii coase adânc în piatră,

În simfonii de flori îi e străină
Albinii – egocentrica mâhnire,
Livezii – însingurarea egolatră.

MICROUNIVERS

Rămâi așa: cu ne-mpăcări latente,
Vital frământ sau liniște bolnavă,
Cădere sau un zbor spre culmi de slavă,
Cu aripi vâlvătăi sau arderi lente.

În dulcea rătăcirilor otravă,
Porniri numite darnic sentimente,
Dureri dezagregate – sedimente,
Vulcanice elanuri – munți de slavă.

În veșnicia calmă-grea a clipei
Ai vrea să te mai doară și să țipe
Simțirea stinsă-n largă-ncremenire,

Stratificate roci de piatră rară
Sau poate numai drojdia amară
A marilor iubiri fără iubire.

DEMULT, PESTE O MIE DE ANI...

Am visat
Că eram fântână și m-am uscat.
Izvoarele mă ocoleau pe aproape
Și fugeau în adânc,
Nu-mi lăsau nici un licăr de ape...
M-am trezit
Și n-aveam lacrimi să plâng.

Nu mi l-a tălmăcit
Visul acesta nimeni nicicând,
E din cele ce se-implinesc
Prea curând,
Visul mi-i dintr-un mit.

Adun în străfunduri atâtea puteri
Din mii de șuvițe de apă curată,
Încât n-am să rămân părăsit
Și n-am să mă rup niciodată.

Și dacă toate în lume,
Cele ce sunt,
Se perindă și pier,
Cu mine-n pământ va fi să rămână,
Ca un fund azuriu de fântână,
Partea mea rotundă de cer.

ARHIVA ISTORICULUI TEODOR BALAN: DOCUMENTELE FAMILIEI HURMUZACHI 1636–1856*

Studiu de dr. Teodor Balan**
(în manuscris)

4. SĂRDARUL CONSTANTIN HURMUZACHI

În urma medelnicerului Constantin Hurmuzachi au rămas văduva Ruxanda cu patru copii: Constantin, Doxachi, Alexandru, zis și Alecu, și Anastasia. Întrucât toți copiii erau minori, Ruxanda trebuia să grijească de creșterea lor și să administreze averea rămasă ce se constituia din moșia Horodiște, jumătate de Cârjești sau Cârjoaia și Zbereni și din moșia întreagă Cernauca din Bucovina.

Primul conflict l-a avut Ruxanda pentru lemnul de pe moșia Zbereni, din care jumătate le aparținea schitului cu acest nume. Conflictul s-a iscat astfel. Vistiernicul Iordachi Canta, stăpânul moșiilor învecinate, Buhalnița și Ceplenița, vrând să se aprovizioneze cu lemne, a trimis pentru acest scop oameni în pădurea Zberenilor. Ruxanda s-a împotrivit, confiscând lemnul fasonat și uneltele oamenilor și poruncind să-i și bată. La cercetarea făcută în 6 martie 1794 s-a dovedit că Ruxanda „fiind streină locului acestuia” a greșit, păgubindu-i pe oamenii vistiernicului, fiindcă lemnul era din „adevărata moșie a schitului Zbereni”. La controlul făcut hotarelor s-a constatat că moșia Horodiște nu se „megieșește” cu cele ale vistiernicului Canta și de aceea Ruxanda și fiul ei Constantin au fost încunoștințați să sisteze cearta¹.

În conflictul cu călugării schitului Zbereni pentru „asuprirea” jumătății ei de Zbereni, Ruxanda a rămas învingătoare. Călugării de Zbereni, nesocotind hotarele, au cosit în anul 1799 iarba de pe toată moșia Zbereni, nedând Ruxandei partea ce i se cuvenea. Ruxanda a protestat, iar domnul țării a poruncit isprăvniciei de Hârlău să cerceteze cazul. La cercetare Ruxanda a declarat că având „a tragi din tot

* Sfârșit. Începutul acestui studiu vezi: „Glasul Bucovinei”, nr. 1–2 (29–30), 3 (31), 2001.

** Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Teodor Balan*, dosar 28, f. 1–60. Studiu îngrijit, note și comentarii în asterisc de Ilie Luceac. Menționăm că am păstrat topica textului lui Teodor Balan, cu expresiile, uneori arhaice, folosite de autor, aducând la zi doar problemele de ortografie.

Fotografia istoricului Teodor Balan care apare în această ultimă fascicolă a studiului nu este înclăsată de autor în paginile manuscrisului său. Fiind o fotografie mai puțin cunoscută de cercetători, din anii de studenție ai lui Teodor Balan, pe când acesta era membru în primul comitet al Societății studențești „Dacia” (1905–1938), am hotărât să o reproducem alături de studiul care îi aparține.

Studentul Teodor Balan, membru în primul comitet al Societății studențești „Dacia” (1905–1938).

venitul Zberenilor pe giumatate, cer și iarba pe giumatate”. I s-a dat dreptate stabilindu-se ca „di cu primăvară să se hotărască cari poieni rămân să le cosască mănăstirea și care rămân să le cosască du-le medelnicearea”².

Dar călugării nu s-au conformat cosind și partea Ruxandei și silind-o să se adreseze din nou, la 6 iunie 1800, domnului țării, cerând ca la cercetarea ce se va face să fie chemați și trei boieri indicați de ea³. Întrucât lipsesc documentele, nu se știe cum s-au aranjat lucrurile, dar se pare că Ruxanda a rămas învingătoare și de data aceasta, rezervându-i-se jumătate din venitul întregii Zbereni.

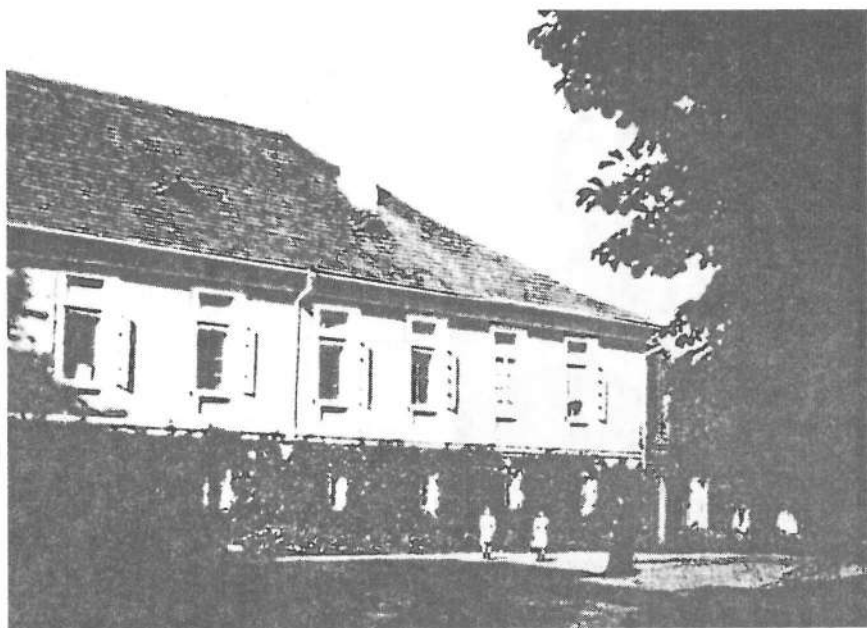
Nu se cunoaște care este data nașterii fiului Constantin. Dar întrucât a devenit major la 1796, înseamnă că s-a născut la 1772 și a fost astfel cu zece ani mai mare ca fratele său Doxachi.

Dorința tatălui a fost ca moșia Cernauca să aparțină primului său fiu Constantin. Împlinind dorința soțului ei, Ruxanda a cedat la 8 august 1796 lui Constantin moșia Cernauca, fiindcă „încă păn a nu răpousa soțul meu medelnicer o făgăduisă ca să o deie fiului meu celui întâi, Constantin Hurmuzachi, dar ne-

fiindu încă în vârstă ca să o poată stăpâni, nu i să dedese încă la deplina sa stăpânire. Acum dar fiindu în deplina vârstă și căzându-i-să după lege ca să ia în deplina stăpânire căzuta părințasca sa parte, iată dar și eu împlinescu făgăduința și voinea soțului meu și dau ace moșii mai sus numită Cernauca din Bucovina întreagă cu toate hotarăle ei căzându-i-să după lege supt a sa vecinică și nestrămutată stăpânire”⁴.

În baza acestei cesiuni Constantin a făcut formele necesare pentru luarea în stăpânire a moșiei Cernauca. Dar petrecând la Horodiște, a numit vechil asupra Cernaucăi pe mazilul Dumitraș Șcraba, cedându-i veniturile moșiei, dar obligându-l în schimb să poarte eventualele procese ce le va avea cu contele Giacomo Logoteti. L-am „lăsat”, zicea Constantin Hurmuzachi, „cu a sa primire și voie în locul meu pe du-lui Dumitraș Șcraba” ca să îplinească „cele ce va fi de trebuință spre al meu folos”, dar „fără a avea pe urmă de la mine vreo pretenție de cheltuală sau de alta”⁵.

Dumitraș Șcraba a încasat veniturile Cernaucăi timp de trei ani, pentru ca la urmă Constantin Hurmuzachi să încheie cu el un contract de arendă în toată forma pe anii 1800–1804, fixând arenda anuală cu 500 galbeni în aur, care urmau să se achite la începutul fiecărui an de arendă⁶. După trecerea acestor patru ani contractul a fost reînnoit pe alți patru ani (1805–1808) pentru suma anuală de 700 galbeni în aur, plătibili la începutul fiecărui an de arendă⁷.

Fostul conac al Hurmuzăcheștilor din Cernauca (astăzi nu mai există).

Dumitraș Șcraba i-a fost lui Constantin Hurmuzachi de mare folos. Moștenind la 1797 jumătate de Horodiște de la unchiul său Alexandru, Constantin Hurmuzachi era reținut pe loc, neputându-se interesa de îndepărtata Cernaucă din cesaro-crăiască Bucovina⁸.

Al doilea contract de arendă n-a intrat în vigoare, fiindcă în primăvara anului 1804 a izbucnit un conflict între Constantin și mama sa Ruxanda pentru moștenirea părintească. Adresându-se la 1 și 29 februarie 1804 cu două plângeri scrise grecește domnului țării Alexandru Moruzi, Ruxanda a susținut că fiul ei Constantin „prin sâla și samavolnicia” stăpânește moșia Cernauca, fiindcă nu i se cuvine decât a cincea parte din moșiile părintești. Ea, mama, împreună cu ceilalți copii ai ei au rămas astfel „lipsiți și isterisiți de acel venit”. De aceea cere ca fiul ei Constantin să fie ținut a da socoteală de venitul moșiei Cernauca pe cei cinci ani trecuți (1799–1804) și „de acum înainte să se tragă dumnealui la o parte și să cârmuescu eu pe numita moșia”, iar „dumnealui să-și primească numai alu ^{le}cincile” parte dinu veniturile, ca să nu fii instrămbățiți și orfani ceilalții, mai vârtosu că acmu amu și fată de măritat⁹.

Întrucât moșia Cernauca era situată în Bucovina, domnul Moldovei nu era în măsură să dispună de ea, ci îi dădu Ruxandei sfatul să se adreseze autorităților judiciare austriece. Ruxanda a și plecat în Bucovina. Aici a aflat că numai Tribunalul din Stanislav*, din Galiția, era competent să judece procesul ei¹⁰. Plângerea Ruxandei, scrisă în Cernăuți, poartă data de 27 iunie 1804. În ea Ruxanda răstoarnă dania din 8 august 1796, declarând-o răsuflată. Ea protestează „în mod solemn... împotriva trecerii în condică a acestei danii și împotriva arendării

* Atunci oraș în componența Galiției austriece, astăzi orașul Ivano-Frankovsk, în Ucraina.

moșiei Cernauca". Neputând rămâne în Bucovina, ea a încunoștințat Tribunalul, ca decizia să se înmăneze fiului ei Doxachi¹¹.

Tribunalul din Stanislav, dând curs plângerii, a anulat cu decizia din 20 august 1804 dania din 8 august 1796 și noul contract de arendă încheiat pentru moșia Cernauca, dispunând să se procedeze la facerea unei noi împărțeli a averii fostului medelnicer Hurmuzachi¹².

Încurajată de succesul reputat, Ruxanda a pornit să conteste fiului ei Constantin și stăpânirea asupra jumătății de moșie Horodiște, primită în dar de la unchiul său Alexandru. Dar de data aceasta a dat greș, fiindcă dispozițiile cuprinse în testamentul lui Alexandru erau precise și nu puteau fi anulate de nici o autoritate. Domnul țării a predat Divanului cererea Ruxandei, iar Divanul a fixat ziua de judecată pe luna iunie 1804. Dar petrecând atunci în Bucovina, Ruxanda nu s-a înfățișat la Divan și procesul ei a fost clasat. Întorcându-se în Moldova, Ruxanda a înaintat la 12 iulie 1804 o nouă cerere, rugând să nu se permită fiului ei Constantin a se atinge de jumătatea de moșie Horodiște „pân nu va lua giudecata sfârșit”. Ședința s-a pronunțat de Logofeția Țării de Jos împotriva Ruxandei, din motive lesne de înțeles. Dania unchiului Alexandru Hurmuzachi, se zice în ea, nu poate fi răsturnată, iar Ruxanda s-a situat singură în afara legii, fiindcă „a fugit în cordon” când urma să se înfățișeze la Divan. Ea a mai fost sfătuită să nu se împotrivească sentinței rostită, iar dacă va avea ceva de obiectat „te scoală și vină la Eși ca să-ți cauți prin giudecata Divanului”¹³.

Sentința rostită de Logofeția Țării de Jos n-a fost pe placul Ruxandei. De aceea a înaintat apel la Divan, care a constituit o comisie de trei din mitropolitul Veniamin și din boierii Constantin Balș logofăt și Dumitru Stourdza vornic. Fără a împieta asupra daniei unchiului Alexandru Hurmuzachi care trebuia să rămână neclintită, membrii comisiei au propus îndoierea unei învoieli de bună voie. Ruxanda și fiul ei Constantin au fost invitați să alcătuiască câte cinci izvoade împărțitoare, iar partea adversă urma să-și aleagă unul din ele. Dar Ruxanda „nici cu un chip nici cu altu n-au priimit a să face această împărțire”, ci a cerut ca membrii Comisiei să alcătuiască izvoadele. Cererea ei a fost aprobată și averea medelnicerului Hurmuzachi a fost împărțită în „drepte cinci părți”, dându-se lui Constantin a treia parte de Cernauca, lui Alecu jumătate de Horodiște, mamei Ruxanda jumătate de Zbereni și Cârjești sau Cârjoaia, iar lui Doxachi și Anastasiei câte a treia parte de Cernauca¹⁴. După această împărțeață Constantin urma să stăpânească jumătate de Horodiște dăruită lui de unchiul Alexandru și a treia parte de Cernauca.

Dar Ruxanda, găsind această împărțeață „nedreaptă”, n-a acceptat-o. În schimb ea a propus să se alcătuiască izvoadele „într-alt chip”, anume: jumătatea de Cârjoaia și Zbereni să formeze două părți, din care una să fie dată lui Constantin; jumătatea de Horodiște să alcătuiască a doua parte; iar din moșia Cernauca să se facă două părți. Dar comisia a găsit această împărțeață „făr de cuvânt”, adică neînțemeiată și a respins-o. În schimb ea a revenit la prima hotărâre, propunând părților să alcătuiască câte cinci izvoade. Dar Ruxanda „nici la una dintre aceste nu s-au mulțumit”, indispuând cu această atitudine pe membrii comisiei. Aceștia au căzut în atitudinea Ruxandei „niște îndărătnicii și pricinuiți fără cuvânt” și, dorind să termine tratativele, au acordat părților un termen de trei zile „ca să-și mai ia sama și să deie cel desăvârșit răspuns”. La termenul fixat Ruxanda a apărut declarând că acceptă împărțeața făcută de comisie, cu condiția ca moșiile Cârjoaia și Zbereni să se dea fiului ei Constantin, iar moșia întreagă Cernauca și jumătate de Horodiște să treacă în stăpânirea ei și a copiilor ei Doxachi, Alecu și Anastasia. Propunerea ei a fost acceptată și izvoadele au fost definitive. Dar i-a interzis

Ruxandei să zălogească sau să înstrăineze vreo parte, ci „tot să se păzească întru întregime”¹⁵.

În februarie 1805 Alecu și-a luat în stăpânire jumătatea de Horodiște, urmând ca moșia Cernaucă să fie împărțită în trei părți între mama Ruxanda și cei doi copii ai ei: Doxachi și Anastasia¹⁶.

Conform acestei învoielii, Constantin a rămas cu jumătate de Horodiște primită în dar de la unchiul Alexandru și cu jumătate de Cârjoaia și Zbereni.

Lichidând astfel moșiile din Moldova, Ruxanda s-a mutat în Bucovina, la moșia Cernaucă, luând cu ea și pe cei doi copii ai ei nevârstnici.

Constantin s-a căsătorit în anul 1799 cu Zoița, fiica paharnicului Toader Carp. Copiii lor au fost: Teodor și Elena. Elena s-a căsătorit cu Teodor Aslan.

Constantin n-a dus trai bun cu soția sa Zoița. Nu se știe cine din soți poartă vina pentru neînțelegerile ivite. Se pare că vina cade pe Zoița, fiindcă Constantin în tot cursul procesului purtat cu mama sa s-a dovedit om liniștit și împăciuitor. Oricum o fi fost, fapt este că soții au divorțat, iar la divorț s-a convenit ca moșiile lui Constantin, adică jumătate de Horodiște și jumătate de Cârjoaia și Zbereni să cadă în partea Zoiței. „Întru desfacere de soțul meu comis Constantin Hurmuzachi” a zis Zoița la 1818 „mi s-au dat în stăpânire de cătră ocârmuire trei giurmătăți de sat ale sale, anume Cârjoaia, Horodiște și Zberoaia... pentru creșterea și învățătura copiilor”¹⁷.

Aceste trei jumătăți de moșie au intrat pe rând în stăpânirea ginerelui Teodor Aslan. Jumătatea de Horodiște a fost zestrea fiicei Elena, iar celelalte două jumătăți de moșie au fost cumpărate de ginerele Aslan. La 1837 Aslan a cumpărat la mezat și jumătatea de Horodiște a lui Alecu Hurmuzachi¹⁸.

Constantin Hurmuzachi a fost pe rând sluger, sărdar, ispravnic al ținutului Herța (1809)¹⁹ și în urmă, la 1813, comis.

După divorț Constantin Hurmuzachi a dus-o greu. A rămas fără avere și a fost silit să-și caute o ocupație lucrativă. A devenit arendaș de moșii. La 10 ianuarie 1813 a luat în arendă pe timp de 30 ani moșia Dornești din Bucovina, proprietatea mănăstirii Todereni de lângă Burdujeni²⁰. Dar după încheierea contractului egumenul Aftanasie s-a răzgândit, străduindu-se să-l anuleze. Dar Constantin Hurmuzachi n-a cedat, ci a cerut domnului țării să fie pus în posesia moșiei²¹. Pentru a liniști „însă părțile” domnul Scarlat Calimah l-a citat pe egumen la Divan pentru a-l sfătui a preda lui C.[onstantin] Hurmuzachi moșia „după cuprinderea contractului ce are jeluitoriu de la mănăstire”²². Domnul n-a reușit, iar C.[onstantin] Hurmuzachi a fost silit să intenteze la 1827 mănăstirii proces, care s-a judecat la Tribunalul din Cernăuți. S-a dat câștig de cauză lui C.[onstantin] Hurmuzachi. Apelul mănăstirii s-a judecat un an mai târziu la Curtea de Apel din Lemberg. Curtea a reziliat contractul, ordonând urmașilor lui C.[onstantin] Hurmuzachi – Constantin Hurmuzachi murise între timp – să predea mănăstirii moșia Dornești în curs de 14 zile²³.

Sentința Curții de Apel din Lemberg a însemnat o lovitură grea pentru urmașii lui Constantin Hurmuzachi, care, văzându-se nedreptățiți, au apelat în ultimă instanță la însuși împăratul. Acesta cu decizia din 24 noiembrie 1828 a confirmat sentința Curții de Apel, iertând însă cheltuielile de judecată avute în toate trei instanțele²⁴. Drept urmare a acestei ultime decizii, arhimandritul Sofronie, egumenul mănăstirii Todereni, a dat în arendă moșia Dornești inginerului silvic Andreas Figura²⁵.

NOTE

1. Documentul nr. 44, din 6 martie 1794.
2. Documentul nr. 52, din 25 februarie 1800.
3. Documentul nr. 53, din 6 iunie 1800.
4. Documentul nr. 47, din 8 august 1796.
5. Documentul nr. 48, din 9 iulie 1797.
6. Documentul nr. 51, din decembrie 1799.
7. Documentul nr. 56, din 15 decembrie 1803.
8. Documentul nr. 48, din 9 iulie 1797.
9. Documentele nr. 58 și 59, din 29 februarie 1804.
10. Teodor Balan, *Forum Nobilium din Bucovina*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1927, p. 12.
11. Documentul nr. 61, din 27 iunie 1804.
12. Documentul nr. 63, din 20 august 1804.
13. Documentul nr. 62, din 12 iulie 1804.
14. Documentul nr. 65, din 29 noiembrie 1804.
15. Documentul nr. 68, din 12 ianuarie 1805.
16. Documentul nr. 69, din 8 februarie 1805.
17. Documentul nr. 108, din 25 iulie 1818.
18. Documentul nr. 140, din 26 august 1837.
19. Documentele nr. 85–87, din respectiv 11 martie, 10 iulie, 8 august 1809.
20. Documentele nr. 97–98, din 1 ianuarie și 20 aprilie 1813.
21. Documentul nr. 100, din 15 iulie 1813.
22. Documentul nr. 129, din 29 martie 1828.
23. Documentul nr. 130, din 25 august 1828.
24. Documentul nr. 132, din 13 ianuarie 1829.
25. Arhivele Statului Cernăuți, *Liber Instrumentorum*, VI, p. 489.

5. DOXACHI HURMUZACHI

Doroftei* sau Doxachi, al doilea copil al medelnicerului Constantin, s-a născut la 19 ianuarie 1782 în satul de baștină Horodiște de lângă Cotnar și a fost botezat de unchiul său Alexandru, după cum reiese din mărturia preotului Constantin din Horodiște. În postscriptumul acestei mărturii, Doxachi a adăogat următoarele: „Eu sunt născut la 19 Ghenar 1782 c[alendar] v[echi] în sat Horodiște și botezat de moșul meu marele postelnic Alexandru Hurmuzachi, tistu de Horodiște”¹. Doxachi a devenit așadar major la 19 ianuarie 1806, împlinind la această dată vârsta de 24 ani.

După cum se știe, moșia Cernauca a fost dată în februarie 1805 Ruxandei și celor trei copii ai ei, Doxachi, Alecu și Anastasia, fiecare din ei având a stăpâni a treia parte de moșie. De aceea Departamentul pricinilor străine din Moldova a înștiințat despre această hotărâre Agenția austriacă din Iași, adăogând că Ruxanda nu are voie să vândă sau să zălogească vreo parte de moșie, ci cel mult să aren-

* Doxachi apare uneori și sub acest nume, deoarece, când era copil, el a fost menit să devină călugăr, așadar îl întâlnim și sub numele de „Doroftei monahul”.

deze moșia pe timp de trei ani. După moartea ei, partea ei de moșie, deci a treia parte, urma să treacă pe seama celor patru copii ai ei, anume Constantin, Doxachi, Alecu și Anastasia².

Sosind la Cernauca în luna iunie 1805, Ruxanda, ca primă măsură, a reziliat contractul de arendă încheiat de fiul ei Constantin cu mazilul Dumitraș Șcraba pentru anii 1804–1808. Cum Șcraba nu mai era în viață – a decedat la 21 ianuarie 1805³ – rezilierea a fost adusă la cunoștința văduvei acestuia, Nastasia. În cartea de învoială din 4 iunie 1805 s-au indus următoarele motive pentru anularea contractului de arendă: Sărdarul Constantin Hurmuzachi stăpânise moșia Cernauca „cu răpire și fără de dreptate” și astfel contractul de arendă trebuie socotit „răsuflat și desăvârșit surpat”. Mai târziu Constantin sărdarul „s-au lepădat” de moșie. Nastasia Șcraboia, fiind „cap de femeie”, nu va putea face față îndatoririlor ei. Ea va rămâne în Cernauca până la ziua de sfântul Dimitrie, folosindu-se în timpul acesta de veniturile crâșmei, a velniței, a morii și de lemnul de ars, achitând stăpânei banii arendei pe anul în curs, în valoare de 800 galbeni în aur. După trecerea termenului Șcraboia va părăsi moșia, luând cu ea și toată averea ei mișcătoare⁴.

Odată cu încheierea acestei învoieli a încetat colaborarea familiei Hurmuzachi cu Dumitraș Șcraba și cu văduva acestuia. Cu „moșul” Dumitraș atât Constantin cât și Doxachi Hurmuzachi au dus-o bine. A administrat moșia Cernauca într-un timp, când Constantin nu se putea interesa de ea și a ajutat să se poarte procesele cu contele Giacomo Logoteti⁵, avansând și sumele de bani necesare⁶. Și Doxachi a împrumutat de la el sume de bani. Nici mama Ruxanda, nici fratele Constantin n-au vrut să restituie banii împrumutați de Doxachi. De aceea acesta, încă minor fiind, s-a obligat să-i restituie lui Șcraba banii împrumutați „fără cuvânt de răspundere”⁷.

Devenind major în anul 1806, Doxachi a cerut să i se dea partea sa de Cernauca. A primit-o și mama Ruxanda părea la început bucurasă că și-a văzut fiul ajuns în vârsta legiuită și i-a dat în arendă cu acest prilej și partea ei de moșie în schimbul sumei anuale de o mie lei bani turcești. Ea a raționat astfel: fiind „cap de femeie” și încă femeie „bătrână”, îi este suficientă suma de o mie de lei turcești. Dar dacă fratele sărdarul Hurmuzachi „te-a cumva supăra pentru parte me, să arăți răvașul meu acesta la giudecătorie ca să nu-l asculte, fiind că eu am protimisire pe dumneata și fiu meu ca unul ce au făcut multă cheltuială și ostenială în trebile mele”⁸.

Trebuie presupus, că Doxachi a luat în arendă cu acest prilej și partea de Cernauca a surorii sale Anastasia.

Dar învoiala încheiată cu Doxachi n-a fost pe placul celorlalți copii ai Ruxandei, adică a lui Constantin, Alecu și Anastasia. Ei au protestat, reușind în cele din urmă să-l înduplece pe domnul Moldovei să ordone o cercetare. Au fost încredințați cu facerea cercetării mitropolitul Veniamin și vornicul de obște Dumitrachi Bogdan, care în anaforaua lor din 20 mai 1806 au găsit că protistul a fost înaintat „cu cale” și au propus să se instituie o epitropie de trei, alcătuită din episcopul Grigorie Ieropolios, paharnicul Toader Carp și sărdarul Dumitrachi Jora asupra averii rămase după medelnicerul Constantin Hurmuzachi. Epitropii urmau să strângă veniturile moșiei Cernauca și să le împartă an de an în patru părți, din care una va fi a mamei Ruxanda, iar celelalte trei – ale copiilor Doxachi, Alecu și Anastasia. Moșia nu se va putea da în arendă decât de epitropie, iar amatorii care vor vrea să ia în arendă moșia Cernauca „să vie aice în Moldova și să cumpere venitul acelei moșii de la epitropii orânduiri”⁹.

Domnul Moldovei Alexandru Moruzi a aprobat această propunere, dându-i astfel putere de lege. Drept urmare, Departamentul pricinilor străine a avizat

Agentia austriacă din Iași, iar aceasta a adus hotărârea la cunoștința autorităților bucovinene¹⁰.

Hotărârea luată a fost împotriva intereselor lui Doxachi care, ajuns major, stăruia să-și ia în stăpânire partea sa de Cernauca și să administreze și celelalte părți ale moșiei. Pentru a dovedi că a ajuns major, s-a adresat preotului Constantin din Horodiște care i-a eliberat dovada, precum că este născut în anul 1782 și deci la 1806 a împlinit vârsta de 24 ani. Această dovadă, autenticată de Departamentul pricinilor străine din Moldova și acceptată de Agentia austriacă din Iași, a fost expediată Tribunalului din Cernăuți¹¹.

Dar la 20 iunie 1807 Departamentul pricinilor străine și-a revocat semnătura, susținând că dovada preotului Constantin este „neadevărată”, întrucât Doxachi, se zice în adresa acestui Departament, încă nu este major și deci se mai afla „sub povățuirea epitropilor”, el nu-și poate lua în stăpânire partea sa de Cernauca¹².

Nu se știe cine a informat Departamentul Moldovei că dovada preotului Constantin din Horodiște este falsă. Dovada a fost corectă, iar Departamentul, dându-și seama că a fost indus în eroare, a recunoscut în cele din urmă majoratul lui Doxachi. Drept urmare, chiar în acest an, 1807, Doxachi a fost acceptat „chizăș” al mamei sale, obligându-se să vegheze asupra respectării hotărârii luate de Divan și aprobate de Domn.

Din noua hotărâre a Departamentului reiese că la 1807 Doxachi a intrat în stăpânirea părții sale de Cernauca și că este în drept să administreze și celelalte părți ale moșiei, având a în mână epitropiei instituite veniturile părților administrate de el.

Lucrurile și-ar fi luat cursul normal, dacă mama Ruxanda, nesocotită cum era, n-ar fi arendat la 28 iunie 1808 armeanului Grigorie Torosievici moșia Cernauca, adică partea ei și cea a fiicei sale Anastasia¹³.

De aici a început conflictul dintre Doxachi și mama sa Ruxanda. Doxachi a protestat împotriva acestei arendări înștiințând Divanul Moldovei și epitropia instituită de acesta. S-au iscat „necontenite proțesuri” între mamă și fiu. Epitropia a învinuit atât pe mama Ruxanda cât și pe fiul Doxachi că nu i-au înaintat socotelile asupra veniturilor moșiei Cernauca și în consecință a propus să se ridice Ruxandei „toată puterea” ca să nu aibă „a să mai amesteca în venitul moșiei Cernaucăi”, iar „chizășul” Doxachi să fie chemat la Divan pentru „a da seamă de toate acele ce de cătră maica i să ceru după înscrisă chizășia a sa ce ave dată la Divan”. Tribunalul din Cernăuți să fie rugat a încasa veniturile celor două părți de Cernauca, care venituri urmează să fie adunate pentru a servi la căsătoria fiicei Anastasia și a da socoteală epitropiei din Iași. De banii încasați nu vor dispune decât epitropii „fără a căroră iscălitură nimene să nu-i rădice”. Epitropia se obligă să înmâneze Ruxandei o parte din bani pentru asigurarea traiului, iar restul de bani să-i administreze în folosul Anastasiei. Contractul încheiat cu arendașul Torosievici „să nu să ție în samă, nici să se întabuluiască, nici întromisie să se deie cumpărătorului”. Doxachi să fie îndepărtat „de acele mai sus arătate două părți a maică sa și a surori sa” ca unul care n-a înaintat Divanului socotelile veniturilor Cernaucăi. Mai mult! Doxachi să vină la Iași, pentru a se dezvinovăți în fața epitropiei, constituită acum din episcopul Ieropoleos și din egumenul de Galata Dionisie¹⁴.

Astfel mama Ruxanda a fost pusă sub interdicție ca una care s-a dovedit nepotrivită să administreze moșia Cernauca, iar sechestrul judiciar a fost numit întâi boierul Dobrovolschi de Buchental din Dobronăuți, iar mai târziu Leon conte de Logoteti din Șerăuți, fiul lui Giacomo Logoteti¹⁵.

Măsura luată împotriva văduvei Ruxanda a fost aspră și ar putea să pară nedreaptă, dacă nu s-ar cunoaște și alte amănunte din viața ei. Ea era cheltuitoare

și era mereu în nevoie de bani. Contracta datorii de la cine putea. De la arendașul Grigorie Torosievici a luat un avans în suma de 2333 lei 20 cruceri. Neputând intra în posesia moșiei arendate, Torosievici a cerut timp de patru ani restituirea sumei avansate. Neprimind banii, a dat-o în judecată pe Ruxanda. Ea a fost condamnată să restituie suma de bani primită împreună cu dobânda de 5%. Al doilea caz e mai grav. Intenționând să-l dea în judecată pe fiul ei Doxachi, Ruxanda s-a îndatorat pe la samsari evrei și pe la diferiți funcționari din Iași, Cernăuți și Lemberg. Lista creditorilor ei este destul de mare. Au fost între ei: evreica Tunia, evreul Meilich Juster, negustorul de coloniale Miculi, dragomanul Agenției austriece din Iași Cantemir și avocatul din Lemberg Mihai Nanovschi.

Datoriile contractate de Ruxanda au pus pe gânduri epitropia din Iași și l-au exasperat pe Doxachi. La 1815 el le-a achitat, luând în schimb în arendă permanentă partea mamei Ruxanda din Cernauca.

De tot neobișnuit și păgubitor a fost felul cum mama Ruxanda a acționat în problema fiicei sale Anastasia. Având nevoie de bani, Ruxanda a împrumutat în anul 1807 de la mazălul Ilie Sava suma de 340 lei austrieci, dând zălog partea ei de Cernauca și promițându-i în căsătorie pe fiica Anastasia. Ea i-a „făgăduit” fata și l-a încredințat că e „bucuroasă” că-l va avea de ginere. Ea declara că e gata „cu toată voia me deplină a da du-sale pe fiica me Nastasica soțu dumisale cu toate ce are și i să cuvine”¹⁶.

Procedul mamei Ruxanda a fost atât ilegal cât și condamnat. Conform hotărârii domnești din 1806 ea nu era în drept să amaneteze nici o parte de Cernauca, iar atunci când a încheiat târgul cu Sava, fiica Anastasia nu avea decât vârsta de 13 ani. Aflând de târgul încheiat de mama sa cu Sava, Doxachi a intervenit energic, restituind la 1807 prezumtivului său cumnat suma împrumutată de mama sa, silindu-l totodată pe Sava să renunțe la pretențiile sale, adică la Anastasia¹⁷.

Anastasia s-a căsătorit mai târziu cu boierul Vasile Vasilco din Berhomet¹⁸.

Ruxanda a decedat în Cernauca la 12 august 1818. Pe lespede de pe mormântul ei se găsește următoarea inscripție:

„Sub această piatră să odihnește roaba lui Dumnezeu Roxanda Hurmuzachi medelnicereasă care s-au săvârșit în casa fiului său, Cernauca la 12 august 1818”.

Astfel și-a găsit liniștea eternă sufletul chinuit al mamei Ruxanda care din pricina temperamentului ei nenorocit a intrat în conflict atât cu copiii ei, cât și cu autoritățile moldovenesti și austriece.

Partea de Cernauca a mamei Ruxanda urma să se împartă între cei patru copii ai ei, anume Constantin, Doxachi, Alexandru și Anastasia, fiecare din ei având a primi a douăsprezecea parte din întreaga moșie. Dar Doxachi care intenționa să se așeze pentru totdeauna în Bucovina s-a înțeles din timp cu frații săi, care pe rând i-au cedat părțile lor¹⁹. De la sora Anastasia nu s-a păstrat actul de cesiune. Dar întrucât după moartea mamei Ruxanda Doxachi apare ca singurul stăpân al Cernaucii, înseamnă că Anastasia a cedat sau a vândut lui Doxachi partea ei.

Doxachi s-a căsătorit între anii 1810–1811 cu Ilinca, fiica boierului Iordachi Murguleț din satul Mihalcea, ținutul Cernăuți. Această moșie se constituia din două jumătăți, din care una purta numele de Mihalcea, iar cealaltă – cel de Camina sau Camena. Iordachi Murguleț stăpânea moșia Camena, pe care a dat-o zestre fiicei sale Ilinca.²⁰

Dacă data de naștere de 1794 a Ilinchăi este corectă, atunci ea s-a căsătorit în vârstă de 14–15 ani.

Neamul Murguleț este vechi. După spița neamului Murguleț alcătuită la 12 octombrie 1814 de Departamentul pricinilor străine din Moldova, neamul

Murguleț s-ar trage din boierul Cosma Murguleț²¹. Or, această știre nu corespunde adevărului, fiindcă un boier cu numele de Cosma Murguleț n-a existat în Moldova. În schimb e cunoscut între anii 1575–1579 boierul Cosma Murgu care a fost pe rând mare vornic de Țara de Jos și pârcălab de Hotin. Dar de la acest Cosma Murgu nu descinde familia Murguleț. Astăzi se știe că strămoșul familiei Murguleț a fost boierul Turcea, care între anii 1569–1570 a fost pârcălab de Hotin. Fiul lui a fost Toader Turcea, zis Murguleț²². Urmașul său, zis Ieremie Murguleț, a stăpânit la 1625 moșia Mihalcea din ținutul Cernăuți, zisă pe vremuri Mihalciul²³. La 1768 moșia Mihalcea se găsea în stăpânirea lui Ioniță Murguleț, de la care a moștenit-o Toader Murguleț, soțul Zamfirei, fiica lui Ioan Stroiescu fost jicnicer²⁴. Copiii acestui Toader Murguleț, anume Ioniță, Iordachi și Caterina au împărțit întreolaltă moșia Mihalcea. În partea fraților Ioniță și Iordachi a căzut jumătatea de moșie zisă Camena²⁵. Partea de Camena a lui Iordachi Murguleț a moștenit-o la 1811 fiica sa Ilinca, soția de mai târziu a lui Doxachi Hurmuzachi.

Doxachi a înzestrat moșia Cernauca cu o biserică și cu un castel.

Nu știm în ce stare s-a găsit vechea casă boierească din Cernauca, dar despre starea în care se găsea biserica veche s-au păstrat multe informații în „Protocoloalele cvartalnicei revizii” alcătuite de protopopii ținutului Cernăuți. La 29 noiembrie 1820, protopopul Ioachim Voiuțchi a comunicat că vechea biserică fusese clădită din lemn de stejar. Era mică, cu stâlpii putreziți și acoperișul defect. Curtea bisericii nu era împrejmuită, iar cimitirul de lângă biserică avea un gard de nuiele²⁶. La 1824 situația ei era alta. „De bun neam”, boierul Doxachi Hurmuzachi a început a zidi altă biserică din piatră, cu un turn deasupra pridvorului, care urma să servească de clopotniță²⁷.

Odată cu biserica s-a zidit și castelul.

La 1825 zidirea bisericii și a castelului era terminată. Sfințirea lor era fixată pe ziua de 6 noiembrie, cu două zile înainte de hramul sfinților arhangheli. În acest scop Doxachi l-a invitat pe episcopul Bucovinei Isaia Balosescul rugându-l cu „adâncă plecăciune a lua ostenală și a veni până aici la Cernauca, la 6 Noemvrie

Biserica de la Cernauca, construită de Doxachi Hurmuzachi.

calindarul vechiu, unde atunce să va înnoroci și păcătoasa casa me a lua arhiereasca blagoslovenie Preasfinției Voastre". El speră că episcopul nu va „răni pe smerita sluga Voastră cu nevenire Preasfinției Voastre la pomenita ză", căci nevenind, se va produce în sufletul său o rană care „în veci nu să va vindeca"²⁸.

La invitarea lui Doxachi episcopul Baloșescul a răspuns imediat, mulțumind pentru trimiterea „cinstitei și predoritei" scrisori. Îl felicită pe Doxachi pentru ajutorul primit de la Dumnezeu „întru gătire dumnezeescului său lăcaș spre vecinică pomenire" și-l asigură că se va grăbi „ca ori din care loc mă voi afla, fără de sminteală mă voi întoarce ca la vadeaoa cea însemnată de dumneata, adecă la 6 a viitorei luni Noemvrii calendar vechi, să mă aflu în Cernauca spre învrednicire la dumnezeieștile slujbe sfințeniei acestii preslăvitei biserici"²⁹.

Nu se știe în ce fel a fost sfințită biserica și castelul din Cernauca, dar se poate presupune că sfințirea a decurs cu tot fastul necesar, în prezența multor oaspeți și a locuitorilor din Cernauca. În procesul verbal al „cvarțialnicei revizii" din anul 1826 scrie că noua biserică este zidită din piatră și împrejmuțată cu un „statornic zid"³⁰. La 1828 și cimitirul din curtea bisericii a fost găsit îngrădit de jur-împrejur³¹.

În anul 1870 interiorul bisericii* a fost zugrăvit de către pictorul vienez Iobst, care cu puțin înainte împodobește Palatul Mitropolitan din Cernăuți. Cheltuielile zugrăvirii bisericii au fost suportate de noul stăpân al Cernaucăi, Petru Petrino, ginerele lui Doxachi Hurmuzachi³².

Având două cetățenii, cea moldovenească și cea austriacă, Doxachi conta și pe lista boierilor moldoveni. Prin anaforaua din 15 aprilie 1819 Divanul Moldovei a propus numirea lui în rang de mare căminar, fiind „de acum vecinic stăpânitoriu al întregi părăntăștii sale moșii Cernauca din Kesaro-Krăiasca Bucovină". Voievodul Șarlat Calimah, aprobând propunerea Divanului, l-a numit mare căminar „căzându-i-să ca unui eughenis s-au și cinstit de Noi după stare neamului său cu cinu de boierie în arătatul de mai gios rangu de vel căminar"³³.

Doxachi a fost mare căminar timp de opt ani. În acest interval s-au petrecut evenimente care au dat prilej lui Doxachi să câștige mari merite naționale. În anul 1821 Moldova a fost invadată de armata eteristă a lui Alexandru Ipsilanti, care se strădui să câștige de partea sa poporul român. Dar Ipsilanti n-a găsit în Principatele Române primirea pe care o aștepta. Țărănimea a rămas indiferentă la chemările lui, iar o parte a boierimii s-a refugiat peste hotare. Câțiva din ei au venit în Bucovina, așezându-se în Cernăuți, unde au ocupat otelurile și au închiriat camere pe la casele particulare. Între boierii refugiați în Bucovina au fost membrii familiilor

* Fiind căsătorit și iubind viața patriarhală, la 1852 s-a decis în familie ca anume Gheorghe să preia în stăpânire moșia Cernauca. De la 1854, după despăgubirea fraților și sorerilor sale pentru partea lor, Gheorghe Hurmuzachi devine singurul moștenitor al moșiei Cernauca, până la 31 decembrie 1867, când o vinde cumnatului său, Petru Petrino-Armis, cum menționează și autorul studiului, la nota 32.

Deci interiorul bisericii din Cernauca a fost pictat de maestrul Iobst pe timpul administrării moșiei de către Petru Petrino.

Teodor Balan greșește însă atunci când susține că pictorul Carol Iobst a pictat interiorul Palatului Mitropolitan din Cernăuți înaintea bisericii din Cernauca. Maestrul vienez renovează pictura interioară a Catedralei din Cernăuți între anii 1893–1895, iar pictura decorativă a Capelei din turnul cu ceas (pe atunci „Presbiterul" din Palatul Mitropolitan) a fost executată de către maestrul Carol Iobst în colaborare cu profesorul vienez Johann Klein abia între anii 1880–1882, sub ctitoria mitropolitului Silvestru Morariu-Andrievici.

Nu se cunoaște cine a pictat și dacă a pictat interiorul bisericii din Cernauca înaintea lui Iobst.

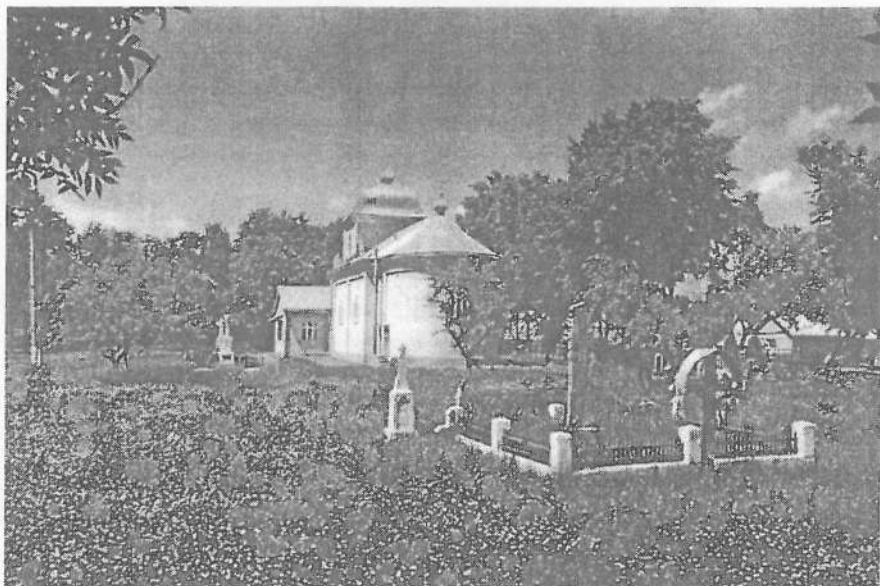
Astăzi în biserica din Cernauca se mai păstrează fragmente din pictura secolului al XIX-lea. Nu se cunoaște cine a mai renovat-o în secolul al XX-lea.

Stourdza, Balș, Cantacuzino, Ghica, Răducanu-Rosetti, Neculce, Rosnovanu, Petrino și alții. Și doctorii în medicină Iosif Carusso și Alecu Samurcaș s-au adăpostit în Cernăuți, în timp ce mitropolitul Moldovei Veniamin a petrecut timp îndelungat la moșia Bosanci de lângă Suceava, proprietatea Mitropoliei din Iași.

În Doxachi Hurmuzachi refugiații moldoveni au găsit un mare sprijinitor. Unora le-a găsit gazde, iar altora le-a deschis porțile încăpătoare ale sale case din Cernăuți. Îi încuraja și le înlesnea petrecerea, făcând intervențiile necesare pe la autorități.

Atitudinea mai mult decât prietenească a lui Doxachi față de refugiații moldoveni n-a putut rămâne neobservată și nerăsplătită de domnul Moldovei. Aflând de „cinstitele purtări” ale lui Doxachi și apreciindu-i acele „feluri deosebite și îmbrătoșări compatrioților noștri simțitoare și de mulțămire” dovedite „în vremea tulburărilor”, domnul Moldovei Ioan Sandu Stourdza i-a conferit la 1827 rangul de mare agă³⁴.

Dar Doxachi a grijit și de alt val de refugiați moldoveni. Tulburările din anul 1848 au silit un număr de boieri și intelectuali moldoveni să se refugieze în Bucovina. Între ei se găseau oameni de primul rang, care urmau să aibă un rol important în istoria culturală și politică a Moldovei de mai târziu. Și acestora le-a venit în ajutor Doxachi cu vorba și cu fapta, găzduind un număr din ei în casa sa din Cernăuți și în castelul său din Cernauca. Pentru a demonstra de ce sentimente de respect și de grațitudine erau animați refugiații moldoveni față de Doxachi, nu vom cita decât declarația unuia din ei, a bărbatului politic de mai târziu Mihail Kogălniceanu. „Fiți bine încredințat”, scria acesta la 1865 lui Gheoghe Hurmuzachi, fiul lui Doxachi, „că în toate fazele și agitațiunile vieții mele eu niciodată nu am uitat buna și cordiala ospitalitate ce în anul 1848 eu și mai mulți bărbați publici ai României au găsit în scumpa și neuitata Bucovină și îndeosebi în sânul familiei Hurmuzachi”³⁵.

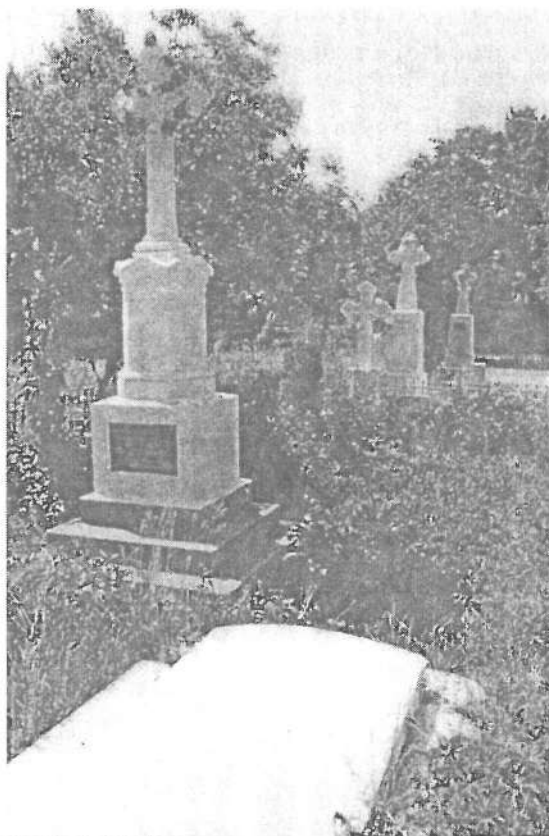
Biserica de la Cernauca, ctitorită de Doxachi Hurmuzachi (1782–1857), tatăl celebrilor frați Hurmuzachi. În prim plan – mormântul marelui istoric român Eudoxiu Hurmuzachi (1812–1874).

Prin felul prietenos cum s-a comportat în două rânduri față de refugiații moldoveni, Doxachi și-a câștigat nu numai recunoștința refugiaților, ci și un titlu de glorie în amintirea întregului popor român.

Și meritele lui Doxachi câștigate la 1848 și-au găsit răsplata convenită. La 1856 domnul Moldovei Grigorie Ghica l-a onorat cu una din cele mai importante dregătorii moldovenești, conferindu-i rangul de vornic³⁶.

Doxachi și-a scris testamentul la 1 iulie 1850, lăsându-și averea pe seama copiilor. Și-a rezervat numai casa din Cernăuți și o mică parte din veniturile moșiei Cernauca³⁷.

Moartea l-a ajuns la 1 aprilie 1857. Soția sa Ilinca l-a urmat la 17 ianuarie 1858, deci opt luni în urmă.

**Mormintele Hurmuzăcheștilor de la Cernauca
(azi Ucraina).**

* În 1812, Doxachi Hurmuzachi cumpără o casă în Cernăuți de la contele Leon Logoteti, împreună cu un complex teritorial, care a slujit drept curte pentru casă, în apropierea bisericii Sf. Paraschiva. În această casă din Cernăuți au fost găzduiți, la vremea sa, Aron Pumnul, Andrei Șaguna, George Barițiu etc. Aici a fost primit, în 1847, și Ferenc Liszt, în perioada când maestrul ungar a susținut cele două concerte la Cernăuți, în incinta „Hôtel-ului de Moldavie”.

Iată înscripțiile de pe mormântul comun din Cernauca:

„Aice zac robii lui Dumnezeu Doxachi Hurmuzachi mare vornic al Moldovei cu soția sa Ileana.

Răposat la 1 Aprilie 1857 în vârstă de 75 ani.

Răposată la 17 Ianuarie 1858 în vârstă de 62 ani“.

Osemintele amândurora au fost înhumate în Cernauca, în cripta familială. Cu timpul, acoperișul criptei s-a defectat. De aceea în luna mai 1925 osemintele amândurora au fost ridicate și așezate în două sicrie noi și reînhumate în cripta renovată în ziua de 11 iunie 1925. În peretele criptei a fost zidită o casetă în care se afla un pergament cu următoarea inscripție:

Aici zac osemintele lui Doxachi Hurmuzachi, fost mare vornic al Țării Moldovei, fiul medelnicerului Constantin, și al nevestei sale Ruxanda, născut la 19 ianuarie 1782 în satul Horodiște, ținutul Hârlăului, și mort în Cernauca la 1 aprilie 1857 în vârstă de 75 ani, 2 luni și 12 zile.

Aici zac osemintele Elenei Hurmuzachi, văduva marelui vornic Doxachi Hurmuzachi, fiica stolnicului Iordachi Murguleț, stăpânul moșiei Mihalcea și a nevestei sale Safta, fiica lui Ioan Constandinovici, născută în anul 1796 și moartă în Cernauca la 17 ianuarie 1858 în vârstă de 62 ani.

În urma lui Doxachi au rămas șapte copii

1. Constantin, născ. 12 noiem. 1811.
3. Gheorghe, născ. 7 februarie 1817.
5. Elizaveta, născ. 1821.
7. Neculai, născ. 19 martie 1826.

2. Eudoxiu, născ. 29 sept. 1812.
4. Eufrosina, născ. 4/16 febr. 1820
6. Alecu, născ. 16 august 1823.

Dintre ei au rămas celibatari: Constantin, Eudoxiu și Alecu.

Gheorghe s-a căsătorit cu Eufrosina Flondor din Storojineț, iar Neculai cu Natalia Stârcea.

Soțul Eufrosinei a fost Petru Petrino din Rujnița, Basarabia, iar cel al Elisavetei, Gheorghe Stourdza din Dulcești, lângă Roman.

NOTE

1. Documentul nr. 78, din 7 martie 1807.
2. Documentul nr. 69, din 8 februarie 1805.
3. *Forum Nobilium, Successia cum tutela*, 23.
4. Documentul nr. 70, din 4 iunie 1805.
5. Documentul nr. 48, din 9 iulie 1797.
6. Documentul nr. 64, din 16 noiembrie 1804.
7. Documentul nr. 55, din 26 aprilie 1803.
8. Documentul nr. 73, din 22 februarie 1806.
9. Arhivele Statului Cernăuți, *Liber Relationum*, III, p. 694.
10. Documentul nr. 76, din 31 mai 1806.
11. Documentul nr. 78, din 7 martie 1807.
12. Documentul nr. 80, din 20 iunie 1807.
13. Documentul nr. 83, din 28 iunie 1808.
14. Documentul nr. 84, din 19 iulie 1808.
15. Documentele nr. 95 și 102, din 1 aprilie 1812 și, respectiv, 24 septembrie 1813.
16. Documentul nr. 79, din 27 aprilie 1807.

17. Documentul nr. 81, din 12 decembrie 1807.
18. Documentul nr. 90, din 13 aprilie 1811. Anastasia Hurmuzachi s-a născut în Hârlău, în anul 1792, și a decedat în satul Lucavăț la 12 noiembrie 1824 calendar nou, în vârstă de 32 ani. Copiii rămași în urma ei au fost: Nicolai, Constantin, Ruxanda, Ilie, Gheorghe și Vasile. Averele rămase în urma Anastasiei: jumătate Camena, părți din Lucavăț, Mihova și Berhomet. (*Forum Nobilium* din Cernăuți, *Pupillaria*, 395).
19. Documentele nr. 91, 92, din 20 aprilie și 30 mai 1811.
20. Documentul nr. 94, din 8 noiembrie 1811.
21. Documentul nr. 103, din 12 octombrie 1814.
22. *Documente privind istoria României*, seria Moldova, veacul XVI/ 2, p. 182, nr. 141, și p. 232, nr. 243. *Spîta neamului Murguleț*, vezi ale noastre: *Documente bucovinene*, vol. III, p. 104.
23. Arhiva istorică, vol. III, p. 218, nr. 17.
24. Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 111, nr.3.
25. *Ibidem*, vol. IV, p. 259, nr. 90.
26. Documentul nr. 115, din 29 noiembrie 1820.
27. Documentul nr. 119, din 20 august 1824.
28. Documentul nr. 121, din 15 septembrie 1825.
29. Documentul nr. 122, din 7 octombrie 1825.
30. Documentul nr. 126, din 9 iunie 1826.
31. Documentul nr. 130, din 25 august 1828.
32. Moșia Cernaucă a trecut în urmă în proprietatea lui Gheorghe Hurmuzachi, fiul lui Doxachi. Acesta a vândut-o, la 31 decembrie 1867, cumnatului său Petru Petrino, în schimbul unor case din Viena, una pe Wollzeile nr. 787, iar alta pe Josefstadt, 15. (Arhivele Statului din Cernăuți, *Liber Instrumentorum*, 44, p. 72, nr. 52).
La 4 mai 1892 Alexandru baron Petrino-Armis, fiul lui Petru Petrino, a vândut moșia Cernaucă lui Bernhard Rosenstock, originar din Skala, Galiția, pentru suma de 655 000 florini.
Castelul* din Cernăuți, zidit de Doxachi, nu mai există. A fost distrus în cursul primului război mondial.
33. Documentul nr. 110, din 15 aprilie 1819.
34. Documentul nr. 127, din 18 octombrie 1826.
35. Teodor Balan, *Din corespondența lui M. Kogălniceanu cu frații Hurmuzachi*, p. 13.
36. Documentul nr. 145, VI, din 15 iulie 1850.
37. Documentul nr. 143, din 18 decembrie 1843.

* Cu siguranță că este vorba despre castelul din Cernaucă, distrus de armata rusă în august 1914, iar ulterior, în 1917, armata austriacă a scos și tot materialul pietros din el, pentru a pava șoseaua, în scopuri strategice de război.
În Cernăuți exista doar casa, cumpărată de boierul Doxachi Hurmuzachi de la contele Leon Logoteti. Deci nu castelul din Cernăuți, ci castelul din Cernaucă.

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ ÎN REGIUNEA ODESA, UCRAINA

(STUDIU DEMOGRAFIC ȘI LINGVISTIC)

Gheorghe Jernovei, Eugen Jernovei

Cernăuți

În cadrul proiectului „Limba română vorbită în Ucraina”, realizat de lingviștii din Ucraina (Universitatea din Cernăuți) și Germania (Institutul de Romanistică al Universității din Leipzig), este prevăzută studierea situației demografice, lingvistice și sociolingvistice în fiecare regiune cu populație românofonă compactă din Ucraina.¹ Acestea se află la periferia întregii arii sociolingvistice est-romanice din România și include partea de nord a fostei Moldove istorice și a Maramureșului. Zonele sociolingvistice românofone din Ucraina sunt situate în regiunile Cernăuți, Transcarpatia și Odesa.

Regiunea Odesa este, în acest cadru, una dintre cele mai reprezentative zone sociolingvistice românofone din Ucraina, deoarece aici locuiesc peste 184 836 de persoane românofone (84 519 – „moldoveni”, conform datelor recensământului din 1989, ceea ce constituie 40,18% din totalul populației românofone din Ucraina)². Ea ocupă un teritoriu egal cu 33 300 km și include 26 de raioane administrative, 13 municipii, 26 de orașele și 1 239 de comune. Populația românofonă locuiește în mod compact în următoarele raioane: Ismail, Chilia, Reni, Sărata, Tatarbuniar, Tarutino, Arțiz și Bolgrad.

Istoriografia sovietică³ delimitează următoarele etape ale constituirii regiunii Odesa: în sec. XVIII – XIX acest teritoriu făcea parte din sud-vestul fostului Imperiu Rus, iar după revoluția din octombrie 1917, el devine parte componentă a fostei Uniuni Sovietice. În 1932 pe acest teritoriu este înființată regiunea Odesa, în componența căreia au intrat municipiile Kirovograd, Mikolaiv, Herson și 46 de raioane. După extinderea raioanelor în 1935 numărul lor ajunge la 70. În 1937 din componența regiunii Odesa s-a separat regiunea Mikolaiv, din care făceau parte 3 municipii și 29 de raioane, iar în 1939, la recent înființata regiune Kirovograd, au fost transferate încă 10 raioane.

Începând cu anul 1924 o parte din actuala regiune Odesa intra în componența fostei R.A.S.S. Moldovenești, care făcea parte din R.S.S. Ucraineană. „În 1940, – menționează mai departe același izvor, – în legătură cu înființarea R.S.S. Moldovenești, regiunii Odesa i se alipesc încă 8 raioane, care făceau parte din R.A.S.S. Moldovenească.”⁴

În această perioadă în regiunea Odesa nu erau încă incluse raioanele românofone din sudul Basarabiei (Bugeacul), care din 1918 până în 1940 se aflau în componența României. Istoricul acestei probleme este prezentat astfel: „În 1940

guvernul sovietic a recunoscut necesitatea că a venit timpul cuvenit de a începe împreună cu România soluționarea problemei întoarcerii Basarabiei către Uniunea Sovietică. România a fost forțată să satisfacă cererea justificată a U.R.S.S. Basarabia s-a reunit cu Uniunea Sovietică și cea mai mare parte a teritoriului ei, conform Legii adoptate de Sesiunea Sovietului Suprem al U.R.S.S. de la 2 august 1940, a intrat în componența Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, recent înființate, iar județele Ismail, Akerman și Hotin, în care populația ucraineană era majoritară, au fost unite cu Ucraina sovietică. La 7 august 1940, în componența R.S.S. Ucrainene, a fost înființată regiunea Ismail, în care au intrat fostele județe Ismail și Ackerman⁵. Nu este necesar nici un comentariu referitor la „obiectivitatea” acestei Decizii a guvernului sovietic, aceasta fiind o consecință a Pactului Ribentropp-Molotov.

Mai târziu, deja în perioada postbelică, cele șapte raioane cu populație românofonă (Reni, Chilia, Ismail, Tatarbunar, Sărata, Tarutino, Bolgrad și Arțîz)⁶ au intrat în componența actualei regiuni Odesa.

În mozaicul celorlalte etnii conlocuitoare din regiunea Odesa populația românofonă, la nivel cantitativ, este reprezentată în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1: *Componența națională a populației regiunii Odesa în 1989.*

Nr.	Etnie	Q abs.	Q rel. (%)
1.	Ucraineni	1 432 737	54,6
2.	Ruși	719 039	27,4
3.	Bulgari	165 821	6,32
4.	Moldoveni	144 534	5,51
5.	Evrei	69 105	2,63
6.	Găgăuzi	27 369	1,04
7.	Alte etnii	65 640	2,50
Total		2 624 245	100%

În comparație cu cifrele respective pentru aceleași etnii, pentru toată Ucraina, situația este redată în tabelul nr. 2.

Tabelul nr. 2: *Componența națională a populației regiunii Odesa în comparație cu cea a populației Ucrainei în ansamblu în 1989.*

Nr.	Etnie	Regiunea Odesa		Ucraina	
		Q abs.	Q rel. (%)	Q abs.	Q rel. (%)
1.	Ucraineni	1 432 737	54,6	37 419 053	72,73
2.	Ruși	719 039	27,4	11 355 582	22,07
3.	Bulgari	165 821	6,32	233 800	0,45
4.	Moldoveni	144 534	5,51	324 525	0,63
5.	Evrei	69 105	2,63	486 326	0,95
6.	Găgăuzi	27 369	1,04	31 967	0,06
7.	Alte etnii	65 640	2,5	1 600 781	3,11
Total		2 624 245	100%	51 452 034	100%

Așadar, populația românofonă din regiunea Odesa (reprezentată la recensământul menționat numai prin denumirea etnică „moldoveni”) constituie în total 5,51% (sau 144 534) în comparație cu 0,89% (324 525 sau 0,63% moldoveni și 134 825 sau 0,26% români) în toată Ucraina și este una dintre cele mai reprezentative în mozaicul etnic al minorităților naționale din regiunea Odesa.

Scopul acestui articol este de a prezenta evoluția situației demografice a populației românofone din regiunea Odesa (în comparație cu celelalte etnii conlocuitoare) în perioada postbelică (în baza datelor recensămintelor din 1959 și din 1989) și de a analiza manifestarea lingvistică a acestei populații în lumina atitudinii ei față de limba maternă și față de alte limbi ce funcționau paralel (ucraineana, rusa, bulgara, găgăuza sau alte limbi), precum și de a delimita la nivel geografic, ținând cont de trecutul istoric și de particularitățile lingvistice respective, unele zone, care ar putea prezenta anumite caracteristici sociolingvistice interesante în procesul studierii limbii române vorbite în Ucraina.

Datele statistice ale recensământului din 1959 sunt prezentate în tabelul nr. 3.

Tabelul nr. 3: *Componența națională a regiunii Odesa în 1959.*

Nr.	Etnie	Q abs.	Q rel. (%)
1.	Ucraineni	1 124 365	55,48
2.	Ruși	440 359	21,73
3.	Bulgari	153 115	7,55
4.	Moldoveni	125 045	6,17
5.	Evrei	121 377	5,99
6.	Găgăuzi	21 722	1,07
7.	Alte etnii	40 626	2,01
Total		2 026 609	100%

Tabelul nr. 4 prezintă situația repartizării etniilor respective pe regiunea Odesa, în comparație cu întreaga Ucraină, conform datelor recensământului din 1959.

Tabelul nr. 4: *Componența națională a populației regiunii Odesa în 1959 în comparație cu cea a populației Ucrainei în ansamblu.*

Nr.	Etnie	Regiunea Odesa		Ucraina	
		Q abs.	Q rel. (%)	Q abs.	Q rel. (%)
1.	Ucraineni	1 124 365	55,48	32 158 493	76,81
2.	Ruși	440 359	21,73	7 090 813	16,93
3.	Bulgari	153 115	7,55	219 409	0,52
4.	Moldoveni	125 045	6,17	241 650	0,58
5.	Evrei	121 377	5,99	840 311	2,01
6.	Găgăuzi	21 722	1,07	23 530	0,06
7.	Alte etnii	40 626	2,01	1 294 840	3,09
Total		2 026 609	100%	41 869 046	100%

Evoluția situației demografice a etniilor menționate din regiunea Odesa în perioada 1959–1989 este redată în tabelul nr. 5.

Populația românofonă (moldovenii) din regiunea Odesa (precum și celelalte etnii autohtone din zonă (în afară de ruși și alte etnii) a înregistrat în 1989 o scădere procentuală de 0,66% față de 1959, în timp ce în Ucraina în ansamblu a avut loc o majorare de 0,07%. Acest fapt se explică prin procesul de migrare a moldovenilor din regiunea Odesa în căutare de lucru, fie în Ucraina, fie în alte teritorii ale fostei Uniuni Sovietice și prin înlocuirea lor cu alte etnii, în primul rând, cu rușii.

Tabelul nr. 5: *Dinamica populației în regiunea Odesa în perioada 1959–1989.*

Nr.	Etnie	1959		1989		(+) , (-) în 1989 față de 1954
		Q abs.	Q rel. (%)	Q abs.	Q rel. (%)	
1.	Ucraineni	1 124 365	55,48	37 419 053	54,6	- 0,88
2.	Ruși	440 359	21,73	11 355 582	27,4	+ 5,67
3.	Bulgari	153 115	7,55	233 800	6,32	- 1,23
4.	Moldoveni	125 045	6,17	324 525	5,51	- 0,66
5.	Evrei	121 377	5,99	486 326	2,63	- 3,36
6.	Găgăuzi	21 722	1,07	31 967	1,04	- 0,03
7.	Alte etnii	40 626	2,01	1 600 781	2,5	+ 0,49
Total		2 026 609	100%	51 452 034	100%	

În acest cadru demografic general se înscrie și situația sociolingvistică marcată prin atitudinea vorbitorilor românofoni față de limba maternă, ca limbă de uz personal, și considerarea unei alte limbi în acest rol (rusa, ucraineana, bulgara etc.). Pentru a urmări evoluția conștiinței lingvistice a populației românofone din regiunea Odesa sub acest aspect, este necesară o analiză a situației prezentată în lumina statistică a datelor recensămintelor deja menționate din 1959 și din 1989, conform tabelelor 6A și 6B.

Pentru aprecierea concretă a acestei situații, este necesară o analiză comparativă (în procente), cu scopul relevării persoanelor recenzate după limba maternă. După cum reiese din cifrele expuse în tabelul nr. 7, în acești 30 de ani, procesul de deznaționalizare lingvistică a populației românofone din regiunea Odesa (precum și a celorlalte etnii autohtone în afară, de ruși) a evoluat destul de intens : de la 86,03% de români (moldoveni), care în 1959 considerau româna („moldovenească”) ca limbă maternă, în 1989 se înregistrează o scădere de până la 79,32%, adică – de 6,71% față de 1959. Acest proces de devalorizare a limbii materne a fost și mai intens la ucraineni (13,33%), găgăuzi (9,76%), evrei (8,05%) și bulgari (6,71%). Constatăm că această cifră este cu mult mai redusă decât în regiunea Cernăuți (29,22%), din cauză că în regiunea Odesa nici nu se admitea gândul că limba maternă nu este limba „moldovenească”, ci poate fi limba română, care în regiunea Cernăuți a fost indicată ca „altă limbă”.

Așadar, la momentul declarării Ucrainei ca stat independent în 1991, populația românofonă din regiunea Odesa constituia un număr de 144 534 de persoane (100%).

Dintre ei 114 650 (sau 79,32%) denumiseră limba română („moldovenească”) ca limbă maternă; 7 301 (sau 5,05%) – ucraineana, 22 230 (sau 15,38%) – rusa și 353 (sau 0,24%) – o altă limbă. Probabil, ultima cifră îi reprezintă pe cei care au denumit limba română ca maternă. Prezența acestei conștiințe lingvistice a fost remarcată și în unele publicații⁷ ale L. O. Lazarenco.

Tabelul nr. 6A. *Atitudinea lingvistică față de limba maternă a etniilor din regiunea Odesa în 1959 și 1989 sub aspect comparativ.*

Nr.	Etnie	Total populație		Consideră ca limbă maternă			
				Limba etniei sale			
		1959	1989	1959		1989	
				Q abs.	Q rel.	Q abs.	Q rel.
1.	Ucraineni	1 124 365	1 432 737	983 729	87,49	1 062 638	74,16
2.	Ruși	440 359	719 039	435 173	98,82	711 877	99,00
3.	Bulgari	153 115	165 821	138 218	90,27	135 557	81,75
4.	Moldoveni	125 045	144 534	107 572	86,03	114 650	79,32
5.	Evrei	121 377	69 105	15 316	12,62	3 162	4,57
6.	Găgăuzi	21 722	27 369	20 408	93,95	23 045	84,20
7.	Alte etnii	40 626	65 640	14 197	34,94	26 206	39,92
Total		2 026 609	2 624 245	1 714 613	84,61	2 077 135	79,16

Nr.	Etnie	Total populație		Consideră ca limbă maternă			
				Limba ucraineană			
		1959	1989	1959		1989	
				Q abs.	Q rel.	Q abs.	Q rel.
1.	Ucraineni	1 124 365	1 432 737	–	–	–	–
2.	Ruși	440 359	719 039	4 551	1,03	6 581	0,91
3.	Bulgari	153 115	165 821	543	0,35	1 663	1,00
4.	Moldoveni	125 045	144 534	7 451	5,96	7 301	5,05
5.	Evrei	121 377	69 105	672	0,55	318	0,46
6.	Găgăuzi	21 722	27 369	59	0,27	166	0,61
7.	Alte etnii	40 626	65 640	4 605	11,34	3 188	4,86
Total		2 026 609	2 624 245	17 881	0,88	19 217	0,73

Nr.	Etnie	Total populație		Consideră ca limbă maternă			
				Limba rusă			
		1959	1989	1959		1989	
				Q abs.	Q rel.	Q abs.	Q rel.
1.	Ucraineni	1 124 365	1 432 737	139 621	12,42	368 912	25,75
2.	Ruși	440 359	719 039	—	—	—	—
3.	Bulgari	153 115	165 821	12 644	8,26	27 597	16,64
4.	Moldoveni	125 045	144 534	9 623	7,69	22 230	15,38
5.	Evrei	121 377	69 105	105 298	86,75	65 550	94,85
6.	Găgăuzi	21 722	27 369	739	3,40	3 690	13,48
7.	Alte etnii	40 626	65 640	22 094	54,38	35 285	53,75
Total		2 026 609	2 624 245	290 019	14,31	523 264	19,94

Nr.	Etnie	Total populație		Consideră ca limbă maternă			
				O altă limbă			
		1959	1989	1959		1989	
				Q abs.	Q rel.	Q abs.	Q rel.
1.	Ucraineni	1 124 365	1 432 737	1 915	0,09	1 189	0,08
2.	Ruși	440 359	719 039	635	0,14	581	0,08
3.	Bulgari	153 115	165 821	710	0,46	1 004	0,61
4.	Moldoveni	125 045	144 534	399	0,32	353	0,24
5.	Evrei	121 377	69 105	91	0,07	75	0,11
6.	Găgăuzi	21 722	27 369	516	2,37	468	1,71
7.	Alte etnii	40 626	65 640	730	1,79	981	1,46
Total		2 026 609	2 624 245	4 096	0,20	4 629	0,18

Bineînțeles că, în comparație cu 1959, schimbările au fost destul de semnificative, situația fiind reflectată în tabelul nr. 6B.

Tabelul nr. 6B. *Dinamica atitudinii lingvistice față de limba maternă sau față de alte limbi ale etniilor conlocuitoare din regiunea Odesa în perioada 1959-1989.*

Nr.	Etnie	Consideră ca limbă maternă		
		Limba etniei sale (în %)		
		1959	1989	(+), (-) în 1989 față de 1954
1.	Ucraineni	87,49	74,16	- 13,33
2.	Ruși	98,82	99,00	+ 0,18
3.	Bulgari	90,27	81,75	- 8,52
4.	Moldoveni	86,03	79,32	- 6,71
5.	Evrei	12,62	4,57	- 8,05
6.	Găgăuzi	93,95	84,20	- 9,75
7.	Alte etnii	34,94	39,92	+ 4,98

Nr.	Etnie	Consideră ca limbă maternă		
		Limba ucraineană (în %)		
		1959	1989	(+), (-) în 1989 față de 1954
1.	Ucraineni	—	—	—
2.	Ruși	1,03	0,91	- 0,12
3.	Bulgari	0,35	1,00	+ 0,65
4.	Moldoveni	5,96	5,05	- 0,91
5.	Evrei	0,55	0,46	- 0,09
6.	Găgăuzi	0,27	0,61	+ 0,34
7.	Alte etnii	11,34	4,86	- 6,48

Nr.	Etnie	Consideră ca limbă maternă		
		Limba rusă (în %)		
		1959	1989	(+), (-) în 1989 față de 1954
1.	Ucraineni	12,42	25,75	+ 13,33
2.	Ruși	—	—	—
3.	Bulgari	8,26	16,64	+ 8,36
4.	Moldoveni	7,69	15,38	+ 7,69
5.	Evrei	86,75	94,85	+ 8,10
6.	Găgăuzi	3,40	13,48	+ 10,08
7.	Alte etnii	54,38	53,75	- 0,63

Nr.	Etnie	Consideră ca limbă maternă		
		O altă limbă (în %)		
		1959	1989	(+), (-) în 1989 față de 1954
1.	Ucraineni	0,09	0,08	- 0,01
2.	Ruși	0,14	0,08	- 0,06
3.	Bulgari	0,46	0,61	+ 0,15
4.	Moldoveni	0,32	0,24	+ 0,08
5.	Evrei	0,07	0,11	+ 0,04
6.	Găgăuzi	2,37	1,71	- 0,66
7.	Alte etnii	1,79	1,46	- 0,33

Astfel, proporția dintre persoanele care consideră româna ca limbă maternă sau ucraineana/rusa în aceeași calitate (care împreună constituie 20,42%) este de 8 la 2.

Sub aspect geografic concentrarea populației românofone din regiune are loc în localitățile urbane și rurale, în care aceasta locuiește în mod compact și unde constituie procentul predominant sau considerabil din totalul populației localității respective. Statistica populației românofone din raioanele respective este reflectată în tabelul nr. 7.

Tabelul nr. 7. *Componenta etnică a raioanelor cu populație românofonă din regiunea Odesa (datele recensământului din 1989).*

Nr.	Etnii Raion	Q rel. (în %)					
		Ucraineni	Ruși	Bulgari	Români (Mold.)	Găgăuzi	Alte etnii
1.	Bolgrad	5,8	10,3	61,1	1,7	16,0	5,1
2.	Ismail	28,6	16,1	26,9	26,7	0,4	1,3
3.	Chilia	40,4	34,2	4,1	15,6	4,0	1,1
4.	Reni	16,4	48,2	8,8	46,9	7,6	2,1
5.	Sărata	46,4	18,4	20,9	12,2	0,3	1,4
6.	Tarutino	22,7	15,0	34,1	21,0	5,2	2,0
7.	Arțiz	24,6	24,7	39,9	6,0	1,6	2,5
8.	Tatarbunar	67,9	7,7	11,3	11,2	0,3	1,7

Așadar, cea mai mare parte a populației românofone din regiunea Odesa este concentrată în raionul Reni (46,9%), Ismail (26,7%), Tarutino (21,0%), Chilia (15,6%), Sărata (12,2%) și Tatarbunar (11,2%).

Cadrul general al situației demografice sub aspect sociolingvistic, prezentat mai sus, ar rămâne incomplet fără o analiză asemănătoare și la nivelul fiecărei localități cu un procent predominant sau considerabil de românofoni din raioanele

respective. Din păcate nu dispunem de cifre concrete pentru fiecare localitate în parte, dar repartizarea lor pe raioane este următoarea:

Raionul Reni: Orlivka, Dolinske, Limanske, Plavni, Novosilia (5 comune).

Raionul Chilia: Priozerne, Dmitrivka, Cervoni Iar, Furmanivka (4 comune).

Raionul Ismail: Ozerne, Kamâșivka; Utconosivka, Nova Pokrovka (4 comune).

Raionul Tatarbunar: Borâșivka, Hlâboke (2 comune).

Raionul Sărata: Novoselivka, Starosillia, Mihailivka (3 comune).

Raionul Tarutino: Nadricine (1 comună).

Raionul Bielgorod-Dnestrovski: Krutoiarivka (1 comună).

În această listă sunt incluse numai localitățile în care limba română funcționează activ nu numai în mediul colocvial, ci și în școală, biserică, instituții preșcolare, instituții administrative de stat și altele.

Situația sociolingvistică din regiunea Odesa a fost studiată în anii 1993–1994 de către colaboratorii Institutului Pedagogic de Stat din Ismail. Ei au realizat o anchetare sociolingvistică a 2 500 de respondenți de categorii sociale și de vârstă diferită din raioanele Ismail, Bolgrad, Reni, Chilia, Sărata, Tatarbunar și Tarutino, precum și din municipiile Ismail, Bolgrad, Reni, Chilia și Vilkoovo.

Concluzia generală a cercetărilor este că situația lingvistică din zona respectivă după adoptarea la 28 octombrie 1989 a Legii R.S.S. Ucrainene „Despre limbile din R.S.S. Ucraineană” s-a schimbat de fapt numai într-un singur component – în condițiile de funcționare ale limbilor ucraineană și rusă ca limbi oficiale. Conform acestei legi, limba ucraineană a obținut statutul limbii de stat, iar limba rusă a devenit, în noile condiții politice, create după dezintegrarea fostei Uniuni Sovietice, o limbă în afara propriului spațiu lingvistic cu o pondere reprezentativă în situația sociolingvistică a zonei respective sub formă de monolingvism (41% din respondenții anchetei sociolingvistice) sau bilingvism, fie rus-ucrainean, și invers (32%), rus-bulgar și invers (17%), moldovenesc-rus (9%) și găgăuz-rus (3%).

Anchetele folosite conțineau întrebări care clarificau situația sociolingvistică din aceste raioane. Astfel, ancheta nr. 1 includea întrebările: „Ce etnie reprezentați dvs.?”, „Care este limba dvs. maternă?”, „Cum apreciați dvs. nivelul de cunoaștere a limbii materne?”, „Ce limbi în afară de limba maternă cunoașteți dvs.?”, „Care este atitudinea dvs. față de căsătoriile mixte?” și „Ce considerați dvs. ca fiind factor primordial în întemeierea unei familii?”. La ancheta nr. 1 au răspuns reprezentanți ai următoarelor etnii (500 de respondenți) : bulgari – 36%, ruși – 24%, români (moldoveni) – 18%, ucraineni – 16%, găgăuzi – 3%, alte etnii – 3%. Vârsta respondenților este cuprinsă între 25–45 de ani, 15% – peste 45 de ani, dintre care 92% erau băștinași, 5% erau veniți din alte regiuni ale Ucrainei și 2% – din Rusia.

Atitudinea lingvistică a respondenților față de limba maternă sau față de alte limbi care funcționează în zona respectivă este redată în tabelul nr.8.

În baza acestor date, realizatorii cercetărilor susțin că „la interpretarea rezultatelor anchetării, trebuie să se țină cont de faptul că alegerea limbii materne, spre deosebire de definirea apartenenței naționale, în mod practic, s-a realizat întotdeauna în Uniunea Sovietică la nivel personal, ceea ce corespunde normelor internaționale existente. Bineînțeles că orice persoană conștientizează care este limba lui maternă.

Tabelul nr 8. Componenta etnică a corpului de respondenți la ancheta nr. 1.

Nr.	Etnii Limbi	Q rel. (în %)					
		Ucraineni	Ruși	Bulgari	Români	Găgăuzi	Alte etnii
1.	Ucraineană	62%			1%		2%
2.	Rusă	38%	100%	10%	31%		23%
3.	Bulgară			80%			2%
4.	Română				68%		
5.	Găgăuză					70%	3%
6.	Rusă și bulgară			10%			
7.	Rusă și găgăuză					20%	
8.	Bulgară și găgăuză					10%	
9.	O altă limbă						61%
Total (%)		100%	100%	100%	100%	100%	100%

De aceea – după părerea lor – nu este o tragedie pentru o națiune sau o etnie dacă limba maternă și apartenența națională oficială sunt diferite.

Nu e cazul să punem în discuție această afirmație a autorilor, fiindcă astfel de situații prezintă întotdeauna o constatare a unei stări reale existente, fie demografică, fie lingvistică, fie socială. Și această realitate este un factor obiectiv, mai mult sau mai puțin pozitiv sau negativ, cu o necesitate mai mare sau mai mică de a fi schimbată. În același timp, aprecierea acestei realități este întotdeauna subiectivă și cu cât mentalitatea celor ce apreciază rezultatele reale a fost sau rămâne afectată de un concept ideologic, cu atât mai mult crește pericolul unei aprecieri greșite a rezultatelor, cu consecințe negative pentru elaborarea unei politici lingvistice juste.

De aceea, subliniem faptul că momentul pozitiv în această constatare constă în asigurarea libertății de a defini limba maternă, la nivel individual, neimpus de nimeni. Acest lucru coincide cu normele internaționale ale drepturilor omului. În același timp, momentul negativ este că a rămas neobservat și necomentat faptul că un număr considerabil de persoane, de alte naționalități, au denumit limba rusă ca limbă maternă (38% – ucraineni, 31% – români/moldoveni, 23% – alte etnii, 10% – bulgari). Această realitate lingvistică s-a creat în mod artificial și a fost determinată de un concept ideologic de „internaționalizare” (mai bine zis de rusificare) a societății din epoca sovietică. Consecințele acestui proces, pentru toate etniile din întreg spațiul post-sovietic, sunt destul de dramatice. Afirmăm acest lucru, nu pentru a diminua importanța limbii ruse ca mijloc de comunicare internațională sau interetnică, aceasta reprezentând limba unui popor și a unei civilizații care a contribuit foarte mult la evoluția culturii întregii umanități, dar pentru a sublinia necesitatea unei ordini logice și spirituale care, într-un stat multinațional, este normală și firească pentru orice etnie, și anume: cunoașterea perfectă a limbii de stat, cum era rusa în epoca sovietică, sau ucraineana la ora actuală, este o necesitate vitală și o realizare pozitivă numai în cazul în care ea nu este făcută în detrimentul limbii materne, firești pentru națiunea respectivă. Numai o astfel de orientare strategică a glotopoliticii poate asigura unui stat o înaintare pe o cale democratică într-un

spațiu internațional, un echilibru etnopolitic și etnocultural intern și o vitalitate etnică și spirituală asigurată fiecărei etnii, în general, și fiecărei persoane în parte.

În acest cadru, este binevenită și întrebarea : „În ce măsură cunoașteți limba ucraineană?”. Răspunsurile sunt redată în tabelul nr. 10.

Tabelul nr. 10. *Autoevaluarea cunoștințelor de limbă ucraineană de respondenții la ancheta nr. 1.*

Nr	Etnii Grad de cunoștințe	Q rel. (în %)				
		Ucraineni	Ruși	Bulgari	Români	Găgăuzi și alte etnii
1.	„foarte bine“	20%	6%			2%
2.	„bine“	60%	20%	13%	9%	5%
3.	„insuficient“	14%	27%	24%	32%	93%
4.	„nu posed“	6%	47%	51%	59%	
5.	fără răspuns			12%		
Total		100%	100%	100%	100%	100%

După părerea cercetătorilor aceste date nu exprimă realitatea lingvistică și ei consideră că răspunsurile respective sunt consecința formulării incorecte a întrebărilor. Mai acceptabil ar fi fost răspunsul la o întrebare de tipul „Aveți dificultăți de comunicare în limba ucraineană în: 1) forma ei orală; 2) forma ei scrisă?”. În acest caz, evaluarea calitativă ar fi fost exclusă și constatarea situației reale despre posibilitățile de comunicare prin intermediul limbii ucrainene, limbă înrudită cu limbile rusă și bulgară, și în mare parte înțeleasă de toată populația rusofonă, ar fi fost, după părerea autorilor, mai obiectivă (p. 25). Se pare că o astfel de orientare strategică a glotopoliticii față de limba de stat (și față de alte limbi ale minorităților naționale) este greșită, deoarece ea diminuează rolul acestor limbi în fața limbii ruse, reducând importanța lor ca mijloc de comunicare la un nivel superficial, un fel de „surjik“ vorbit, care nu are nimic comun nici cu rusa standard, nici cu celelalte limbi literare, inclusiv cea maternă.

Ancheta conținea și unele întrebări cu caracter social mai larg, cum ar fi: „Care este atitudinea Dvs. față de căsătoriile mixte?” și „Ce considerați ca fiind principal în crearea unei familii?”. Răspunsurile la prima întrebare erau evaluate conform criteriilor: „pozitivă”, „negativă”, „indiferentă” sau „nu știu”; la a doua întrebare – „sentimentul de dragoste”, „apartenența națională”, „starea materială a partenerului”, „sfatul părinților” sau „nu știu”. Scopul acestor întrebări era de a clarifica ce este mai important în stabilirea relațiilor între oameni într-un ținut multi-național.

Răspunsurile la aceste întrebări au fost următoarele: 80% dintre cei anchetați au apreciat pozitiv căsătoriile mixte, 2% – negativ, 18% sunt indiferenți și 2% – n-au răspuns la întrebare. În comentariul pozitiv făcut la aceste cifre de către autori este exprimată atitudinea lor negativă față de tendința de a nu susține la nivel național căsătoriile mixte, tendință prezentă și în Republica Moldova și descrisă în unele publicații științifice. Referitor la înființarea unei noi familii răspunsurile au fost: 56% – sentimentul de dragoste, 22% – starea materială, 4% – fără de răspuns și 2% – apartenența națională a partenerului de viață.

Ancheta nr. 2 a fost mai extinsă (20 de întrebări) și a cuprins un număr mai mare de respondenți (1000 de persoane din raioanele Arțâz, Ismail, Bolgrad, Chilia, Sărata, Tatarbuniar și altele). Componenta națională a respondenților a fost următoarea: 43% – ucraineni, 32% – bulgari, 20% – ruși, 2,5% – moldoveni (români), 2,5% – alte etnii. Majoritatea respondenților (96,4%) s-au născut și locuiesc în localitățile lor de baștină. Referitor la cunoașterea limbilor rusă și ucraineană răspunsurile au fost următoarele: 100% – au studiat rusa în școală, dintre care 67,2% – n-au studiat în școală ucraineana, iar nivelul de cunoaștere a acestei limbi a fost autoevaluat astfel: 71% – „citesc, dar scriu și vorbesc cu dificultăți“, 20% – „citesc, scriu și vorbesc liber“, 5% – „înțeleg și citesc“, 4% – fără de răspuns.

La întrebarea: „În ce limbă ați vorbit până la școală?“ răspunsurile au fost următoarele: 40% – rusa, 20% – ucraineana, 8% – bulgara, 22% – rusa și bulgara, 5% – ucraineana și bulgara, 2% – rusa și româna (moldovenească), 2% – rusa și găgăuza, 1% – rusa și o altă limbă (85% de respondenți au învățat în școala rusă, 16% – în cea ucraineană, și 4% – în cea cu limba română de predare).

În mediul familial, indiferent de componenta națională a familiei, funcționează limba rusă (81%). Aceeași situație este și în mediul colocial cotidian (comerț, transport public, piață, servicii comunale etc.). În același timp, o mare parte din respondenți (63%) pot comunica în două și mai multe limbi.

Răspunsurile la întrebarea „În ce limbă preferați să citiți cărți?“ erau determinate de accesibilitatea la edițiile existente într-o anumită limbă și nu de preferința respondentului: 82% au menționat cărțile în limba rusă, 10% – în ucraineană, 2% – în limbile rusă și ucraineană, 3% – în rusă și română (moldovenească), 2% – în rusă și bulgară, 1% – fără răspuns.

Emisiunile radio și TV sunt audiate și vizionate de majoritatea respondenților în: rusă – 82%, rusă și ucraineană – 10%, rusă și română (moldovenească) – 6%, în rusă și bulgară – 2%. Majoritatea respondenților (80%) au menționat că nepoții și copiii lor învață în școlile cu limba rusă de predare, 10% – în cele cu limbile rusă și ucraineană, 6% – în școlile cu limbile rusă și română (moldovenească) de predare și 2% – cu limbile bulgară și română de predare. Se constată că limba de conversație în ședințele publice este rusa – 93%, ucraineana – 5%, bulgara și româna – 2%.

O anchetă specială a fost elaborată pentru studierea situației sociolingvistice în mediul studentesc, în special în cadrul Institutului Pedagogic de Stat din Ismail. Ca municipiu, Ismailul este o localitate multinațională: dintre cei 92 494 de locuitori, 31,6% sunt ucraineni, 51,1% – ruși, 9,1% – bulgari, 4,2% – români (moldoveni), 0,7% – găgăuzi, 3,3% – alte etnii. Componenta națională a celor 500 de respondenți-studenți a fost următoarea: 18% – ucraineni, 34% – ruși, 32% – bulgari, 11% – români (moldoveni) și 4% – alte etnii. Vârsta studenților este între 17 și 25 de ani, starea lor socială este următoarea: 36% sunt originari din familii de muncitori, 32% – din familii de țărani, 30% din familii de funcționari și 3% – fără răspuns. 93% dintre ei sunt de sex feminin și 7% – de sex masculin.

La întrebările referitoare la cunoașterea și folosirea limbilor, răspunsurile au fost diferite. La întrebarea „Ce limbi cunoașteți dvs.?” 100% au menționat limba rusă, dintre care 68% – și ucraineana, 34% – și bulgara, 12% – și româna (moldovenească), 4% – și găgăuza, 7% – și alte limbi străine (probabil studenții de la facultatea de limbi străine).

Nivelul de cunoaștere a limbilor indicate a fost autoevaluat astfel: 100% – posedă toate aspectele enumerate („înțeleg“, „vorbesc“, „scriu“, „citesc“) ale limbii ruse; 67% „înțeleg“ limba ucraineană, 50% – „vorbesc“, 23% – „citesc și scriu“; 10% – posedă toate aspectele enumerate ale limbii ucrainene; 4% – fără răspuns.

La întrebarea „Care este limba de conversație în familie? rezultatele sunt următoarele: 12% – numai ucraineana, 40% – numai rusa, 30% – alte limbi, 9% – conversație mixtă (în două și mai multe limbi): rusă și ucraineană – 63%, rusă și bulgară – 20%, rusă și română (moldovenească) – 12%.

Referindu-se la limba de conversație la facultate, respondenții au dat următoarele răspunsuri: 70% – rusa, 10% – ucraineana, 10% – rusa și bulgara, 10% – rusa și ucraineana. În ceea ce privește limba folosită în comunicările științifice, răspunsurile s-au repartizat astfel: 82% – rusa, 10% – ucraineana, 2% – rusa și ucraineana și 6% – fără răspuns. Limba preferată a respondenților la audierea și vizionarea emisiunilor radio și TV este: 80% au menționat rusa și ucraineana, 10% – numai rusa, 7% – ucraineana, rusa și bulgara, 3% – rusa, ucraineana și româna (moldovenească). Preferă să citească presa și publicațiile periodice în limba rusă – 60%, ucraineană – 5%, rusă și ucraineană – 33%, în alte limbi – 2%; citesc beletristică în limba rusă – 93%, rusă și ucraineană – 7%; citesc literatură științifică în limba rusă – 62%, ucraineană – 8%, rusă și ucraineană – 3%, în alte limbi – 1%. Limba de însușire a cunoștințelor suplimentare este: rusa – 93%, rusa și ucraineana – 2%, rusa și alte limbi – 1%.

La întrebarea „Puteți lucra individual cu un manual în limba rusă?” 100% au răspuns afirmativ iar la întrebarea „Puteți lucra cu un manual în ucraineană” – 59% nu au răspuns, 7% – au răspuns afirmativ, 11% – negativ, 23% – pot lucra cu ajutorul unui dicționar. Situația funcționării limbii ucrainene și a celorlalte limbi ale minorităților naționale din zonă, precum și faptul că peste 90% de respondenți au confirmat că acumulează cunoștințe profesionale în limba rusă, este explicată de autori prin absența publicațiilor și cărților respective în limba ucraineană, prin nivelul scăzut de predare a limbii ucrainene în școală, prin absența cadrelor didactice care pot predă în limba ucraineană.

Aceleași sunt constatările care rezultă din răspunsurile obținute la întrebarea: „Puteți să conversați liber în limba ucraineană?»: „da” – 10%, „nu” – 52%, „cu dicționar” – 32% și fără răspuns – 6%. Cauzele acestei situații au fost formulate astfel: „absența pregătirii școlare în limba ucraineană” – 78% de respondenți; „cunoștințe slabe ale lexicului de specialitate” – 17%, „altă cauză (prezența unei bariere psihologice de trecere la conversație în limba ucraineană)” – 4%. Peste 21% de respondenți din numărul minorităților naționale și al ucrainenilor au denumit rusa ca fiind limbă maternă. Într-o îmbinare foarte curioasă apare corelația „identitate națională – limbă națională – limbă maternă”, astfel unele persoane de „etnie moldovenească” au denumit rusa ca fiind „limbă maternă”, iar ucraineana – „limbă națională”. Faptul că anume respondenții de „etnie moldovenească” au dat astfel de răspunsuri ne vorbește despre „realizările” politicii lingvistice oficiale față de „moldovenii” din regiunea Odesa, atât în perioada Imperiului rus, până în 1918, precum și în perioada sovietică.

Autorii cercetării respective sunt însă cu totul de altă părere, considerând că „dacă statul dorește să păstreze nivelul intelectual înalt al populației din Ucraina, în genere, și în unele regiuni aparte, limba rusă trebuie să fie susținută oficial în sistemul de învățământ, lucru care nu va aduce nici o daună extinderii domeniilor de folosire a limbii ucrainene ca limbă de stat”.

Concluzia generală a autorilor acestui studiu sociolingvistic este că „în interacțiunea funcțională a limbilor, într-o zonă istorică multiethnică, se păstrează o situație complexă din punct de vedere lingvistic, dar care, realmente, nu provoacă conflicte interetnice. Această situație se manifestă printr-un bilingvism asimetric „răsturnat” sau printr-un multilingvism cu funcționarea predominantă a limbii ruse”.

Concluziile date confirmă anumite tendințe ale politicii lingvistice, căreia i se subordonează scopul extralingvistic propus de cercetători în realizarea acestui proiect.

Concluzia acestei cercetări este că în cadrul general demografic din regiunea Odesa, situația sociolingvistică descrisă în baza celor două recensăminte (1959, 1989) și realitatea istorică a acestei părți românofone din Ucraina (apartenența părții de sud-vest a regiunii de România în perioada 1918–1940) justifică delimitarea a două arii sociolingvistice: 1) aria sociolingvistică sud-basarabească, care ar include localitățile românofone din raioanele Reni, Chilia, Ismail, Tatarbuniar, Sărata, Tarutino și Belgorod-Dnestrovsk și care sub aspect istoric au fost în perioada 1918–1940 în componența României; 2) aria sociolingvistică est-basarabească, care ar include localitățile din nord-estul regiunii Odesa, în care se mai vorbește româna în mod insular și nu compact, la nivel de familie sau de cunosători ai limbii române și care sub aspect istoric au aparținut până în 1940 la fosta RASS Moldovenească în componența Ucrainei sovietice.

Pentru delimitarea ariilor sociolingvistice românofone din regiunea Odesa putem folosi criteriul propus de I. V. Popescu pentru regiunea Cernăuți:

1. Zona „*asimilării ireversibile*” a populației românofone din regiunea Odesa include localitățile din aria sociolingvistică est-basarabească în care atât școala, cât și biserica nu mai folosesc limba română. Aceasta este zona „*asimilării ireversibile*” – a rusificării sau ucrainizării complete la nivel lingvistic și a înstrăinării de neam – la nivel etno-cultural. În toate sferile (cu excepția cazurilor foarte rare de folosire a limbii române la nivel familial de către generațiile mai în vârstă) se folosește doar limba ucraineană, iar a doua limbă – limba rusă sau invers. Din această zonă fac parte localitățile din fosta RASS Moldovenească.

2. Zona „*bilingvismului echilibrat*” al populației românofone din regiunea Odesa include localitățile din aria sociolingvistică sud-basarabească (localitățile respective sunt enumerate mai sus pentru fiecare raion aparte). În această zonă, atât în școală, cât și în biserică se folosește limba română.

3. Zona „*asimilării tranzitive*”. În astfel de zone limba română s-a păstrat în biserică, iar în școli se învață în limba ucraineană și, mai puțin, în rusă sau invers. Referitor la regiunea Odesa, astfel de localități pot fi în aria sociolingvistică sud-basarabească (lista lor cere o deplasare specială în zonă și o descriere adecvată) și poate chiar în aria sociolingvistică est-basarabească.

Un studiu sociolingvistic ulterior bazat pe interacțiunea factorului demografic cu cel istoric, cultural și lingvistic ar putea demara de la constituirea unui corpus de texte înregistrate în diferite situații colocviale (fie de tip instituțional, fie neinstituționalizate), transcrise și urmate de o analiză a particularităților de funcționare a limbii române vorbite în Ucraina. Ținându-se cont de această diviziune sociolingvistică a limbii române vorbite în această arie și de alte aspecte funcționale ale ei ca limbă literară standard și ca limbă folosită la nivel colocvial.

NOTE

1. Vezi mai pe larg: K. Bochmann, Gh. Jernovei, *Limba română vorbită în Ucraina (proiect internațional de investigație lingvistică)*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 3, 2000, p. 62–64.
2. *Naționalitățile și populația SSSR (pe datele din Vsesoiuznoi perepisi nașeleniia 1989 g.)*. - *Finanș și statistică*, Moskva, 1991, s. 86–87.
3. *Istoria literaturii și științei Ucrainei. Odesa și regiunea*. - Kii, 1969, s. 9.
4. *Ibidem*, p. 111–130.

5. *Itogi Vsesojuznoi perepisi naselenia 1959 goda. Ukrainscaija SSR.* – Gosizdat TSU SSSR, Moskva, 1960, s. 178 – 179.
6. I.V. Popescu, *Rumuno-rosijskii bilingvism ta movna situacija u pivdenomu areali Cerniveťikoi oblasti.* – AKD, Kiiv, 1993.
7. L.O. Lazarenco, *Lexicina interferentija u usnomu rumunsikomu movleni v Ukraini (lingvisticinii ta soťiolingvisticinii aspekti).* – AKD, Kiiv, 1996.

SUMMARY

The demographic situation of the Romanian speaking population (Romanians, Moldavians) in the Odessa county between the two censuses after the second World War (1959, 1989) is analyzed in the light of the attitude toward Romanian or other languages as mother tongue.

Based on statistic data on the population dynamics in this period and based on the analysis of historical factors, of administrative-territorial, cultural and linguistic factors, the author draws three Romanian speaking sociolinguistic areas (the area of „balanced bilingualism“, that of irreversible assimilation and that of transitive assimilation) in the Odessa county, and within these areas, from a sociolinguistic perspective, some functional areas of Romanian as spoken in this county.

IDENTITATEA LINGVISTICĂ – O PROBLEMĂ DE ACTUALITATE A ZONELOR ROMÂNOFONE DIN UCRAINA

Felicia Vrânceanu

Iași–Cernăuți

În urmă cu aproape doi ani, în decembrie 1999, la Institutul de Romanistică al Universității din Leipzig, s-au pus bazele colaborării dintre instituția germană și Catedra de Filologie Română și Clasică a Universității Naționale din Cernăuți. Unul dintre scopurile științifice ale proiectului de cercetare inițiat este analiza statutului limbii române în zonele românofone din Ucraina. În acest sens, s-a realizat o anchetă sociologică în rândul studenților vorbitori de limba română de la Facultatea de Litere din Cernăuți (atât de la Catedra de Filologie Română, cât și de la Catedrele de Filologie Ucraineană care pregătește profesori de limba și literatura ucraineană pentru școlile românești).

Chestionarul care, într-o primă fază, a fost completat de un număr de 108 studenți a fost alcătuit în urma unor discuții (uneori controversate) între specialiștii din Ucraina, Germania, România și Republica Moldova. Scopul acestui demers este surprinderea particularităților mediului românofon din Ucraina, precum și obținerea unor date referitoare la atitudinea tinerilor față de limba maternă, dar și față de celelalte limbi vorbite în jurul lor (cei chestionați provin din medii plurilingve și cunosc cel puțin trei limbi : româna, ucraineana și rusa). Fiecare întrebare a avut diferite variante de răspuns, încercându-se astfel acoperirea întregii realități existente.

Este cunoscut faptul că activitatea de concepere a chestionarului este cel puțin la fel de importantă ca și analiza răspunsurilor oferite. De mare ajutor a fost participarea la această muncă a specialiștilor din România, Germania și Republica Moldova. Formularea celor treizeci și patru de întrebări ale chestionarului nu a fost în nici un caz o activitate ușoară, deoarece fenomenul cercetat (limba română în mediul studentesc) este extrem de complex. Pentru aceasta a fost necesar încă de la început precizarea clară a scopurilor urmărite, și anume:

1. Identificarea gradului de vitalitate a comunității românești din Ucraina și, implicit, a limbii române (dimensiunea cognitivă).
2. Identificarea disponibilității celor chestionați (vorbitori de limba română) de a se integra în comunitatea vorbitorilor de limba ucraineană (dimensiune cognitivă și dimensiune afectivă).

3. Identificarea gradului în care cei chestionați și-au păstrat/și păstrează identitatea lingvistică, precum și posibile previziuni ale evoluției ulterioare în această direcție.

Cei care au completat formularele sunt vorbitori a căror competență lingvistică în materie de limbă maternă, dar și în materie de limbă de stat (limba ucraineană) nu poate fi pusă la îndoială, toți fiind studenți filologi. Întrebările la care ei au răspuns pot fi clasificate astfel:

– *întrebări referitoare la nivelul socio-economic al celor chestionați*: forma de învățământ pe care o urmează, locul de origine al părinților, vârsta, școlarizarea și profesia părinților (facultatea, anul de studii, sexul, locul de naștere al mamei și al tatălui, vârsta mamei și a tatălui, studiile mamei și ale tatălui, ocupația mamei și a tatălui, limba de predare din școala medie pe care au absolvit-o);

– *întrebări referitoare la comportamentul lingvistic actual al respondenților*: în familie, cu prietenii, în instituția de învățământ superior ale cărei cursuri le urmează, în utilizarea de literatură beletristică și științifică, presă, emisiuni de radio și televiziune, preferințe muzicale (În ce limbă vă faceți studiile universitare? În ce limbă vorbiți cu bunicii, cu mama, cu tata, cu frații și cu surorile Dvs.? În ce limbă vorbesc cu Dvs. bunicii, mama și tata, frații și surorile? Care este limba în care se difuzează programele radio/TV pe care le preferați? Ce muzică populară preferați? În ce limbă preferați să ascultați muzică ușoară? Care este limba în care citiți literatură artistică, literatură științifică, ziare/reviste?);

– *întrebări ce vizează statutul limbii române în zone românofone din Ucraina în viitorul apropiat* (Dacă ai avea în viitor posibilitatea să alegi, unde ai prefera să locuiești? În ce limbă ai dori să-ți educi copiii? În ce colectiv de vorbitori ai prefera să lucrezi după absolvirea facultății? Ce importanță are cunoașterea limbii române pentru activitatea socială a Dvs. în viitor?).

Toate întrebările chestionarului sunt prezentate în tabelele din paginile care urmează, în care prezentăm și statistica finală a răspunsurilor obținute. Menționăm că numărul chestionarelor completate este de 54 la Catedra de Filologie Română și 54 la Catedra de Limba Ucraineană.

Filologie ucraineană (54 chestionare)

Variante de răspuns		1	2	3	4	5	6	7	8	Fără răspuns
Întrebări										
1. Facultatea		Filologie română (zi)	Filologie ucraineană 54 (100%)	Altă specialitate	Pedagogie (școli primare)	Filologie română (ff)				
2. Anul de studii		I 26 (48,15%)	II 5 (9,26%)	III 7 (12,97%)	IV 16 (29,62%)	V -	VI -			
3. Sexul		M 7 (12,97%)	F 46 (85,18%)							1 (1,85%)
4. Locul de naștere al mamei		Regiunea Cernăuți 51 (94,45%)	Regiunea Transcarpatia	Regiunea Odesa	altă regiune a Ucrainei 1 (1,85%)	Moldova 2 (3,70%)	România	alt stat		
5. Locul de naștere al tatălui		Regiunea Cernăuți 53 (98,15%)	Regiunea Transcarpatia	Regiunea Odesa	altă regiune a Ucrainei 1 (1,85%)	Moldova	România	alt stat		
6. Vârsta mamei		până la 35 2 (3,70%)	36-45 34 (62,96%)	46-55 17 (31,49%)	56-65 1 (1,85%)	peste 66				
7. Vârsta tatălui		până la 35	36-45 26 (48,15%)	46-55 24 (44,45%)	56-65 2 (3,70%)	peste 66				2 (3,70%)
8. Studiile mamei		7/8 clase 2 (3,70%)	Școală medie 15 (27,78%)	Școală medie de specialitate 21 (38,89%)	studii superioare 15 (27,78%)	nu știu				1 (1,85%)
9. Studiile tatălui		7/8 clase 3 (5,55%)	Școală medie 12 (22,22%)	Școală medie de specialitate 25 (46,29%)	studii superioare 14 (25,92%)	nu știu				
10. Ocupația mamei		Muncitoare 9 (16,67%)	Agricultoare	Funcționară 24 (44,45%)	Șomeră 8 (14,82%)	activitate privată 5 (9,25%)	pensionară 6 (11,11%)	alta 2 (3,70%)		
11. Ocupația tatălui		Muncitor 16 (29,63%)	Agricultor	Funcționar 15 (27,78%)	Șomer 12 (22,22%)	activitate privată 3 (5,56%)	pensionar 2 (3,70%)	alta 2 (3,70%)		4 (7,41%)

12. Care a fost limba de predare în școala medie pe care ai absolvit-o?	Româna 38 (70,37%)	Ucraineana 3 (5,56%)	Rusa 2 (3,70%)	Româna și ucraineana 10 (18,52%)	româna și rusa	rusa și ucraineana 1 (1,85%)	alta	
13. În ce limbă vă faceți studiile universitare?	în română 1 (1,85%)	în ucraineană 34 (62,96%)	în rusă	în română și ucraineană 18 (33,34%)	în română și rusă	în rusă și ucraineană	în altă limbă	1 (1,85%)
14. Limba dvs. maternă?	Româna 49 (90,74%)	Ucraineana 3 (5,56%)	Rusa 1 (1,85%)	alta				1 (1,85%)
15. În ce limbă vorbiți cu mama?	în română 41 (75,94%)	în ucraineană 4 (7,40%)	în rusă 2 (3,70%)	în română și ucraineană 4 (7,40%)	în română și rusă 3 (5,56%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă	
16. În ce limbă vorbiți cu tata?	în română 41 (75,94%)	în ucraineană 2 (3,70%)	în rusă 1 (1,85%)	în română și ucraineană 1 (1,85%)	în română și rusă 3 (5,56%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă	4 (7,40%)
17. În ce limbă vorbiți cu frații și surorile Dvs.?	în română 39 (72,24%)	în ucraineană 2 (3,70%)	în rusă 2 (3,70%)	în română și ucraineană 4 (7,40%)	în română și rusă 2 (3,70%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă	3 (5,56%)
18. În ce limbă vorbiți (ați vorbit) cu bunicii?	în română 47 (87,04%)	în ucraineană	în rusă	în română și ucraineană 6 (11,11%)	în română și rusă	în rusă și ucraineană	în altă limbă	
19. În ce limbă vorbiți cu prietenii?	în română 25 (46,29%)	în ucraineană 1 (1,85%)	în rusă 4 (7,40%)	în română și ucraineană 17 (31,49%)	în română și rusă 5 (9,26%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă	
20. În ce limbă vorbește cu Dvs. mama?	în română 40 (74,08%)	în ucraineană 4 (7,40%)	în rusă 2 (3,70%)	în română și ucraineană 5 (9,26%)	în română și rusă 3 (5,56%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă	
21. În ce limbă vorbește cu Dvs. tata?	în română 40 (74,08%)	în ucraineană 2 (3,70%)	în rusă 1 (1,85%)	în română și ucraineană 2 (3,70%)	în română și rusă 4 (7,40%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă	3 (5,56%)
22. Urmăriți emisiuni radio/TV?	Curent 15 (27,78%)	Deseori 28 (51,85%)	Foarte rar 11 (20,37%)	nu urmăresc				

(continuare)

23. Preferați programe radio/TV?	în română 4 (7,40%)	în ucraineană 4 (7,40%)	în rusă 6 (11,11%)	în română și ucraineană 19 (35,20%)	în română și rusă 3 (5,56%)	în rusă și ucraineană 11 (20,37%)	în altă limbă 2 (3,70%)	indiferent de limbă 5 (9,26%)	
24. Ce muzică populară preferați?	Românească 30 (55,55%)	Ucraineană 1 (1,85%)	Rusească 6 (11,11%)	românească și ucraineană 7 (12,97%)	românească și rusească 5 (9,26%)	rusească și ucraineană 3 (5,56%)	indiferent de limbă 5 (9,26%)	nu ascult	
25. În ce limbă preferați să ascultați muzică ușoară?	în română 5 (9,26%)	în ucraineană	în rusă 11 (20,37%)	în română și ucraineană 5 (9,26%)	în română și rusă 5 (9,26%)	în rusă și ucraineană 3 (5,56%)	indiferent de limbă 25 (46,29%)	nu ascult	
26. Citiți literatură artistică?	Curent 17 (31,49%)	Uneori 30 (55,55%)	Foarte rar 6 (11,11%)	nu citesc					1 (1,85%)
27. În ce limbă citiți literatura artistică?	în română 1 (1,85%)	în ucraineană 8 (14,82%)	în rusă 9 (16,67%)	în română și ucraineană 14 (25,92%)	în română și rusă 2 (3,70%)	în rusă și ucraineană 11 (20,37%)	în altă limbă 1 (1,85%)	indiferent de limbă 8 (14,82%)	
28. În ce limbă citiți literatura științifică?	în română	în ucraineană 26 (48,15%)	în rusă 1 (1,85%)	în română și ucraineană 14 (25,92%)	în română și rusă	în rusă și ucraineană 7 (12,97%)	în altă limbă 1 (1,85%)	indiferent de limbă 5 (9,26%)	
29. Citiți ziare/reviste?	Curent 12 (22,22%)	Uneori 27 (50%)	Foarte rar 14 (25,92%)	nu citesc					1 (1,85%)
30. În ce limbă citiți ziare/reviste?	în română 2 (3,70%)	în ucraineană 1 (1,85%)	în rusă 5 (9,26%)	în română și ucraineană 26 (48,15%)	în română și rusă 1 (1,85%)	în rusă și ucraineană 8 (14,82%)	în altă limbă 2 (3,70%)	indiferent de limbă 8 (14,82%)	1 (1,85%)
31. Dacă ai avea în viitor posibilitatea să alegi, unde ai prefera să locuiești?	unde se vorbește româna 6 (11,11%)	...ucraineană 2 (3,70%)	...rusa 1 (1,85%)	...ucraineană și româna 28 (51,86%)	...rusa și româna 1 (1,85%)	...rusa și ucraineană 1 (1,85%)	...altă limbă 2 (3,70%)	indiferent de limbă 8 (14,82%)	5 (9,26%)

(continuare)

32. În ce limbă ai dori să-ți educi copiii?	în română 15 (27,78%)	în ucraineană 5 (9,26%)	în rusă ...	în rusă și română 1 (1,85%)	în ucraineană și română 26 (48,15%)	în rusă și ucraineană 1 (1,85%)	...altă limbă 1 (1,85%)	indiferent de limbă 4 (7,40%)	1 (1,85%)
33. În ce colectiv de vorbitori ai prefera să lucrezi după absolvirea facultății?	în care se vorbește română 8 (14,82%)	...ucraineană 5 (9,26%)	...rusa 2 (3,70%)	...ucraineană și română 32 (59,27%)	...rusa și română 1 (1,85%)	...ucraineană și rusa 4 (7,40%)	...altă limbă	indiferent de limbă 2 (3,70%)	
34. Ce importanță are cunoașterea limbii române pentru activitatea socială a Dvs. în viitor?	Foarte mare 15 (27,78%)	Mare 24 (44,45%)	Mică 7 (12,97%)	nici o importanță	nu știu 8 (14,82%)				

Filologie română (54 chestionare)

Variante de răspuns Întrebări	Fără răspuns							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Facultatea	Filologie română (zi) 54 (100%)	Filologie ucraineană	Altă specialitate	Pedagogie (școli primare)	Filologie română (ff)			
2. Anul de studii	I 18 (33,33%)	II 12 (22,22%)	III 9 (16,67%)	IV 9 (16,67%)	V 6 (11,11%)	VI		
3. Sexul	M 6 (11,11%)	F 48 (88,9%)						
4. Locul de naștere al mamei	Regiunea Cernăuți 54 (100%)	Regiunea Transcarpatia	Regiunea Odesa	altă regiune a Ucrainei	Moldova	România	alt stat	
5. Locul de naștere al tatălui	Regiunea Cernăuți 51 (94,4%)	Regiunea Transcarpatia	Regiunea Odesa	altă regiune a Ucrainei	Moldova	România 3 (5,56%)	alt stat	
6. Vârsta mamei	până la 35 1 (1,85%)	36-45 34 (62,97%)	46-55 18 (33,33%)	56-65 1 (1,85%)	peste 66			
7. Vârsta tatălui	până la 35	36-45 21 (38,89%)	46-55 29 (53,70%)	56-65 3 (5,56%)	peste 66 1 (1,85%)			
8. Studiile mamei	7/8 clase 3 (5,56%)	Școală medie 18 (33,33%)	Școală medie de specialitate 21 (38,89%)	studii superioare 10 (18,52%)	nu știu 2 (3,70%)			
9. Studiile tatălui	7/8 clase 3 (5,56%)	Școală medie 20 (37,03%)	Școală medie de specialitate 23 (42,60%)	studii superioare 6 (11,11%)	nu știu 2 (3,70%)			
10. Ocupația mamei	Muncitoare 14 (25,92%)	Agricultoare 3 (5,56%)	Funcționară 17 (31,49%)	Șomeră 13 (24,07%)	activitate privată	pensionară 5 (9,25%)	alta 2 (3,70%)	
11. Ocupația tatălui	Muncitor 17 (31,49%)	Agricultor 4 (7,40%)	Funcționar 11 (20,37%)	Șomer 12 (22,23%)	activitate privată 5 (9,25%)	pensionar 4 (7,40%)	alta 1 (1,85%)	

12. Care a fost limba de predare în școala medie pe care ai absolvit-o?	Română 49 (90,74%)	Ucraineană	Rusa	Română și ucraineană 3 (5,56%)	română și rusa 1 (1,85%)	rusa și ucraineană	alta 1 (1,85%)	
13. În ce limbă vă faceți studiile universitare?	În română 12 (22,23%)	În ucraineană	În rusă	În română și ucraineană 42 (77,77%)	În română și rusă	În rusă și ucraineană	În altă limbă	
14. Lin.ba dvs. maternă?	Română 54 (100%)	Ucraineană	Rusa	alta				
15. În ce limbă vorbiți cu mama?	În română 53 (98,15%)	În ucraineană	În rusă	În română și ucraineană 1 (1,85%)	În română și rusă 1 (1,85%)	În rusă și ucraineană	În altă limbă	
16. În ce limbă vorbiți cu tata?	În română 51 (94,45%)	În ucraineană 1 (1,85%)	În rusă	În română și ucraineană 1 (1,85%)	În română și rusă 1 (1,85%)	În rusă și ucraineană	În altă limbă 1 (1,85%)	
17. În ce limbă vorbiți cu frații și surorile Dvs.?	În română 52 (96,30%)	În ucraineană	În rusă	În română și ucraineană 1 (1,85%)	În română și rusă 1 (1,85%)	În rusă și ucraineană	În altă limbă 1 (1,85%)	
18. În ce limbă vorbiți (ați vorbit) cu bunicii?	În română 52 (96,30%)	În ucraineană	În rusă	În română și ucraineană 1 (1,85%)	În română și rusă 1 (1,85%)	În rusă și ucraineană	În altă limbă	
19. În ce limbă vorbiți cu prietenii?	În română 23 (42,59%)	În ucraineană	În rusă	În română și ucraineană 8 (14,82%)	În română și rusă 9 (16,67%)	În rusă și ucraineană	În altă limbă 14 (25,92%)	
20. În ce limbă vorbește cu Dvs. mama?	În română 53 (98,15%)	În ucraineană	În rusă	În română și ucraineană 1 (1,85%)	În română și rusă 1 (1,85%)	În rusă și ucraineană	În altă limbă	
21. În ce limbă vorbește cu Dvs. tata?	În română 50 (92,60%)	În ucraineană 1 (1,85%)	În rusă	În română și ucraineană 1 (1,85%)	În română și rusă 1 (1,85%)	În rusă și ucraineană	În altă limbă 1 (1,85%)	
22. Urmăriți emisiuni radio/TV?	Curent 12 (22,23%)	Deseori 26 (48,15%)	Foarte rar 15 (27,78%)	nu urmăresc 1 (1,85%)				

(continuare)

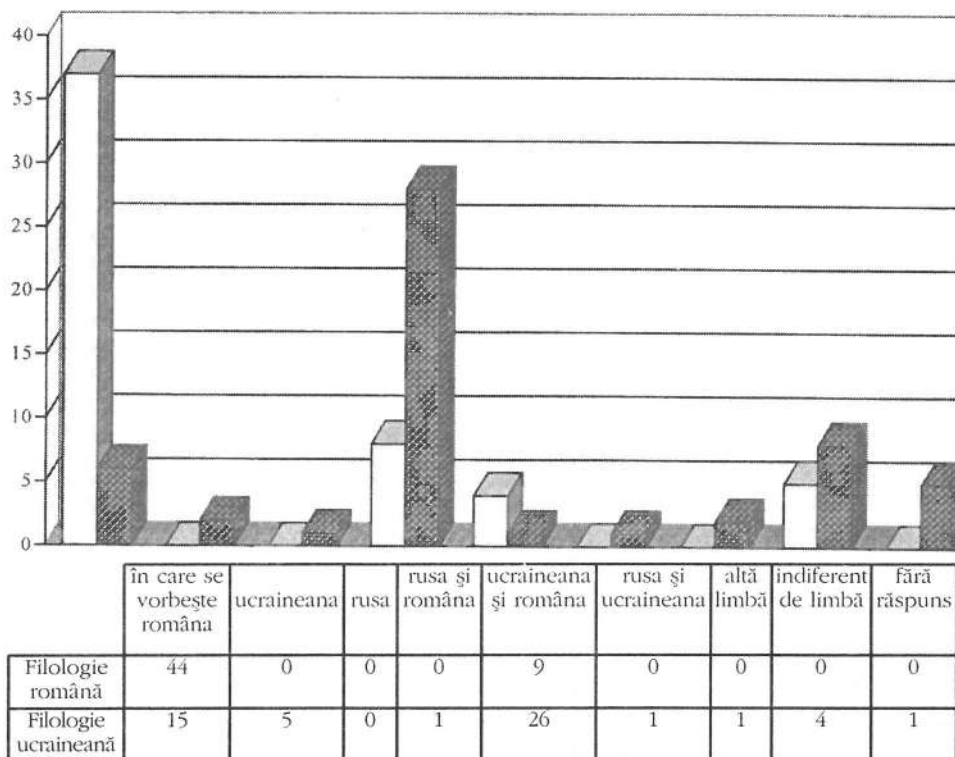
23. Preferați programe radio/TV?	în română 18 (33,33%)	în ucraineană 1 (1,85%)	în rusă 8	în română și ucraineană 7 (12,97%)	în română și rusă 8 (14,82%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă 2 (3,70%)	indiferent de limbă 10 (18,51%)
24. Ce muzică populară preferați?	Românească 37 (68,53%)	Ucraineană	Rusească 1	românească și ucraineană 2 (3,70%)	românească și rusească 9 (16,68%)	rusească și ucraineană	indiferent de limbă 4 (7,40%)	nu ascult 1 (1,85%)
25. În ce limbă preferați să ascultați muzică ușoară?	în română 17 (31,49%)	în ucraineană 1 (1,85%)	în rusă 4 (7,40%)	în română și ucraineană 1 (1,85%)	în română și rusă 12 (22,23%)	în rusă și ucraineană	indiferent de limbă 19 (35,18%)	nu ascult
26. Citiți literatură artistică?	Curent 31 (57,42%)	Uneori 19 (35,18%)	Foarte rar	nu citesc				
27. În ce limbă citiți literatura artistică?	în română 10 (18,51%)	în ucraineană	în rusă 4	în română și ucraineană 10 (18,51%)	în română și rusă 12 (22,23%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă 9 (16,67%)	indiferent de limbă 9 (16,67%)
28. În ce limbă citiți literatura științifică?	în română 24 (44,44%)	în ucraineană 2 (3,70%)	în rusă	în română și ucraineană 11 (20,37%)	în română și rusă 6 (11,11%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă 3 (5,56%)	indiferent de limbă 8 (14,82%)
29. Citiți ziare/reviste?	Curent 9 (16,67%)	Uneori 40 (74,07%)	Foarte rar	nu citesc				
30. În ce limbă citiți ziare/reviste?	în română 13 (24,07%)	în ucraineană 1 (1,85%)	în rusă	în română și ucraineană 15 (27,78%)	în română și rusă 11 (20,37%)	în rusă și ucraineană	în altă limbă 6 (11,11%)	indiferent de limbă 8 (14,82%)
31. Dacă ai avea în viitor posibilitatea să alegi, unde ai prefera să locuiești?	unde se vorbește româna 37 (68,52%)	...ucraineana	...rusa	...ucraineana și româna 8 (14,82%)	...rusa și româna 4 (7,40%)	...rusa și ucraineana	...altă limbă	indiferent de limbă 5 (9,26%)
32. În ce limbă ai dori să-ți educi copiii?	în română 44 (81,48%)	în ucraineană	în rusă	în rusă și română	în ucraineană și română 9 (16,67%)	în rusă și ucraineană	...altă limbă	indiferent de limbă 1 (1,85%)

(continuare)

33. În ce colectiv de vorbitori ai prefera să lucrezi după absolvirea facultății?	în care se vorbește româna 43 (79,62%)	...ucraineana	...rusa	...ucraineana și româna 8 (14,82%)	...rusa și româna	...ucraineana ...altă limbă	indiferent de limbă 3 (5,56%)
34. Ce importanță are cunoașterea limbii române pentru activitatea socială a Dvs. în viitor?	Foarte mare 31 (57,41%)	Mare 19 (35,19%)	Mică	nici o importanță	nu știu 4 (7,40%)		

În cele ce urmează ne vom opri asupra câtorva dintre întrebările chestionarului, pentru a realiza cel puțin o imagine de ansamblu asupra atitudinii pe care tinerii români o au față de limba română. Fără a dori să facem o distincție forțată între studenții Catedrei de Filologie Română și cei ai Catedrei de Filologie Ucraineană, nu putem să nu observăm diferențele în ceea ce privește atitudinea celor chestionați față de viitorul limbii române, dar și gradul de deschidere față de necesitatea de integrare în grupul majoritar. Astfel, deși 49% dintre aceștia din urmă au declarat că limba lor maternă este româna, doar 27,78% doresc să-și educe copiii în limba română, iar 48,15% – atât în limba română, cât și în ucraineană, 7,40% fiind chiar indiferenți la limba în care vor fi educați copiii lor. Situația este alta în cazul celor 54 de studenți de la Catedra de Filologie Română, situația este alta: observăm o mai slabă percepere a necesității integrării în cadrul comunității majoritare (doar 16,67% au indicat atât limba română, cât și limba ucraineană) și o mai puternică susținere a ameliorării statutului limbii române (81,48% au indicat că doresc să-și educe copiii în limba română). Oferim în continuare reprezentarea grafică a acestor răspunsuri:

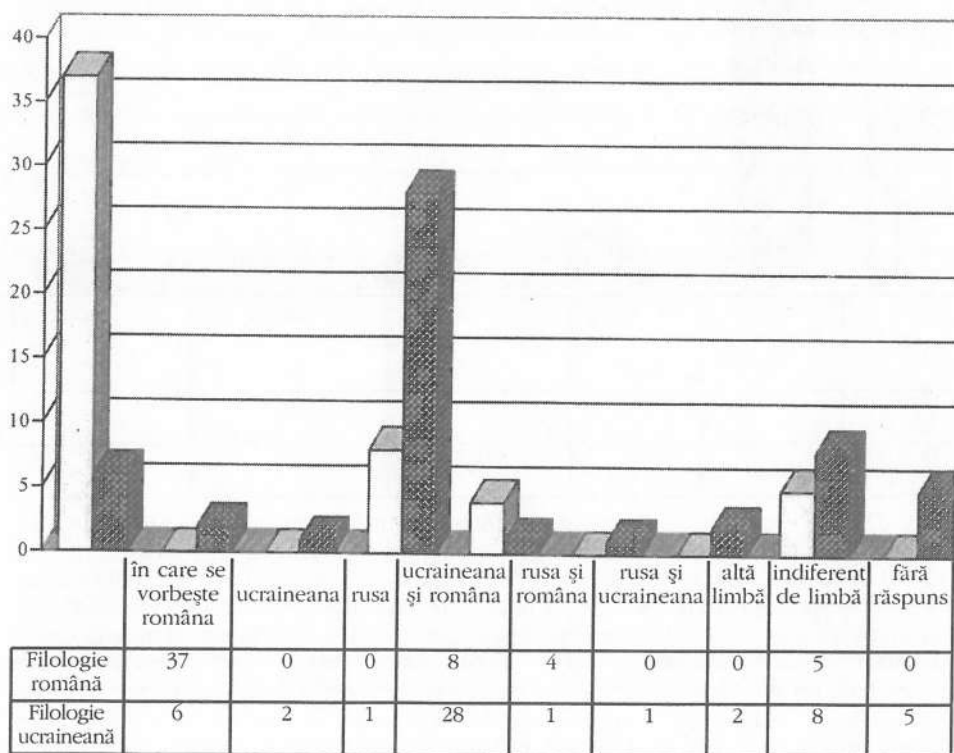
Întrebarea nr. 32: În ce limbă ai dori să-ți educi copiii?

O diferență se observă și în răspunsurile oferite la întrebarea nr. 31: *Dacă ai avea în viitor posibilitatea să alegi, unde ai prefera să locuiești?* 68,52% dintre respondenții de la Filologie Română au indicat mediul de limbă română și doar 14,82%

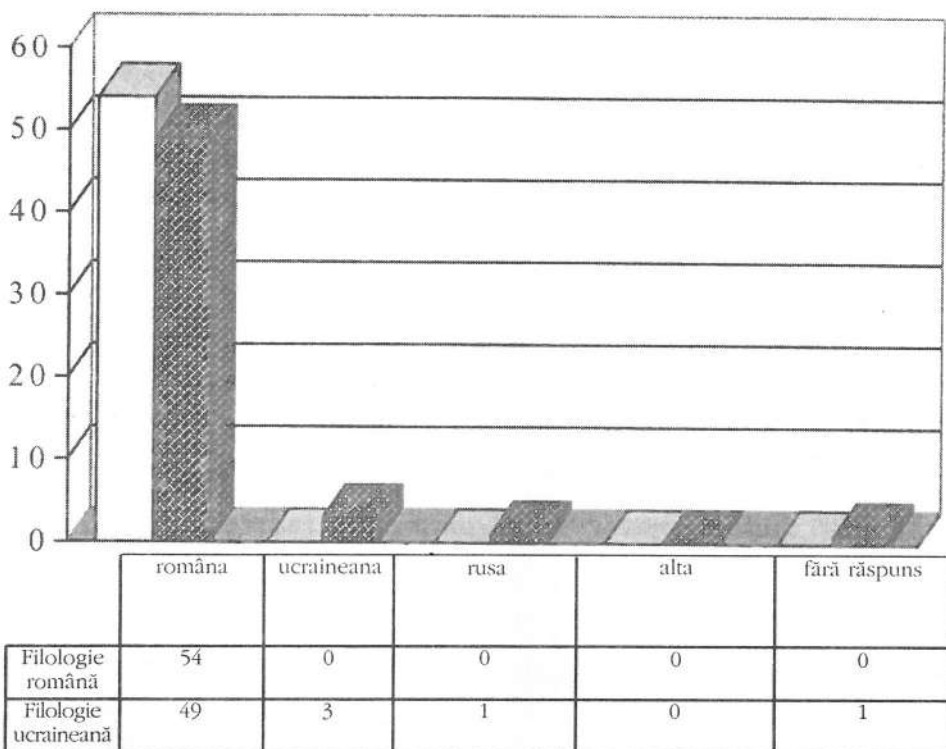
mediul în care se vorbește atât româna, cât și ucraineana; 7,40% au indicat mediul în care se vorbește rusa și româna, iar 9,26% au ales varianta „indiferent de limbă”. La Filologie Ucraineană situația este cu totul alta, înregistrându-se o mare varietate de opinii. Astfel respondenții au preferat ca limba mediului în care vor locui să fie: româna (11,11%), ucraineana (3,70%), rusa (1,85%), ucraineana și româna (59,27%), rusa și româna (1,85%), ucraineana și rusa (1,85%), altă limbă (3,70%). Observăm, așadar, că și la această întrebare numărul celor care au ales varianta română și ucraineană este de 3,5 ori mai mare la secția de ucraineană. Totuși la această secție există și cel mai mare număr de indeciși: 14,82% au ales varianta „indiferent de limbă”, iar 9,26% nu au dat nici un răspuns.

Întrebarea nr. 31: Dacă ai avea în viitor posibilitatea să alegi, unde ai prefera să locuiești?

Interesant de analizat este punctul 14 al chestionarului (*Care este limba Dvs. maternă?*) reprezentată grafic în figura următoare:

Întrebarea nr. 14: Limba Dvs. maternă?

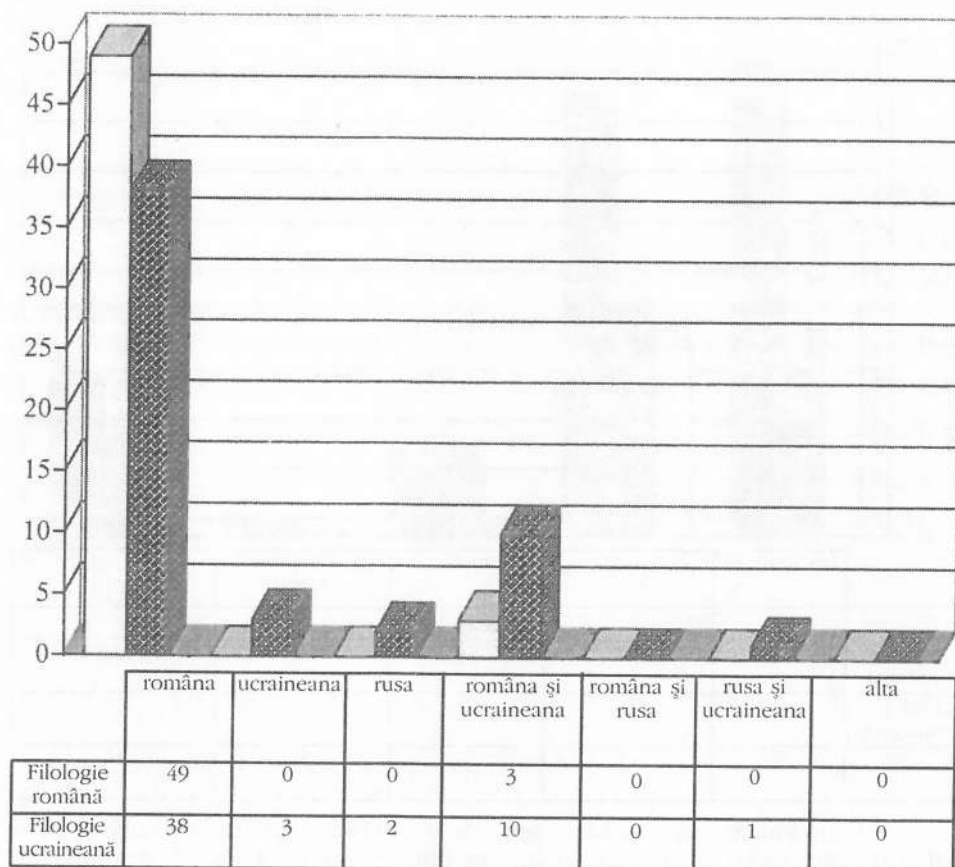

După cum observăm din reprezentarea grafică de mai sus, numărul celor care au declarat că limba română este limba lor maternă este foarte mare: 54 (100%) la filologie română și 49 (90,74%) la filologie ucraineană. De menționat că doar trei respondenți au declarat că limba lor maternă este ucraineana (5,56%) și doar unul (1,85%) – limba rusă. Facem precizarea că la întrebarea *Care este limba de predare a școlii medii pe care ați absolvit-o?*, tot trei respondenți au indicat limba ucraineană, motiv pentru care putem afirma că este posibil ca unii dintre respondenți să nu facă diferență între limba maternă și limba în care își fac studiile. Este totuși concludent totalul de 103 respondenți (95,37%) care au afirmat că limba lor maternă este limba română.

Situația este reflectată și în răspunsurile la întrebarea nr. 12: *Care a fost limba de predare în școala medie pe care ați absolvit-o?* Majoritatea respondenților au absolvit o școală medie cu limba română de predare – 87 (80,55%). Celelalte răspunsuri au fost repartizate astfel: română și ucraineana – 13 (12,03%), ucraineana – 3 (2,77%), rusa – 2 (1,85%), română și rusa – 1 (0,92%), rusa și ucraineana – 1 (0,92%), alta – 1 (0,92%).

Următoarea reprezentare grafică prezintă comparativ situația la cele două secții ai căror studenți au fost chestionați.

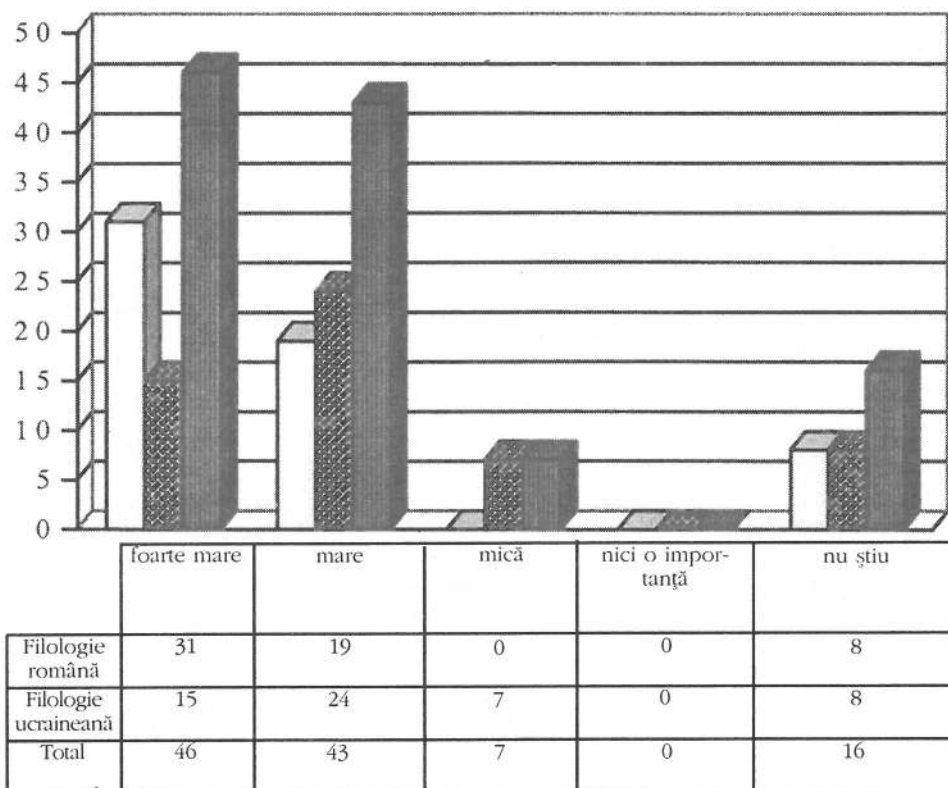
Întrebarea nr. 12: Care a fost limba de predare în școala medie pe care ați absolvit-o?

O întrebare care vizează identificarea gradului în care cei chestionați și-au păstrat/ își păstrează identitatea lingvistică, precum și posibile previziuni ale evoluției ulterioare în această direcție este întrebarea nr. 34: *Ce importanță are cunoașterea limbii române pentru activitatea socială a Dvs. în viitor?*

Dacă ar fi să urmărim următoarea reprezentare grafică, am observa că pentru 42,59% din cei chestionați consideră ca fiind foarte mare importanța limbii române pentru viitoarea lor activitate socială, în timp ce 39,81% consideră că această importanță este mare. Deși nici unul dintre cei chestionați nu a ales răspunsul „nici o importanță”, iar varianta de răspuns „mică” a fost aleasă de numai 6,4% dintre respondenți, îngrijorează procentul de 14,81% al celor care nu au știut să răspundă la această întrebare. Este greu de înțeles de ce 16 dintre cei 108 respondenți au ales această variantă de răspuns, ținând cont de faptul că toți sunt studenți ai Facultății de Litere, 8 dintre ei chiar în cadrul Catedrei de Filologie Română. Este de presupus, așadar, că implicarea acestora în viitoarea activitate de menținere sau de îmbunătățire a statutului limbii române în Ucraina este pusă sub semnul întrebării.

Întrebarea nr. 34: Ce importanță are cunoașterea limbii române pentru activitatea socială a Dvs. în viitor?

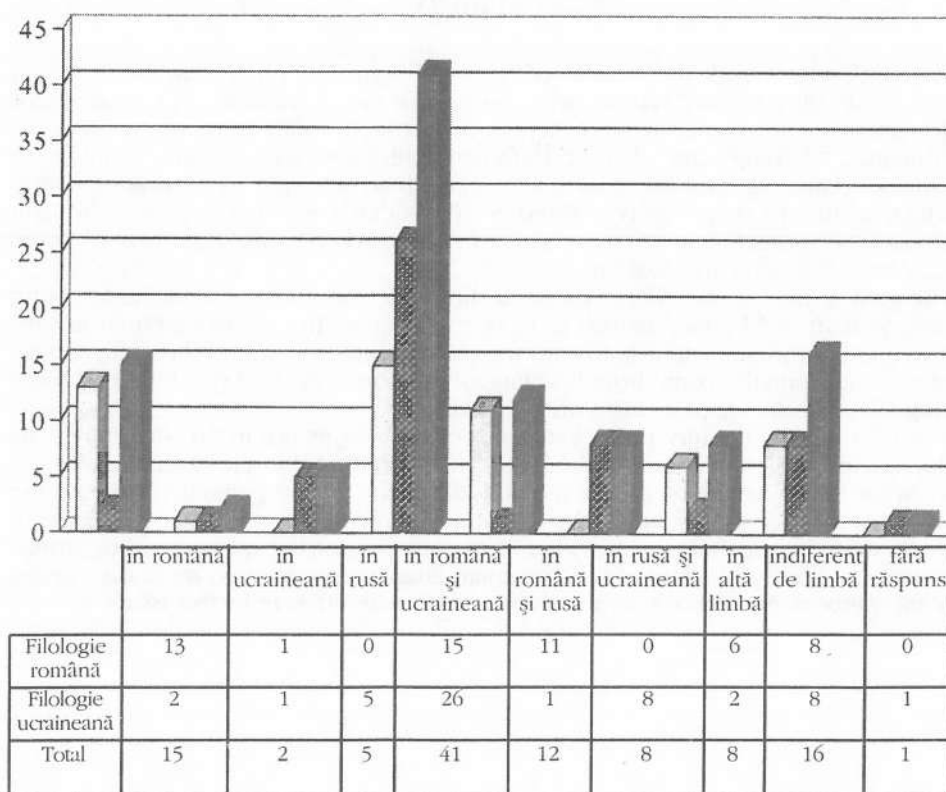
În continuare vom analiza o serie de întrebări referitoare la comportamentul lingvistic actual al respondenților: în familie, cu prietenii, în instituția de învățământ superior ale cărei cursuri le urmează, în utilizarea de literatură beletristică și științifică, presă, emisiuni de radio și televiziune. Este evidentă o repartizare a funcționalității limbii române, cei chestionați utilizând de multe ori limbi diferite în relațiile cu membrii familiei (un criteriu de distincție fiind de multe ori vârsta, cu prietenii.

De exemplu, la întrebarea *În ce limbă vorbești cu mama?*, situația se prezintă astfel: din totalul de 108 respondenți, 94 (87,03%) au ales varianta „în română”, 4 (3,70%) – „în ucraineană”, 2 (1,85%) – „în rusă”, 4 (3,70%) – „în română și ucraineană”, 4 (3,70%) – „în română și rusă”. Situația nu este cu mult schimbată în cazul întrebării *În ce limbă vorbești cu tata?*: 92 (85,18%) – „în română”, 3 (2,77%) – „în ucraineană”, 1 (0,92%) – „în rusă”, 1 (0,99%) – în română și ucraineană, 4 (3,70%) – în română și rusă. La aceste cifre se adaugă și 4 (3,70%) anchete fără răspuns la această întrebare. Situația este aproximativ aceeași în ceea ce privește relațiile cu frații și surorile (85,18% – în română), dar se schimbă în ceea ce privește limba utilizată în convorbirile cu bunicii, în sensul că limba rusă este numită de către un singur respondent (0,99%) și atunci în varianta „în română și rusă”.

La întrebarea *În ce limbă vorbiți (ați vorbit) cu bunicii?* La filologie ucraineană numărul celor care au ales varianta „în română și în ucraineană” este de cinci ori mai mare decât la secția Filologie română: 11,11% față de 1,85%.

Continuând prezentarea comparativă a rezultatelor anchetării la cele două secții, observăm diferențe și la alte puncte ale chestionarului: la Filologie română vorbesc în română cu mama 98,15% iar cu tata 94,45%, în timp ce la Filologie ucraineană vorbesc în limba română cu mama și cu tata doar 75,94%.

Analiza rezultatelor a urmărit și identificarea factorilor care influențează mai mult identitatea lingvistică: școala, familia, mass-media etc. Datele confirmă încă o dată realitatea cunoscută: familia și școala (biserica nu a fost inclusă în anchetă, dar în regiunea Cernăuți ea reprezintă un factor important) sunt principalii factori care contribuie la păstrarea identității lingvistice a celor chestionați. Este îmbucurător faptul că familia și școala sunt niște constante, niște piloni de susținere ai românismului, dar nemulțumește gradul redus de importanță pe care îl are mass-media de limbă română. Iată, de exemplu, care sunt răspunsurile la întrebarea nr. 34 *În ce limbă citiți ziare/reviste?*

Explicația acestei situații o constituie faptul că publicațiile locale nu oferă tinerilor informațiile care îi interesează, ei apelând la publicații de limbă ucraineană sau rusă. Situația este aproape identică și în cazul răspunsurilor date la întrebarea 23 (*Care este limba în care se difuzează programele radio/TV preferate?*). La Filologie română: română – 18 (33,33%), ucraineană – 1 (1,85%), rusa – 8 (14,82%), româna

și ucraineana – 7 (12,97%), româna și rusa – 8 (21,82%), rusa și ucraineana – 0 (0%), în altă limbă – 2 (3,70%), indiferent de limbă – 10 (18, 51%). La Filologie ucraineană: română – 4 (7,40%), ucraineana – 4 (7,40%), rusa – 6 (11,11%), româna și ucraineana – 19 (35,20%), româna și rusa – 3 (5,56%), rusa și ucraineana – 11 (20,37%), în altă limbă – 2 (3,70%), indiferent de limbă – 5 (9,26%).

Rezultatele anchetării demonstrează că funcțiile sociale nu sunt în nici un caz restrânse, limba română fiind utilizată în proporție masivă în domeniile de activitate la care s-a făcut referire în chestionar. Ceea ce îngrijorează însă este atitudinea tinerei generații față de viitorul statut al limbii române în regiunea Cernăuți. Deși procentul celor care, prin răspunsurile date la întrebările din partea finală a chestionarului, s-au dovedit a fi interesați de soarta limbii române este foarte mare, îngrijorează procentajul mare al indecișilor și al celor indiferenți față de această problemă.

SUMMARY

The author presents the results of a sociolinguistic enquiry at the National University of Cernăuți. Those who answered the questions are speakers of Romanian at the Department of Letters in Cernăuți (both from the sections of Romanian Philology and that of Ukrainian Philology, which trains teachers of Ukrainian language and literature for the Romanian schools). The questionnaire, which in the first stage was completed by 108 students, was put together following discussions (sometimes controversial ones) between specialists in Ukraine, Germany, Romania and Moldova.

The goal of this project was to pinpoint the particulars of the Romanian-speaking environment in Ukraine, as well as to obtain data on the youth's attitude toward their mother tongue, and also toward the other languages around then (the subject of the questionnaire come from plurilingual environments and speak at least three languages: Romanian, Ukrainian and Russian).

The result of the enquiry prove that the social functions are in no way limited, as Romanian is massively used in the fields of activity that the questionnaire referred to; what is however worrying is the attitude of the young generation toward the future statute of Romanian in the Cernăuți country. The percentage is large of those who, by the answers provided in the last part of the questionnaire, proved to be interested in the fate of the Romanian language; however, more disquieting is the percentage of those who are undecided or indifferent to this issue.

UN ALT MOD DE A REZISTA PRIN CULTURĂ

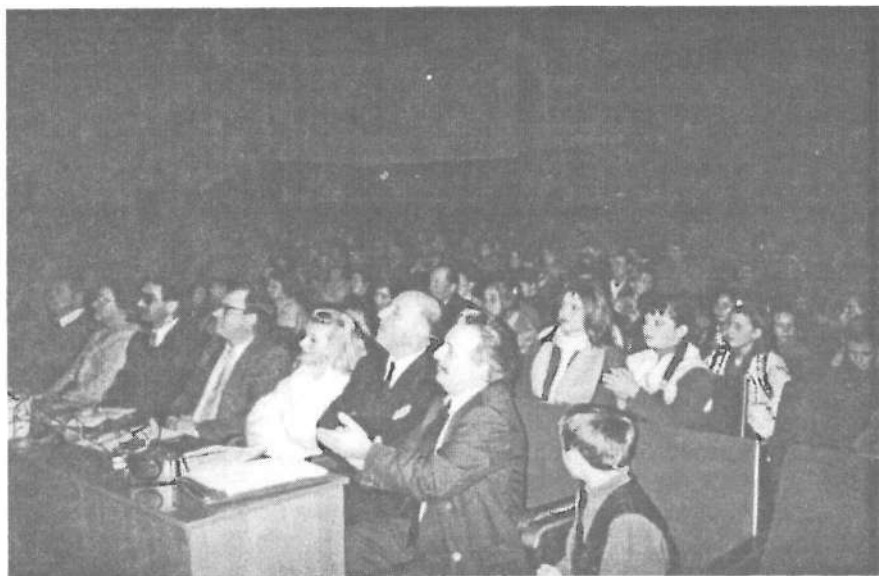
Maria Toacă

Cernăuți

Putem rezista numai prin cultură. Pentru românii din nordul Bucovinei aceste cuvinte au devenit mai mult decât un postulat. Exponenții intelectualității, care din sentimente firești ale apartenenței de neam ori în virtutea funcțiilor de serviciu nu s-au asimilat cu spiritualitatea națiunii titulare, consideră drept o datorie de conștiință să-și aducă contribuția la rezistența prin cultură. Cu atât mai mult, cu cât acest mod de activitate pe ogorul propășirii naționale este cel mai inofensiv și lipsit de risc pentru persoanele care se pretind a fi purtători ai stindardului românității.

În nordul Bucovinei înțelegerea și promovarea culturii, ca forță creatoare a activității umane și ca factor decisiv pentru dăinuirea unei națiuni minoritare, are un diapazon foarte divers. Unii, treptat și foarte comod, și-au plasat centrul de activitate sporadică în feeria unui festivism acceptat și salutat de autorități. Alții, cu un qui-jotism iremediabil, se aruncă asupra „morilor de vânt”, măcinându-și energia în dispute inutile. În lipsa unor instituții profesionale de stat, cultura românească se află în aria de preocupări a instituțiilor nonguvernamentale și organizațiilor publice, care își desfășoară activitatea numai din sentimente patriotice. Probabil, ar fi un gest de necuviință să analizăm printr-o prismă critică munca neplătită a celor care, într-un fel sau altul, s-au angajat în activitatea ingrată de promovare a culturii naționale. În astfel de circumstanțe nefavorabile, fiecare face ce poate, cum poate și pe măsura pregătirii profesionale și intelectuale. Oricare ar fi calitatea sau rezultatul activității acestor oameni, ei așteaptă numai aprecieri pozitive, numai laude, căci acestea le sunt unicele stimulente. De voie, de nevoie, trebuie să ne mulțumim cu sărbătorile sufletești care ni se oferă și să ne bucurăm când cutare sau cutare lider de societate românească își sacrifică timpul pentru organizarea lor.

Activitățile tradiționale desfășurate de Societatea „Mihai Eminescu” – festivalurile „Florile dalbe” și „Mărțișor”, sărbătoarea „Limba noastră cea română”, festivitățile consacrate zilei de naștere și trecerii în eternitate a lui Mihai Eminescu – își au un rol bine definit și sunt așteptate de români. Or, nu prea avem alte posibilități de a asista la un program artistic, de a ne delecta sufletul cu ce avem mai frumos în comunitatea noastră tot mai dispersată. Cel mai simplu este să le obiectăm organizatorilor că se limitează la repetarea acelorași scenarii. Mai greu e să se propună ceva mai original, mai substanțial, care să completeze manifestările tradiționale. Scriitorul Vasile Tărățeanu, directorul Fundației Culturale de Binefacere „Casa Limbii Române”, bunăoară, a găsit modalitatea cea mai reușită de

Festivalul-concurs „Din cântecele neamului“. În prim plan juriul concursului în următoarea componență (de la stânga la dreapta): Nicolae Sabău, Mărioara Murărescu, Ilie Ioneț, Ilie Luceac, Maria Iliuț, Ion Paulencu, Vasile Tărățeanu (1 decembrie 2001).

a-și manifesta insatisfacția față de mocnirea spiritului românesc la noi acasă, inițiind Festivalul-concurs „Din cântecele neamului“.

Un program complex de manifestări științifice și culturale a desfășurat la Cernăuți pe tot parcursul anului 2001 colectivul redacției „Glasul Bucovinei“ și al Editurii „Alexandru cel Bun“, readucând în actualitate reperele care ne lipsesc cel mai mult – istoria, cultura și civilizația românească. Organizând la un înalt nivel științific conferințe, simpozioane, lansări de carte, lectorate, directorul Editurii, dna Alexandrina Cernov, Membru de Onoare al Academiei Române, și-a orientat eforturile la consolidarea intelectualității românești pentru o activitate constructivă și la încurajarea tineretului studios pentru munca de cercetare și creație.

Pornind de la faptul regretabil că în programele școlare și cele universitare nu sunt incluse cursurile de istorie, cultură și civilizație românească, iar orele de literatură română în școlile noastre suferă o reducere continuă, nucleul organizatoric a început realizarea proiectului cu o acțiune foarte utilă pentru tineretul studios – un lectorat care include ținerea, o dată pe lună, a unor prelegeri despre personalități marcante ale culturii românești. Lectoratul a fost inaugurat de doctorul în istorie, profesorul Ilie Luceac de la Colegiul Pedagogic al Universității Naționale din Cernăuți, care le-a vorbit tinerilor despre personalitatea polivalentă a celebrului compozitor bucovinean Ciprian Porumbescu. Merită să fie menționată alegerea inspirată a acestui subiect semnificativ pentru inaugurarea ciclului de conferințe, planificate pentru tot parcursul anului școlar. Auditoriul a fost sensibilizat și de ilustrarea comunicării cu momente muzicale, susținute de violonistul Nicolae Hacman. Un interes cu totul deosebit a prezentat lecția „Cultura postmodernă“, ținută de criticul literar, conf. univ. dr. Adrian Dinu Rachieru de la Universitatea TIBISCUS din Timișoara. Grație activităților desfășurate de colectivul redacției „Glasul

Salonul Internațional de Carte Românească, în premieră la Cernăuți (de la stânga la dreapta): Mihail Ungureanu, Ilie Ioneț, Alexandrina Cernov, Alexandru Hurmuzachi, Adrian Dinu Rachieru, Ion Beldeanu, Elena Marița.

Bucovinei" și Editurii „Alexandru cel Bun“, Școala Medie nr. 29 din Cernăuți a devenit un centru al culturii românești, găzduind cele mai reprezentative manifestări. În general, toamna anului 2001 a fost marcată de evenimente de excepție pentru dna Alexandrina Cernov, care-și realizează consecvent proiectele culturale, fără vâlvă publicitară și scenarii spectaculoase.

În luna noiembrie intelectualii români din Cernăuți, pentru prima dată în istoria ținutului, au avut prilejul să participe la un Salon internațional de carte, inaugurat de respectiva Editură în sala de festivități a Școlii Medii nr. 29. Acest eveniment în premieră a constituit materializarea celui mai important obiectiv din proiectul cultural și științific inițiat de redacția revistei „Glasul Bucovinei“ și Editura „Alexandru cel Bun“. Luând în considerație faptul că au fost prezenți editori, scriitori, oameni remarcabili de cultură din România și o familie respectabilă din Republica Moldova, putem accepta încadrarea premierei cernăuțene în dimensiunea unui „salon internațional“, mai ales că până acum numai câțiva autori de carte din nordul Bucovinei au participat la asemenea manifestări prestigioase, organizate frecvent în România.

După aprecierile persoanelor versate, salonul cernăuțean a fost mai modest în comparație cu cele inaugurate în centrele culturale din România, însă, dincolo de minusurile inevitabile, contează inițiativa organizatorilor de a aduce cartea românească la ea acasă, de a trezi, într-o epocă a expansiunii Internetului, interesul tinerilor pentru lecturi.

În cuvântul inaugural, directorul Editurii „Alexandru cel Bun“, dna Alexandrina Cernov, a adus mulțumirile de rigoare persoanelor care au contribuit material și au susținut moral realizarea acestei acțiuni reprezentative pentru spiritualitatea românească din ținutul nostru. În primul rând, a fost menționată contribuția consului general al României la Cernăuți, dl Ilie Ivan, care a facilitat drumul cărților

prin vamă. Cuvinte de profundă recunoștință au fost adresate profesorului dr. Adrian Dinu Rachieru, consilier al Editurii „Augusta” din Timișoara, dnei Catinca Agachi de la Biblioteca „Gheorghe Asachi” din Iași, și, nu în ultimul rând, directorului ȘM nr. 29, dl Ion Ignat, care a găzduit, cu bunăvoință ce-l caracterizează, și această manifestare.

Semnificația efectivă și afectivă a evenimentului a fost reliefată în mesaje de salut ale ministrului consilier Ilie Ivan, reprezentantului Ministerului Afacerilor Externe al României Daniel Bala, șefului-adjunct al Secției Minorități și Migrație a ARS Ilie Ioneț, directorului executiv al Asociației Editurilor cu profil pedagogic din România Claudiu Istrate, conferențiarului drd. de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava Florin Pintescu, președintelui Societății Scriitorilor Bucovineni Ion Beldeanu, redactor-șef al revistei „Bucovina literară”. Scriitoarea Lucia Nenati din Botoșani și doctorul în științe tehnice Anatolie Hurmuzachi din Chișinău (un descendent îndepărtat al Hurmuzăcheștilor) au tensionat atmosfera emotivă cu revărsarea sentimentelor de bucurie ce le trăiesc de fiecare dată la revederea

Cernăuțiului. Într-un cuvânt, salonul cernăuțean a fost onorat de o prezență de presanță – nume cunoscute și apreciate în nordul Bucovinei.

Și expoziția cărților prezentate de Editurile „Augusta” (Timișoara), „Alexandru cel Bun” (Cernăuți), precum și de altele din România și Ucraina a fost impunătoare și – în pofida condițiilor nefaste pentru editarea în Ucraina a scriitorilor români – surprinzător de bogată. Standurile expoziționale au fost supraîncărcate cu literatură artistică și științifică, scoasă la lumină prin eforturi incredibile de autorii cernăuțeni.

În programul rezervat lansărilor au fost incluse doar cărțile de referință, cele mai reprezentative opere. Or, în ultimile decenii Bucovina a lansat în ierarhia valorilor naționale, mai cu seamă, conștiințe civice, scriitorii cernăuțeni impunându-se printr-o expresie mai viguroasă a apartenenței la românism. În cele mai multe cazuri criteriul de bază ce determină interesul și solicitările editorilor din România față de creația literară din nordul Bucovinei ține

**Participanți la Festivalul de poezie „Mihai Eminescu”
„Veșnic tânăr, înfășurat în manta-mi”, din
Cernăuți, la monumentul poetului (de la stânga
la dreapta): Ilie Luceac, Arcadie Suceveanu,
Ștefan Hostiuc, Ilie T. Zegrea
(iulie 2001).**

de „destinul minoritar“ al autorilor. Această indulgență s-a lăsat simțită în alocuțiunea dlui Adrian Dinu Rachieru, când a specificat că Editura „Augusta“ găzduiește cu generozitate pe mulți autori din afara granițelor, fără a le înainta exigențe excesive: „Doar valorile nu pot fi selectate și apreciate, dacă nu sunt puse în circulație“.

Însă sunt excepții care dovedesc că și în provinciile considerate „răni istorice“ pulsează continuitatea valorilor literare. În această ordine de idei, prezentând cartea Elenei Marița *Hotarul de foc*, dl Rachieru și-a exprimat regretul că n-a cunoscut creația autoarei mai înainte, atunci când a alcătuit antologia *Poeți din Bucovina*. De înalta apreciere a distinsului exeget s-a bucurat monografia lui Ilie Luceac *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare*, lucrare dinstinsă cu premiul „Lecțiile istoriei“ al Salonului Internațional de Carte Românească de la Iași. Colegii timișoreni au sprijinit financiar și poligrafic apariția unei cărți emblematice pentru bucovineni – *Hora vieții* a regretatului poet-martir Ilie Motrescu.

Dintre cărțile aduse la Cernăuți de Editura „Augusta“ merită atenție Almanahul *Apă vie*, romanul *Glonte de cucută* de Ion Beldeanu, care a revenit la ipostaza de prozator cu suflet de poet, două volume care revitalizează interesul față de poetul Nicolae Labiș, vestitorul desprindăvării în literatura română – *Lupta cu inerția la timpul prezent* (autor Nicolae Cârlan) și *O moarte care dovedește ceva* de Irimie Străuț. Doamna Cernov a prezentat o carte în limba engleză – *Tezaurul României la Moscova* – importantă prin tentativa cercetătoarei bucureștene prof. univ. dr. Viorica Moisuc de a internaționaliza această problemă litigioasă.

În ziua inaugurării Salonului au fost lansate cărți ce au văzut lumina tiparului și la alte edituri. Continuă să mențină viu interesul romanul-eseu *O evadare din Eterna-1* al scriitorului și academicianului Grigore C. Bostan, care a fost prezentat și la un Salon de carte din Veneția. La manifestarea din Cernăuți n-a rămas în afara atenției nici lucrarea conferențiarului universitar dr. Ilie Popescu *Pătrăuții pe Siret*.

Scriitorul sucevean Ion Beldeanu a făcut un succint excurs în istoria revistei sale „Bucovina literară“, ajunsă la al șazezecelea număr, prezentând și câteva cărți recent apărute. Președintele Reuniunii Scriitorilor Români din Cernăuți, Ilie T. Zegrea, a vorbit despre realizările literare ale poetului Mircea Lutic, prezentând cărțile *Datul întru ființă*, *Noimă* și *Ecou de foc*, ultimile două apărute în ediție bilingvă. Oaspeții din România au apreciat contribuția publicistului Ion Crețu la restituirii operei unui scriitor bucovinean de prim rang – iconarul Vasile Postecă. Înainte de a-i veni rândul să fie prezentată, a fost „plimbată“ din mână în mână cea mai proaspătă realizare editorială a poetului Vasile Tărășeanu *Iluzii și lanțuri* – un bilanț al activității publicistice și al luptei autorului pentru păstrarea identității naționale.

Un interes aparte, în special pentru dl Mihail Ungureanu, directorul Redacției manualelor în limba română a Editurii „Svit“, a generat comunicarea dlui Claudiu Istrate, directorul executiv al Asociației Editurilor cu profil pedagogic din România.

Conform programului, profesorul Adrian Dinu Rachieru a susținut în cadrul lectoratului, inițiat la Cernăuți de Editura „Alexandru cel Bun“, conferința „Cultura postmodernă“.

Înainte de plecare, oaspeții au vizitat comuna Boian, unde au dialogat cu profesori și elevi de la Școala Medie și Gimnaziul „Ion Neculce“, îmbogățindu-le bibliotecile cu valoroase apariții editoriale. Astfel, am trăit trei zile sub cupola cărții românești, care, poate, vor avea o continuitate eficientă nu numai pentru elita condeierilor noștri. Sperăm ca saloanele de carte, în calitatea lor de focare de spiritualitate românească, să reverse lumină în sufletele tuturor împătimiților de frumoasa

„zăbavă“ a cititului. Or, defilarea de câteva ori pe an pe scenele din Cernăuți cu formații amatoricești nu ne asigură rezistența prin cultură. Numai cartea, care pulsează cu gânduri și viață, ne deschide fereastra către eternitate, ea trasează artere spre nemurirea unui neam sortit să poarte povara ghinionului istoric. Cu eforturile Editurii „Alexandru cel Bun“ această magică fereastră a fost întredeschisă.

SUMMARY

The Romanian intelligentsia in the North of Bucovina (the present Cernăuți county) did not assimilate the spirituality of the ruling nation, seeing it as a moral duty to offer their contribution to the resistance through culture. In Cernăuți, the understanding and promoting of Romanian culture as a creative force of human activity and as a decisive factor for the endurance of minority nation takes on various shapes.

This year the cultural manifestations of the Romanians were varied. The traditional activities of the „Mihai Eminescu“ Society – the festivals „Florile dalbe“ and „Mărțișor“ the conference „Our Romanian language“, the anniversaries of Mihai Eminescu's birth and death – have a well-defined role and are always eagerly expected by the Romanians. The Cultural Philanthropists' Foundation „Casa Limbii Romane“ initiated the festival and contest „Of the nation's songs“.

A complex set of cultural and scientific events was carried out in Cernăuți throughout the year 2001, by the editing team of „Glasul Bucovinei“ and of the Alexandru cel Bun Publishing House. Thus they brought back into the spotlight those reference points we miss most: Romanian history, culture and civilization. By organizing at a high scientific level conferences, symposiums, book launches, lectureships, Alexandru cel Bun Publishing House directed its efforts toward consolidating the Romanian intelligentsia for constructive activities, and encouraging the young generation to take on research and creative work. The lectureship was inaugurated with a conference on the complex personality of the Bucovinean composer Ciprian Porumbescu.

ILIE LUCEAC, *FAMILIA HURMUZAKI: ÎNTRE IDEAL ȘI REALIZARE*

(O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea),

Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta –
Timișoara, 2000, 364 p.
(7 anexe și 12 foto)

Prof. dr. Marian Olaru

Rădăuți

Istoricul cernăuțean Ilie Luceac, născut la 2 iulie 1950, în comuna Sinăuții de Jos, Raionul Hliboca, regiunea Cernăuți, este licențiat al Universității din Cernăuți, la Facultatea de Filologie – în anul 1974 și la Facultatea de Istorie – în anul 1992. El și-a susținut teza de doctorat cu titlul care formează subiectul mono-

grafiei de mai sus, la Universitatea din București, în anul 2000, avându-l coordonator științific pe acad. Ștefan Ștefănescu.

Personalitate cunoscută și recunoscută în lumea cernăuțeană și în țară, Ilie Luceac s-a preocupat cu asiduitate de cercetarea istoriei Bucovinei, provincie de două ori detrușă și al cărui fiu este. Monografia istoricului cernăuțean ne-a convins că dramatismul destinului acestei provincii, cât și evenimentele de după căderea zidului Berlinului au făcut posibilă o altfel de abordare a istoriei și culturii Bucovinei istorice din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Având girul științific al unor mari istorici precum regretatul acad. Vladimir Trebici – inspiratorul și susținătorul demersurilor lui Ilie Luceac, al acad. Ștefan Ștefănescu – coordonatorul tezei de doctorat, un împătimit de istoria și cultura nordului Moldovei istorice; al acad. Dan Berindei, personalitate de vârf a istoriografiei românești moderne, cât și al acad. Gheorghe Platon – spiritul critic benefic al demersurilor istoriografice privitoare la Bucovina, autorul lucrării pe care o prezentăm a realizat un excurs științific într-o „viziune nouă” asupra subiectului abordat, fiind totodată „o reușită analiză de caz”, scrisă într-o manieră modernă, „lipsită de prejudecăți și de spirit partizan, patriotard”, cum bine apreciază acad. Gh. Platon.

Lucrarea istoricului Ilie Luceac intitulată *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare* se bazează pe o bogată investigație a autorului în arhivele și bibliotecile din țară și din regiunea Cernăuți precum: Biblioteca Academiei Române, Arhivele Naționale Istorice Centrale, „Casa Mureșenilor” din Brașov, Arhiva personală Octavia – Leca Morariu din Suceava, Arhivele Județene din Iași, Piatra Neamț, Suceava, Brașov și Cluj-Napoca, Arhivele Regionale de Stat din Cernăuți etc. Bogăția materialului documentar și spiritul critic al autorului au conturat împreună o remarcabilă lucrare științifică, scrisă cu eleganță, fervoare și respect pentru lucrările înaintașilor referitoare la această temă, fiind în același timp o reală contribuție la aprofundarea cunoașterii istoriei și culturii Bucovinei istorice, a rolului jucat de familia Hurmuzaki în destinul acestei provincii – bărbații ei de seamă fiind apreciați, în secolul trecut, ca fiind „Gracchii românime”.

Structura lucrării – care cuprinde: *Introducere*; I. *Cultura în Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*; II. *Hurmuzăkeștii – făuritori de cultură românească modernă în Bucovina*; III. *Contribuții cu privire la activitatea culturală a fraților Hurmuzaki*; IV. *Hurmuzăkeștii – dinastie culturală bucovineană de elită; Încheiere; Bibliografie; Anexe; Indice de nume* – justifică din plin subtitlul ei: *O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*.

După ce în *Introducere* sunt prezentate punctele de vedere ale diverselor școli istoriografice, stadiul cercetării la care s-a ajuns în problematica abordată, până la apariția prezentei lucrări privitoare la istoria și cultura Bucovinei, Ilie Luceac realizează în cap. I, intitulat *Cultura în Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Tradiții și influențe europene*, pe 102 pagini, o cuprinzătoare privire asupra *cadrlui social-politic și cultural* din acea perioadă. Autorul prezintă *Legăturile culturale ale bucovinenilor cu românii din Principate și din Transilvania*, reliefând rolul boierimii în redeşptarea națională, locul „Foii Societății pentru Cultură...” atât în mișcarea național-culturală de după perioada celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, cât și ca organism de presă al celei mai prestigioase societăți cultural-naționale a românilor bucovineni: *Societatea pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina*, ale cărei baze au fost puse în 1862, sub denumirea inițială de *Reuniunea pentru leptură*. În același subcapitol sunt analizate probleme de o deosebită importanță pentru conturarea mediului cultural-național românesc din Bucovina perioadei analizate, ca de exemplu: Dimitre Onciul și istoria critică – în care se arată că istoricul bucovinean, născut la Straja, vedea în istorie un „mijloc

de apărare a drepturilor politice ale românilor" (p.42). Sau alt moment, în care este prezentată contribuția lui Ciprian Porumbescu și a lui Tudor cavaler de Flondor la dezvoltarea muzicii culte românești, a lui Epaminonda Anibal Bucevski la dezvoltarea picturii românești. Toate aceste afirmări în plan național și cultural, coroborate cu eforturile Hurmuzăkeștilor privitoare la susținerea școlii românești din Bucovina și preocupările lor referitoare la românii basarabeni sunt subsumate ideii că familia Hurmuzaki, în totalitatea ei, a fost dedicată în mod exemplar reluării legăturilor dintre toți fiii patriei române, legături pierdute în contextul politic internațional de la începutul secolului al XIX-lea.

În subcapitolul *Presa și societățile culturale*, autorul lucrării prezintă, prin prisma literaturii istorice existente și a documentelor de arhivă, rolul publicației „Bucovina” – gazetă românească pentru politică, religie și literatură – care i-a avut ca redactori responsabili pe Gheorghe Hurmuzaki și ulterior pe Alecu Hurmuzaki. În tumultul evenimentelor revoluției de la 1848–1849, la această prestigioasă publicație au colaborat T. Cipariu, Gr. Mihali, A. Pumnul, C. Conachi, D. Bolintineanu, I. H. Rădulescu, V. Pogor, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negri, V. Cârlova, A. Mureșanu, A. Șaguna, Gh. Bariț ș. a. De asemenea este reliefată contribuția familiei Hurmuzaki la introducerea alfabetului latin în scrierea românească, cât și la îndemnarea și promovarea tipăriturilor din spațiul bucovinean; la susținerea societăților cultural-naționale, așa ca *Arboroasa* și *Junimea*, la înființarea societății *Armonia*, a *Societății pentru cultivarea și răspândirea muzicii naționale* etc. În același context, Ilie Luceac prezintă în extenso diversele demersuri cultural-naționale, care au izvorât din spiritul de sacrificiu și dăruirea de sine a Hurmuzăkeștilor în numele idealului național, precum fondarea Societății politice *Concordia*, a *Școlii române*, de asemenea și susținerea apariției revistelor „Aurora Română”, „Revista Bucovinei”, „Încercări literare” etc.

În subcapitolul intitulat *Școala, teatrul și literatura*, Ilie Luceac prezintă, pe baza documentelor descoperite la Arhivele Naționale Istorice Centrale, rolul jucat de familia Hurmuzaki în susținerea artei dramatice românești, la realizarea unor turnee în Bucovina a trupelor de teatru Fany Tardini, Mihail Pascaly și Matei Millo, în perioada 1864–1871. Cunoscutul istoric Teodor Balan, care a scris despre teatrul românesc din Bucovina, aprecia că „Artiștii moldoveni au fost primii soli ai culturii românești veniți să recâștige terenul pierdut de neamul românesc” (p. 80). Deși în perioada 1875–1885 au fost organizate și alte turnee ale unor trupe de teatru românești la Cernăuți, fervoarea, tumultul și manifestarea spiritului național nu au fost la aceeași înălțime ca la turneele susținute și organizate de Alexandru Hurmuzaki.

Pagini de o deosebită semnificație intelectuală sunt scrise de dr. Ilie Luceac în subcapitolul *Muzica și pictura*, unde este analizată activitatea artistică susținută de unele personalități remarcabile ale culturii românești din Bucovina și acțiunile lor la scară națională, precum: Ciprian Porumbescu, Eusebiu Mandicevski, Alexandru Voevidca, Tudor cavaler de Flondor, Constantin de Buchenthal, Epaminonda Bucevski ș.a.

În capitolul al II-lea, *Hurmuzăkeștii – făuritori de cultură românească modernă în Bucovina*, sunt prezentate *Originile familiei Hurmuzaki*, autorul reafirmând că pitarul Cârste, pomenit pe la 1721, este protopărintele familiei Hurmuzaki. Totodată, după intense cercetări de arhivă, Ilie Luceac stabilește, completează parțial și publică *Arborele genealogic al familiei Hurmuzaki*, prezentat în *Anexa I* a lucrării.

La subcapitolul *Eudoxiu Hurmuzaki. Colecția de documente externe și „Fragmente zur Geschichte der Rumänen (Fragmente din Istoria Românilor)”* autorul prezintă, cu acribie, rolul jucat de Eudoxiu Hurmuzaki în alcătuirea cunoscutei *Colecții de documente* publicate de Academia Română, subliniindu-se totodată

importanța personalității istoricului Eudoxiu Hurmuzaki, membru al Academiei Române și fost Căpitan al țării Bucovinei, care, pe cheltuiala proprie, a cules din arhivele vieneze circa 2717 documente, pentru perioada 1199–1818. Autorul cărții prezentate în aceste rânduri își face o datorie de conștiință așezând în context național și cultural lucrarea lui Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte...*, concepută de el în 5 volume, din care doar trei au văzut lumina tiparului până la 1900. Inspirată de curentul romantic al generației pașoptiste, lucrarea lui Eudoxiu Hurmuzaki este prima de asemenea dimensiune, scrisă de la Șincai și până atunci, „folosind o nouă paradigmă de cunoaștere, bazată pe percepțiile herderiene”. Totodată, *Fragmente zur Geschichte...* are meritul de a fi așezat în centrul ei personalitatea lui Mihai Viteazul, care este admirat pentru realizarea unirii politice a neamului său – veritabil îndemn și manifest politic pentru contemporanii lui Eudoxiu Hurmuzaki. Personalitatea complexă a istoricului îi prilejuiește autorului lucrării discutate următoarele rânduri: „Ca personalitate politică și ca istoric, Eudoxiu Hurmuzaki a fost angrenat în modernitate prin viziunea sa asupra evenimentelor social-politice și culturale, rămânând un model al intelectualului modern din Bucovina secolului al XIX-lea” (p. 147).

Pagini însemnate din economia lucrării lui Ilie Luceac sunt dedicate lui Gheorghe și Alexandru Hurmuzaki și activității acestora la ziarul „Bucovina”, subliniindu-se că amintita publicație românească a fost „prima care a trezit la viață intelectualitatea de aici [Bucovina – n.n.], formând-o și orientând-o spre o activitate patriotică și culturală, pe care urma s-o desfășoare mai târziu” (p. 154), de asemenea este prezentată și lupta Hurmuzăkeștilor pentru apărarea limbii și a tradițiilor culturale românești, pentru păstrarea caracterului românesc al Bisericii Ortodoxe din Bucovina.

În capitolul al treilea intitulat *Contribuții cu privire la activitatea culturală a fraților Hurmuzaki* este prezentată într-o viziune nouă contribuția lui Constantin Hurmuzaki la dezvoltarea culturii și a statalității românești moderne, precum și rolul lui Alexandru Hurmuzaki la răspândirea concepției „psihologiei popoarelor” în mediile culturale românești, cât și la aplicarea acestei teorii la realitățile societății românești din Bucovina.

Ultimul capitol al lucrării pe care o supunem atenției dumneavoastră este intitulat *Hurmuzăkeștii – dinastie culturală bucovineană de elită*. Aici sunt abordate informații noi referitoare la *Generația a doua a Hurmuzăkeștilor și idealul statului național unitar român*, cât și la receptarea operei Hurmuzăkeștilor în posteritate.

Lucrarea lui Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare*, scrisă după toate normele exigenței științifice, se încheie cu o bogată *Bibliografie*, un important corp de *Anexe*, între care remarcăm anexele nr. 3 și 4, care cuprind rezumatele inedite, în limba română, ale discursurilor lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei, pe perioada 1863–1873, precum și un număr de nouă scrisori inedite, adresate de la Dulcești, în cele mai multe cazuri, de către unul din membrii familiei Hurmuzaki – Constantin Hurmuzaki. Monografia se încheie cu un *Indice de nume* și un *Rezumat*, tradus în limbile ucraineană și germană.

Parcurgând paginile lucrării realizate de prof. Ilie Luceac, care surprinde plăcut, prin stilul adecvat, efervescența evenimentelor declanșate pe parcursul afirmării identitare a neamului românesc din Bucovina, prin cultură și politică națională, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu poți să nu sesizezi că, practic, nu a fost domeniu al vieții cultural-naționale unde măcar unul din membrii familiei Hurmuzaki să nu fi avut o contribuție, nu de puține ori, de primă importanță. De aceea, lucrarea *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare* se impune de la sine ca o importantă realizare istoriografică a unuiu dintre fiii acelei părți a Bucovinei, de două ori împărțită și înstrăinată. Toate cele expuse mai sus explică întru totul de ce mesajul acestei cărți de istorie este contemporan nouă.

TĂCERI DEZLĂNŢUTE ÎN RANA POEZIEI

ELENA MARIȚA, HOTARUL DE FOC

Editura Augusta, Timișoara, 2001, 226 p.

Maria Toacă

Cernăuți

„*Ce știți voi despre sufletul meu*“, se adresează, cu o domoală resemnare, poeta Elena Marița către „bieții hamali“ ai destinului. Nici cititorii, care îi urmăresc cu interes respirațiile lirice în presa periodică, nu prea au știință de „ciocărlia captivă“ ce se zbate să iasă din colivia sufletului ei. Or, enigmatică doamnă a cuvântului artistic s-a exilat într-o aură de taină, ținând ușile laboratorului de creație bine zăvorâte.

Desolidarizată de o anumită generație sau grupare literară, distanțată de orgoliile ce se macină efervescent la moara condeierilor noștri, Elena Marița și-a ales o traiectorie artistică cu totul deosebită de cea a confracților de condei din nordul Bucovinei. Revărsată cu desăvârșire în interior, detașată de galopul învăluit în praf după lauri, ea a purtat tacit povara conștiinței naționale, exteriorizând-o în limpezi imagini poetice, de configurație clasică și modernă. S-a menținut printre puținii artiști ai cuvântului care n-au intonat osanale în spiritul anilor de tristă amintire. Poate, mai mult decât alte bariere, reticența de a nu cadența în unison cu barzii „timpurilor fericite“ i-a întârziat atât de mult apariția primei cărți de poezie. Doar de la primele versuri incluse în culegeri colective și până la recenta plachetă *Hotarul de foc* (Editura Augusta, Timișoara, 2001) s-au perindat vreo trei decenii, perioadă în care Elena Marița a fost prezentă în presa locală cu grupaje de versuri, cultivând gusturile cititorului pentru o poezie bună – profundă și armonioasă.

Din prima carte, apărută în zenitul maturității de creație, se revarsă rânduri alese, care conturează un caracter artistic integru, format sub o perpetuă „ploaie poetică“ – simbol al fertilității morale și spirituale a eroului liric: „Plouă profetic, plouă patetic,/ Plouă cu visele noastre./ Plouă poetic,/ Plouă“.

Apropiindu-se cu pietate de lucruri mari și nepătrunse, conștientă de imposibilitatea de a cuprinde nemărginirea creată de geniul demiurgic, poeta și-a muiați penița în candela din care picură nemurire, pentru a îndeplini misiunea esențială a artistului – cea de apropiere a unor idealuri care se îndepărtează tot mai mult de umanitate.

În ultimii ani, unii editori din România, din îndemnuri generoase față de frații înstrăinați, au scos la lumină și cărți de valoare minoră, îndreptățite numai de biografiile dramatice ale autorilor sau de condiția lor de etnie minoritară. Pe acest fundal caritabil, Editura Augusta din Timișoara a întreprins un gest reparatoriu față de un talent autentic.

Hotarul de foc al Elenei Marița înscrie în lirica românească din nordul Bucovinei constanțele unei poezii deschise spre universalitate. Spre deosebire de tinerii „nouăzeciști” care, obsedați de excentricități postmoderniste și care de dragul originalității formeii ignorează pe alocuri profunzimile, Elena Marița doar rareori iese din paradigma clasică. Câțiva vectori spirituali vertebreează paginile alese, incluse în *Hotarul de foc*. Temele eterne, scrise, rescrise, dilatate și aprofundate de toți poeții lumii de la Homer până în zilele noastre, sunt filtrate încă o dată prin uimirile, neliiniștile, îndoilele și speranțele unui suflet „topit după minuni”. Și acest suflet cu „aripi de dor” și cu „o poartă ca o rană în cer” cunoaște ca nimeni altul valoarea sacrificiului: „Veți întreba ce-am fost de m-am făcut lumină?/ Ce rosturi și ce tâlcuri am avut/ De-am coborât din nou în început/ De struguri, spice, ierburi de grădină?”

Deși în peisajul poetic al Elenei Marița motivul dragostei, melancolia și nostalgia pulsează febril, aprinzând spații ce depășesc pretinsul hotar, totuși ar fi prea banal să-i concepem versurile doar ca niște trepidante respirații feminine, inspirate de anumite stări afective. Lectura *Hotarului de foc* ne solidifică încrederea că rugul a fost aprins nu numai de vibrații sentimentale, ci și de o viziune filozofică asupra universului, de peregrinări transcendente în civilizațiile trecute, toate fiind expuse pe imaculate foi de o mână ce stăpânește măiestrit instrumentele artistice.

Din gama variată de trăiri poetice se prefigurează unitatea ființei umane cu universul și, în pofida tuturor legităților, ne uimește interpătrunderea unor paralelisme de felul: „Toate s-au amestecat: cerul cu lutul,/ Îngerii negri cu cei albaștri,/ Trădarea cu sărutul”.

Deși apelează la modalități tradiționale de confesiune lirică (invocarea divinului, rugăciunea), autoarea revitalizează temele eterne printr-o voce inconfundabilă, marcată de fascinația paradoxurilor: „Mila Ta, Doamne, nu are hotare – / Purgatoriu mi-e sufletul și paradis./ Binecuvântez agonia în care/ Rănilor singură mi le-am deschis”. Simptomatic pentru lirica Elenei Marița este menținerea spiritului în perimetrul sacrului, din care pornesc drumuri ale transcendentei în mit: „O, Gladiatoarele dac ucis,/ Sunt casa zidită de tine,/ Timp locuit/ De rănilor trupului tău”.

Geneza creatoare, suportul care-i alimentează inspirația se mențin pe două registre contradictorii – cel al tăcerii și al strigătului neîmpăcat cu liniștea lăuntrică: „Am ascultat tăcerile alpine/ Să-ți fie soarta lină și curată/ Și te-am lăsat să-mbobocești în mine/ Cu gingașă culoare nepătată” (*Creație*). Dar poeta, ctitor al „catedralelor de vis și tăcere”, care își înveșmântează discrețiile „în haine de gală” și „în haine de schimb”, este frământată și de întrebarea: „Vina mea e cuvântul nespus?”. Autoarea găsește vigoare, sevă vitală pentru a înfrunta „deznădejdele scăpate din frâu”, pentru a evada din starea când „fixat în pansamente, cuvântul doarme-n pace”. Fascinația vieții, cu erupții primăvăratice, o înalță deasupra mocnirilor resemnante: „Sub vâlvătai nebune de roșii carusele/ Un cer de dărnicie aripa își desface./ De ce atunci se iscă explozii de durere/ În sufletu-mi flămând de liniște și pace?”.

Eul liric se contopește cu imaginea păsării „cu fâlfâiri domoale”, care îi primenește durerile în strai de sărbătoare, îi eliberează cuvântul din pansamente, lăsându-l să proiecteze în zbor peisaje de lumină: „Atâtea păsări mi-au cântat de dor,/ M-au potopit cu vraja lor nebună/ Că sufletul mi-i murmur de izvor,/ Sub

pașii mei comorile se-adună". Poeta creează un univers fragil, în care „pâlpâie lacrima", „sângere pururea", aprinzând veșnicia cu evocarea chipului mamei – izvorul nemuririi, în fața căruia „cuvintele mele cad zdrențuite/ ca niște steaguri învinse,/ ca niște lacrimi neplânse".

Bucuria prilejuită de perpetua devenire a naturii, de semnele ei regenerative face tangență cu mitul, profundele contemplări plasează eroul liric într-un spațiu paradisiac: „Podoabă sfântă, lacrimi de lumină –/ Un basm începe, altul se termină". Dar visele, zborul sunt frânate uneori de cugetări și întrebări telurice: „Răstignitul zbucium, bocetele mute,/ Doinele-mpietrite cine să le-asculte?". O conștiință artistică autentică nici n-ar putea să nu abordeze situații dilematice, limitându-se numai la chemări evlavioase asemenea celor din *Colind luminos*: „Printre icoane, printre făclii/ Sufletul meu așteaptă./Vino, Pruncuțul luminii, la mine/ Pe căi de safir și betelă/ Din sinele Tău pogoară-mi în sine,/ Descătușează-mă de îndoială".

Deși poeta caută cu orice preț să se elibereze de negativism, să armonizeze exploziile de durere ce-i mistuie sufletul, conștiința gravă de artist, filtrată prin cugetări de valoare, o readuce la durerile neamului. Acuitatea sensibilității îi contopește propriile neliniști cu zbuciumul românității, eul poetic se identifică cu destinul colectiv. Din candela ce picură nemurire pe foaia pură a sufletului ei, Elena Marița imploră: „Fă, Doamne, românilor parte". Fragilitatea-i de floare rodește o vigoasă dorință către Atotputernicul: „Fă-mă pârlezul de soare,/ Cărare/ Muritorii mei, frații/ Unii către alții/ Să treacă". Iată ce mod de exprimare pot avea chemările patriotice!

Am putea să facem referiri și la imagini dramatizate de tristeți bacoviene, și la similitudini luminoase cu pastelurile lui Alecsandri, pe care le-am intuit în unele versuri, și la simbolul predominant al viței-de-vie ce-i divulgă un dor ancestral de rădăcinile de-acasă. Însă strofa citată mai sus ne concentrează auzul la o voce lirică inconfundabilă. Factura temelor și a motivelor țesute din imagini simboliste, în vecinătate cu expresivitatea idealurilor sublimе, îi marchează creația cu semnul de prestanță al unei individualități neîntinate și neinfluențabile.

AL XI-LEA CONGRES DE GENEALOGIE ȘI HERALDICĂ DE LA IAȘI

(IAȘI, 20–23 SEPTEMBRIE 2001)

Ilie Luceac

Cernăuți

Zilele academice ieșene – manifestare culturală, care se desfășoară anual sub egida filialei Iași a Academiei Române a ajuns în toamna anului curent la ediția a XVI-a. Această ediție a fost reunită sub genericul: „Avem o civilizație națională de întărit, hrănind-o cu tot ce am păstrat ca monumente, datine și amintiri și ținând-o într-o strânsă legătură cu orice curente de sănătoasă înnoire a culturii europene” (N. Iorga, 17 mai 1911 – *Discurs de recepție* la Academia Română). Manifestările științifice din capitala Moldovei au cu adevărat o periodicitate densă. Și nu întâmplător. Or, școala de istorie de la Iași este cunoscută în lumea științifică românească ca fiind una dintre cele mai puternice, cu tradiții culturale vechi, care descind încă din secolul al XIX-lea.

Pentru Bucovina, municipiul Rădăuți a devenit între 5–6 octombrie gazda unor manifestări științifice ajunse la cea de a IX-a ediție, desfășurate sub egida Zilelor academice ieșene. Alegerea Rădăuțiului drept gazdă a acestor activități, desfășurate sub înaltul patronaj al Academiei Române, se datorează în primul rând faptului că aici funcționează, începând cu data de 6 septembrie 1992, Centrul de Studii „Bucovina”, filială a Academiei Române din Iași. Această instituție științifică a stabilit colaborări, adeseori fructuoase, cu Institutul „Bukowina” din Augsburg (Germania), nutriend totodată speranța că un asemenea standard în relațiile științifice bilaterale poate fi atins și cu Centrul de Studii pentru problemele Bucovinei acreditat pe lângă Universitatea Națională din Cernăuți (Ucraina).

Conform programului din 4–6 octombrie de la Iași, dezbaterile istoricilor din anul acesta s-au anunțat a fi preocupate de destinele istoriografiei românești la început de nou secol și mileniu. Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” a găzduit, ca de obicei, colocviul istoricilor. Din rândul acestora au făcut parte specialiști ieșeni în domeniu, care au contribuit esențial și hotărâtor la crearea Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, fondat la 12 mai 1996. Aici amintim, în primul rând, pe prof. univ. dr. Ștefan Sorin Gorovei, cunoscut genealogist român, redactorul-șef al revistei „Arhiva Genealogică” (serie nouă). Cât privește crearea Institutului Român de Genealogie și Heraldică, încă din 1913 Sever Zotta preconiza organizarea unui „centru genealogic științific”. În „Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” (I, 1 din 15.I 1999), citim: „Ideea a fost reluată în 1938, mai mulți cărturari militând pentru întemeierea unui institut de studii (cercetări) genealogice. Adversitatea vremurilor a făcut să nu se poată organiza decât Cercul Genealogiștilor Români (1943–1945). Un pas important în organizarea

și impulsionarea cercetărilor de genealogie și heraldică în România a fost constituirea Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (=CHGS), în mai 1972, mai întâi pe lângă Institutul de Istorie «N. Iorga», iar din 1990 ca o Comisie Națională (=CNHGS) a Secției de Științe Istorice a Academiei Române.

Noua inițiativă pentru crearea unei asemenea societăți s-a conturat pe terenul Simpozioanelor de Studii Genealogice organizate la Iași încă din 1989. Etapele parcurse din 1994 până în 1998 sunt consemnate în paginile revistei «Arhiva Genealogică» (nr. 1-2/VII, 1995, p. XIII-XVI; 1-2/VIII, 1996, p. XV-XVI; 1-2/IX, 1997, p. XIII-XXIII-proiectul de statute).

Adunarea Generală, întrunită la 9 mai 1998 în cadrul celui de al IX-lea Congres de Genealogie și Heraldică de la Iași, a adoptat statutele și a desemnat organele de conducere și control ale Institutului Român de Genealogie și Heraldică «Sever Zotta», conform prevederilor statutare.

După acest preambul menționăm că între 20-23 septembrie 2001 în capitala istorică a Moldovei și-a desfășurat lucrările cel de al XI-lea Congres de Genealogie și Heraldică.

Filiala Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, împreună cu Institutul Român de Genealogie și Heraldică «Sever Zotta» au asigurat buna desfășurare a Congresului, acesta având de acum înainte periodicitatea de o întrunire la doi, eventual trei ani. Sigur că sufletul Congresului l-a constituit Comitetul de organizare, în componența căruia au intrat Mircea Ciubotaru, Cătălin Hriban, Rodica Iftimi, Sorin Iftimi, Marcel Lutic, Liviu Papuc, Maria Magdalena Székely, Mihai-Răzvan Ungureanu, în frunte cu profesorul Ștefan Sorin Gorovei, care a știut să imprime rigoare științifică, prestanță și eleganță desfășurării comunicărilor, prin exemplul propriu.

În ședința de deschidere a lucrărilor celui de al XI-lea Congres de Genealogie și Heraldică, Ștefan Sorin Gorovei menționa: «În programul nostru inițial de lucru pentru acest Congres a fost – și ideea nu o voi părăsi dacă Dumnezeu ne va da zile și pace să mergem mai departe – ca majoritatea lucrărilor, majoritatea secțiilor acestui Congres să se grupeze în jurul unor subiecte concrete. Și am anunțat că am dori să avem secții despre familiile Racoviță, Miclescu, Florescu, Balș, Ghica. Răspunsurile pe care le-am primit de la cei care s-au înscris n-au îngăduit decât alcătuirea acestei secții, despre familia Balș, ceea ce înseamnă – și nu e prima dată când trebuie să facem această constatare – că lucrul fiecăruia din noi, singuratic, privește chestiunile care ne ies întâmplător în cale. Și prea puțin, sau deloc, urmăm planuri, o linie directoare, precisă, care să aibă la capăt munca monumentală sau de proporții mai reduse, dar cu un scop bine văzut și bine conturat de la început. Eu sper că în anii viitori vom putea relua această inițiativă, poate chiar și între congrese, din când în când, o masă rotundă sau un seminar, cum se spune astăzi, despre câte una sau alta din marile familii, din acelea care sunt, cum spunea foarte frumos Boleslav Prus, albia istoriei – vor putea fi organizate și în felul acesta vom putea provoca cercetările care să ne îngăduie la sfârșit alcătuirea unor lucrări, nu numai decât monografii, deși acesta ar trebui să fie țelul nostru îndepărtat».

Lucrările Congresului s-au ținut în cadrul a două sesiuni pe zi – dimineața și după prânz. Ședința de deschidere a omagiat memoria precursorilor Nicolae Iorga (*Ștefan S. Gorovei*), Constantin Moisil (*Nicolae Edroiu*), Teodor Balan (*Mihai-Stefan Ceaușu*), Șerban Flondor (*Ștefan S. Gorovei*), Aurelian Sacerdoțeanu (*Elena Istrățescu*), Radu Crețeanu (*Ștefan Andreescu*), Al. Perietzianu-Buzău (*Ecaterina Petrescu*), Dan Cernovodeanu (*Tudor-Radu Tiron*).

Omagiul adus de către profesorul Gorovei memoriei lui Șerban Flondor (2. I. 1900, Storjineț – 6. XI. 1971, București) a reînviat amintirea despre celebra familie a Flondorenilor din Bucovina. Șerban a fost fiul lui Iancu cavaler de Flondor, nepotul lui Sever de Zotta și strănepot prin alianță al lui Eudoxiu (Doxuță) Hurmuzachi. Șerban Flondor a fost membru al Societății de Heraldică din Viena și al celei din Geneva. Între cele două războaie mondiale a susținut și promovat activitatea unor așezăminte și instituții culturale din Bucovina. În 1928 a fost ales primar de Cernăuți. Devenind membru al Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga”, Șerban Flondor și-a adus o contribuție serioasă în acest domeniu. În 1970 a participat, ca delegat al României, la Congresul Internațional de Genealogie și Heraldică de la Viena.

Vorbind despre personalitatea lui Șerban Flondor, profesorul Ștefan Sorin Gorovei a menționat, printre altele: *„Evoc amintirea lui Șerban Flondor cu emoții, mai cu seamă pentru că ea ține și de vremea frumoasă a adolescenței mele. Nu pot să nu amestec în această evocare și frânturi din amintirile mele. M-a căutat în vara anului 1966, în târgul meu strămoșesc de la Fălticeni, vrând să mă cunoască, stârnit de prietenul său C. Miclescu-Prăjescu, succedând acestuia ca garant al părinților mei. Au fost câteva zile minunate, consumate mai ales pentru a descifra o diplomă latinească din 1588, prin care [...] se recunoștea starea de nobil a unui oștean din Satu Mare [...].*

Pergamentul prezenta aparent mari lacune, din cauza ștersăturilor.

Am învățat cu el, cum să citesc [...] și am descifrat cu el stema de pe diploma amintită, socotită până atunci o literă înflorată. Mai apoi mi-a trimis de la București propunerile de restabilire a textului, după aceea ce eu însumi mai putusem citi. A fost începutul studiilor mele heraldice. Cât privește genealogia, preocuparea sa pentru istoria familiei [...] ne-a aruncat în multe discuții, la capătul cărora am câpătat permisiunea de a copia [...] arborele genealogic al Flondoreștilor, întocmit de el însuși [...].

Astăzi mă mângâi însă cu speranța, că de-a lungul celor trei decenii care s-au scurs de atunci, am îndeplinit totuși misiunea încredințată de Șerban Flondor, redeschizând cartea acolo unde o lăsase închisă, odată cu tragicu-i sfârșit [...].”

Secțiile Congresului și-au desfășurat lucrările în Sala mare și cea mică a Filialei Iași a Academiei Române. Temele dezbătute au fost următoarele: *Contribuții la o istorie a familiei Balș; Tradiție, elite, putere; Heraldică; Familii, ramuri, personaje; Izvoare genealogice; Străini între români; Ctitori și tablouri votive; Preocupări genealogice și Familia Ghica.*

Menționăm comunicările acad. Paul Cernovodeanu, prof. dr. Ștefan S. Gorovei, dr. Maria Magdalena Székely, conf. dr. Radu Ștefan Vergatti, dr. Neagu M. Djuvara, dr. Mihai-Ștefan Ceaușu, cât și a invitaților Andronikos Falangas (Grecia), Mihai Dim. Sturdza (Franța), Ion Varta (Republica Moldova), care au purtat amprenta unei ținute științifice deosebite, informațiile cu caracter istoric și cultural excelând prin profunzime și exhaustivitate.

GLASUL BUCOVINEI, NR. 1-4, 2001

SUMAR

IN MEMORIAM

Luceac, Ilie, *Zigu Ornea și „Glasul” întristat al Bucovinei*, nr. 4, p. 5-8.

IN HONOREM

Dimitrie Vatamaniuc – *Membru de Onoare al Academiei Române*, nr. 3, p. 3-4.

DIALOGURI CU BUCOVINENII

Vasile Tărățeanu – Ion Beldeanu, *Încerc să întreprind ceva în numele aceluiași înălțător ideal*, nr. 1-2, p. 3-15.

DIN ISTORIA NEAMULUI

Moisuc, Viorica, *Tezaurul României evacuat la Moscova în 1916 și confiscat de Soviete – problemă internațională actuală*, nr. 4, p. 9-23.

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

Congresul al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți

Toacă, Maria, *Elita intelectuală își promovează prioritățile*, nr. 1-2, p. 53-55.

Bostan, Grigore C., *Coordonatele culturii românești din spațiul carpato-nistrean (regiunea Cernăuți)*, nr. 1-2, p. 56-60.

Cernov, Alexandrina, *Cultura – componentă esențială a existenței și conștiinței românești*, nr. 1-2, p. 61-67.

Luceac, Ilie, *Editarea de carte și manuale școlare la Cernăuți (trecut, prezent, viitor)*, nr. 1-2, p. 68-71.

Rezoluția *Congresului al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți*, nr. 1-2, p. 72-77.

Declarații și adresări *ale Congresului al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți*, nr. 1-2, p. 78-88.

- Apelul** Congresului al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți **Cu privire la consolidarea tuturor forțelor politice, economice, culturale și confesionale ale minorității românești din Ucraina**, adresat Societăților naționale românești din regiunea Cernăuți, nr. 1-2, p. 89-90.
- Hrenciuc, Daniel**, *Conferința de la Locarno și atitudinea guvernului polonez*, nr. 1-2, p. 99-116.
- Iacobescu, Mihai**, *Evoluția românilor bucovineni între anii 1821-1919 (II)*, nr. 1-2, p. 16-29.
- Lazăr, Mihai**, *Unele considerații privind politica fiscală în Moldova medievală*, nr. 3, p. 5-16.
- Pintescu, Florin**, *Bucovina, zonă de convergență etnică și spirituală*, nr. 1-2, p. 30-35.
- Pintescu, Florin**, *Euroregiunea „Prutul de Sus” între prezent și perspective. Marginalii la o conferință științifică internațională*, nr. 1-2, p. 91-98.
- Stan, Constantin I.**, *Evacuarea administrației românești din nordul Bucovinei (1940)*, nr. 3, p. 23-33.
- Ungureanu, Constantin**, *Evoluția etno-demografică a Bucovinei între anii 1774-1850*, nr. 1-2, p. 36-52.
- Vergatti, Radu-Ștefan**, *Harta etnodemografică a României în anul 1940*, nr. 3, p. 17-22.

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

- Marin Aiftincă**— **acad. Radu Grigorovici**, *In honorem acad. Radu Grigorovici la 90 de ani. Gânduri despre adevărul vieții și adevărul științei*, nr. 4, p. 24-38.

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Borca, Ana**, *Iulian Vesper – un cântăreț uitat al „Țării Fagilor”*, nr. 3, p. 34-48.
- Halip, Teodot**, *Versuri*, nr. 1-2, p. 127-131.
- Kolodii, Oksana**, *Scritorul și diplomatul Teodot Halip*, nr. 1-2, p. 127-131.
- Negru, Nina**, *Întârziere în obșnuit*, nr. 4, p. 39-43.
- Tărățeanu, Vasile**, *Un om dintr-o bucată*, nr. 4, p. 44-49.

POEZIE

- Kolodii, Vitali**, *Versuri*, nr. 3, p. 49-65.
- Levițchi, Vasile**, *Versuri*, nr. 4, p. 50-57.
- Ungureanu, Gheorghe**, *Versuri*, nr. 1-2, p. 132-142.

DIMENSIUNI CULTURALE

Filipciuc, Ion, *Bustul poetului Eminescu primește...azil estetic în Câmpulung Moldovenesc*, nr. 3, p. 66-71.

ARHIVA BUCOVINEI

Luceac, Ilie, *Din lucrările inedite ale istoricului Teodor Balan*, nr. 1-2, p. 143-146.

Arhiva istoricului Teodor Balan: DOCUMENTELE FAMILIEI HURMUZACHI 1636-1856.

Studiu (în manuscris) de **dr. Teodor Balan**, nr. 1-2, p. 147-152.

Arhiva istoricului Teodor Balan: DOCUMENTELE FAMILIEI HURMUZACHI 1636-1856.

Studiu (în manuscris) de **dr. Teodor Balan** (continuare), nr. 3, p. 72-84.

Arhiva istoricului Teodor Balan: DOCUMENTELE FAMILIEI HURMUZACHI 1636-1856.

Studiu (în manuscris) de **dr. Teodor Balan**, nr. 4, p. 58-72.

Din arhiva familiei Nandriș: PICTORUL LÖWENDAL ÎN SAT LA NOI de **dr. Ionică Nandriș**, nr. 3, p. 85-92.

CERCETĂRI SOCIOLINGVISTICE

Jernovei, Gheorghe, Jernovei, Eugen, *Limba română vorbită în regiunea Cernăuți, Ucraina (studiu demografic și lingvistic)*, nr. 3, p. 93-110.

Jernovei, Gheorghe, Jernovei, Eugen, *Limba română vorbită în regiunea Odesa, Ucraina (studiu demografic și lingvistic)*, nr. 4, p. 73-86.

Vrânceanu, Felicia, *Elemente de sintaxă a limbii române vorbite. Structuri anacolitice în texte de limba română vorbită (II)*, nr. 1-2, p. 153-158.

Vrânceanu, Felicia, *Elemente de sintaxă a limbii române vorbite în Ucraina. Strategii comunicative specifice oralului (III)*, nr. 3, p. 111-117.

Vrânceanu, Felicia, *Identitatea lingvistică - o problemă de actualitate a zonelor românofone din Ucraina*, nr. 4, p. 88-104.

CRONICA VIETII CERNĂUȚENE

Toacă, Maria, *Un alt mod de a rezista prin cultură (manifestări culturale la Cernăuți: Anul 2001)*, nr. 4, p. 105-110.

CĂRȚI. REVISTE. CONFERINȚE

Luceac, Ilie, *Al XI-lea Congres de Genealogie și Heraldică de la Iași (Iași. 20-23 septembrie 2001)*, nr. 4, p. 118-120.

Olaru, Marian, *Recenzie la cartea: Ilie Luceac, Familia Hurmuzachi între ideal și realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate*

- a secolului al XIX-lea), Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p. (7 anexe și 12 foto), nr. 4, p. 111–114.
- Pintescu, Florin, Mibai Lazăr**, *Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)*, Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p. + 6 planșe, nr. 3, p. 118–123.
- Toacă, Maria**, *Tăceri dezlănțuite în rana poeziei (Recenzie la cartea: Elena Marița, Hotarul de foc, Editura Augusta, Timișoara, 2001, 226 p.)*, nr. 4, p. 115–117.
- Vrânceanu, Felicia**, *Recenzie la cartea: Gheorghe C. Moldoveanu, Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, Editura A 92, Iași, 1998, nr. 1–2, p. 159–160.

CĂTRE COLABORATORI

Autorii sunt invitați să ne trimită studii originale sau eseuri, recenzii ale unor volume publicate sau ale unor reviste, cu precădere despre Bucovina sau aparținând unor autori bucovineni, precum și materiale ce se încadrează în celelalte rubrici ale revistei noastre. Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum douăzeci și cinci de pagini dactilografiate la două rânduri (intervale), sau culese la calculator, cu un scurt rezumat (zece rânduri) în limba română sau engleză. Textele sau rezumatele scrise de mână nu vor fi luate în discuție spre publicare. *Autorilor le revine în exclusivitate responsabilitatea pentru conținutul materialelor.*

*
* *

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari și va fi urmat de numele autorului și orașul de reședință. Referințele bibliografice se vor face fie prin numere în text, notele necesare fiind așezate la sfârșitul lucrării în ordinea în care se face trimiterea la ele, fie prin numere încadrate între paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică și, respectiv, pagina din care s-a extras citatul. Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziția a doua. Vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au mai fost publicate.

Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU

Bun de tipar: 21.VII.2002

Apărut 2002

Coli de tipar: 9,5

Tehnoredactare computerizată:

Editura INFO-TEAM Ltd.

Tel.: 230 51 88

Fax: 230 51 89

Tiparul executat la

Tipografia ARC 2000

Tel: 313.85.51

ISSN 1222-5606